

T.C.
ATILIM ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
POLİTİK EKONOMİ DOKTORA PROGRAMI

**YARGI SİSTEMİNİN ETKİN İŞLEYİŞİ VE EKONOMİK BÜYÜME:
TÜRKİYE ÖRNEĞİ, 1980-2010**

DOKTORA TEZİ

Hazırlayan
Hande EMİN BENLİ

Tez Danışmanları
Prof. Dr. Mustafa İSMİHAN
Prof. Dr. Fuat OĞUZ

Ankara-2015

T.C.
ATILIM ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
POLİTİK EKONOMİ DOKTORA PROGRAMI

**YARGI SİSTEMİNİN ETKİN İŞLEYİŞİ VE EKONOMİK BÜYÜME:
TÜRKİYE ÖRNEĞİ, 1980-2010**

DOKTORA TEZİ

Hazırlayan

Hande EMİN BENLİ

Tez Danışmanları

Prof. Dr. Mustafa İSMİHAN

Prof. Dr. Fuat OĞUZ

Ankara-2015

T.C.

ATILIM ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Hande EMİN BENLİ tarafından hazırlanan "YARGI SİSTEMİNİN ETKİN İŞLEYİŞİ VE EKONOMİK BÜYÜME: TÜRKİYE ÖRNEĞİ, 1980-2010" başlıklı bu çalışma 09.02.2015 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği ile başarılı bulunarak jüri tarafından İktisat Anabilim Dalı / Politik Ekonomi Doktora Programı'nda doktora tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Necmiddin Bağdadioğlu (Başkan)

Prof. Dr. Mustafa İsmihan (Danışman)

Prof. Dr. Fuat Oğuz (Danışman)

Doç. Dr. Seyit Mümin Cilasun (Üye)

Yrd. Doç. Dr. Fatma Ülkü Selçuk (Üye)

Yrd. Doç. Dr. Gürsan Şenalp (Üye)

ETİK BEYAN

Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Yönergesi'ne uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmasını;

- Akademik ve etik kurallar çerçevesinde hazırladığımı,
  - Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
  - Tez çalışmasında yararlandığım eserlerin tümüne atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
  - Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu bildirir,
- Aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Hande EMİN BENLİ

ÖNSÖZ

"Yargı Sisteminin Etkin İşleyişi ve Ekonomik Büyüme: Türkiye Örneği, 1980-2010" başlıklı bu çalışma Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Politik Ekonomi Doktora Programında doktora tezi olarak hazırlanmıştır. Bu çalışma, konusu ve yöntemi itibariyle Türkiye özelinde yazılan ilk tezlerden biridir. Yeni bir konunun ele alınmasında ve veri erişimi sırasında karşılaşılan tüm zorluklara rağmen tamamlanmış bir çalışmadır.

Tezin hazırlanması sırasında karşılaştığım zorluklarla baş etmemde ihtiyacım olan desteği esirgemeyen ve yol gösteren tez danışmanım Sayın Hocam Prof. Dr. Mustafa İSMİHAN'a, fikirleri ve tavsiyeleri ile tezde büyük emeği geçen tez danışmanım Sayın Prof. Dr. Fuat OĞUZ'a, tez sürecine önerileriyle katkı sağlayan değerli hocalarım Doç. Dr. Seyit Mümin CİLASUN ve Yrd. Doç. Dr. Fatma Ülkü SELÇUK'a müteşekkirim.

Her anımda yanımda olan, ellerini her daim elimde hissettiğim sevgili babam, annem ve kardeşim, hayatı paylaşırken her konuya dair fikrine, yol göstermesine, ilgisine, sevgisine ihtiyaç duyduğum ve beni hiç yalnız bırakmayan sevgili eşim, bu sürecin yarısında kalbi atmaya başlayan, tüm yorgunluklara aldırış etmeden aramıza katılan ve bana katlanan biriciğim, oğlum Tuna hakkınızı ödeyemem.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	v
İÇİNDEKİLER	vi
KISALTMALAR	ix
TABLolar	xi
ŞEKİLLER	xii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

YARGISAL HİZMETLERİN EKONOMİK ANALİZİ

1.1. Giriş.....	5
1.2. Piyasa Aksaklıkları Kuramına Göre Yargısal Hizmetler	8
1.3. Yeni Kurumsal İktisat Kuramına Göre Yargısal Hizmetler	10
1.4. Yargı Sisteminin Etkinliği	13
1.4.1. Yargının Karar Etkinliği.....	16
1.4.2. Yargının Performans Etkinliği	21
1.4.3. Ampirik Çalışmalar	23

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRK YARGI SİSTEMİNİN İŞLEYİŞİ

2.1. Giriş.....	27
2.2. Yargı Organı ve Yargı Faaliyeti	27
2.3. Yargı Türleri	28
2.3.1. Anayasa Yargısı	29
2.3.2. İdari Yargı	31
2.3.3. Askeri Yargı	32
2.3.4. Adli Yargı.....	34
2.3.5. Uyuşmazlık Yargısı.....	35
2.4. Yargı Organları (Mahkemeler)	35

2.4.1. İdari Yargı Mahkemeleri.....	37
2.4.1.1. İdare ve Vergi Mahkemeleri.....	37
2.4.1.2. Bölge İdare Mahkemeleri	38
2.4.2. Adli Yargı Mahkemeleri	38
2.4.2.1. Hukuk Mahkemeleri	39
2.4.2.2. Ceza Mahkemeleri	40
2.5. Genel Değerlendirme	41

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

YARGI SİSTEMİNİN ETKİN İŞLEYİŞİ VE EKONOMİK BÜYÜME

3.1. Giriş.....	43
3.2. Ekonomik Büyüme ve Yargı Sisteminin Ekonomik Büyümedeki Rolü ..	44
3.2.1. Kurumsal Yaklaşım.....	44
3.2.2. Üretim Fonksiyonu Yaklaşımı ve Büyüme Modelleri	50
3.3. Ampirik Bulgular	55
3.4. Yargı Sistemine İlişkin Endeksler.....	60

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE'NİN EKONOMİ POLİTİĞİ: 1980-2010

4.1. Giriş.....	64
4.2. Politik ve Makroekonomik Yapı.....	64
4.2.1. 1980-2001 Dönemi.....	64
4.2.2. 2001 ve Sonrası Dönem	71
4.3. Hukuki Yapı.....	74
4.3.1. 1980-2001 Dönemi.....	74
4.3.2. 2001 ve Sonrası Dönem	87

BEŞİNCİ BÖLÜM

TÜRK YARGI SİSTEMİNİN

PERFORMANS ETKİNLİĞİNİN ÖLÇÜMÜ:1980-2010

5.1. Giriş.....	90
5.2. Yargının Performans Etkinliğinin Ölçümü	91

5.3. Kullanılan Temel Etkinlik Göstergeleri	93
5.4. Uygulama Sonuçları.....	97
5.5. Genel Değerlendirme	102

ALTINCI BÖLÜM

TÜRKİYE'DE YARGININ PERFORMANS ETKİNLİĞİ VE EKONOMİK BÜYÜME İLE İLİŞKİSİ: ÜRETİM FONKSİYONU YAKLAŞIMI, 1980-2010

6.1. Giriş.....	110
6.2. Model: Yargı Sisteminin Performans Etkinliği ile Genişletilmiş Üretim Fonksiyonu Yaklaşımı	110
6.3. Ampirik Model.....	113
6.4. Veriler ve Yöntem.....	114
6.5. Ampirik Sonuçlar	115
6.5.1. Birim Kök Testleri	115
6.5.2. Eş Bütünleşme Testi ve Sonuçları.....	119
6.6. Genel Değerlendirme	124
SONUÇ.....	126
KAYNAKÇA	130
EKLER.....	148
ÖZET.....	150
ABSTRACT.....	151

KISALTMALAR

AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AK PARTİ	Adalet ve Kalkınma Partisi
ANAP	Anavatan Partisi
AO	Aritmetik Ortalama
AR-GE	Araştırma Geliştirme
AÜHFD	Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi
CHP	Cumhuriyet Halk Partisi
CMK	Ceza Muhakemesi Kanunu
CMUK	Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu
CSE	Caseflow Timeliness and Efficiency Index
DB	Dünya Bankası
DGM	Devlet Güvenlik Mahkemesi
DSP	Demokratik Sol Parti
DYP	Doğru Yol Partisi
EGI	Ekonomik Küreselleşme Endeksi
EPDK	Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu
GDI	Gender Development Index
GEGP	Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı
GSMH	Gayri Safi Milli Hâsıla
GSYH	Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla
HDI	Human Development Index
HPI	Human Poverty Index
HSYK	Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu
HUMK	Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu
IMF	International Monetary Fund
KHK	Kanun Hükmünde Kararname
KİT	Kamu İktisadi Teşebbüsleri
MGK	Milli Güvenlik Kurulu

MHP	Milliyetçi Hareket Partisi
MK	Türk Medeni Kanunu
MII	Macroeconomic Instability Index
MRW	Mankiw-Romer-Weil Model
OECD	Organisation for Economic Co-operation and Development
PCA	Principal Component Analysis
RK	Rekabet Kurumu
RP	Refah Partisi
SHP	Sosyaldemokrat Halkçı Parti
SPKn	Sermaye Piyasası Kanunu
SPKr	Sermaye Piyasası Kurumu
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
T.C.	Türkiye Cumhuriyeti
TCMB	Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası
TCP	Trial Court Performance
TEA	Turkish Economic Association
TFV	Toplam Faktör Verimliliği
TMK	Türk Medeni Kanunu
TMSF	Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu
UYAP	Ulusal Yargı Ağı Projesi
YPEE	Yargının Performans Etkinliği Endeksi

TABLÖLAR DİZİNİ

Tablo 5.1: İlk Derece Ceza, Hukuk ve İdare Mahkemeleri: Genel Sonuçlar	99
Tablo 6.1: Birim Kök Test Sonuçları: ADF.....	118
Tablo 6.2: Johansen Eş Bütünleşme Analizi (YPEE ₁).....	120
Tablo 6.3: Johansen Eş Bütünleşme Analizi (YPEE ₂).....	121

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 2.1: Yargı Çeşitleri.....	29
Şekil 2.2: Mahkeme Teşkilatı Şeması.....	36
Şekil 3.1: Ekonomik Büyüme ile Yargı Sistemi Arasındaki İlişki	46
Şekil 4.1: MII: 1980-2010 Dönemi.....	69
Şekil 4.2: OPEN: 1980-2010 Dönemi.....	70
Şekil 4.3: Büyüme Hızı: 1980-2010 Dönemi.....	70
Şekil 5.1: 1980-2010 Dönemi, AO ve PCA ile YPEE.....	100
Şekil 5.2: 1980-2010 Dönemi, Türkiye'deki İlk Derece Ceza, Hukuk ve İdare Mahkemelerine ait Alt Endeks Değerleri.....	102
Şekil 6.1: 1980-2010 Dönemi, $\ln(Y/H)$, $\ln(K/H)$, OPEN, MII, $YP EE_1$ ve $YP EE_2$	116
Şekil 6.2: YPEE ve Üretim Fonksiyonu	125

GİRİŞ

Ülkelerin gelir düzeylerindeki farklılıklar, bu farklılıkların temel nedenini araştırmayı gerektirmektedir. Son dönemde, kurumların etkinlik seviyeleri ülkelerin ekonomik performanslarında meydana gelen farklılıkların ayırt edici bir nedeni olarak kabul edilmektedir. Kurumsal etkinliğin, bireylerin tercihlerini şekillendirmesi ve modern piyasa ekonomisinin daha sağlıklı işlemesi bakımından kritik bir öneme haiz olduğu görüşü teorik ve ampirik bulgularla desteklenmektedir (Rodrik ve Subramanian, 2003; Acemoğlu, Johnson ve Robinson, 2005). Bu nedenle, ekonomik büyümeyi gerçekleştirmek için, ülkelerin güçlü kurumsal yapılara ihtiyaçları vardır¹. Zira gelişmekte olan ülkelerde piyasa ekonomisinin gelişmesine koşturucu olarak kurumların finansal, fiziki, teknolojik ve beşeri sermayeye kıyasla ekonomik büyüme üzerinde daha belirleyici olduğu görülmektedir.

Hukuk kurumu ekonomik sonuçlar ortaya çıkaran en önemli ekonomik kurumlardan birisidir. Ancak, klasik anlayışa göre hukuk, toplumda düzeni sağlayan soyut kurallar bütünüdür. Bu tanım, hukukun ekonomik bir kurum olma niteliğini dışlamaktadır. Hâlbuki hukuku, devletin piyasa aksaklıklarına müdahale aracı veya piyasalardaki işlem maliyetlerini ve belirsizlikleri azaltan bir kurum olarak tanımlamak mümkündür. Yargısal hizmetlerin sunulduğu yargı kurumu geniş anlamda hukuk kurumunun bir unsuru olmakla birlikte; dar anlamda ihtilafların çözümlendiği yapıları içinde barındırması nedeniyle hukuk kurumundan bağımsız bir niteliğe ve işleve sahiptir. Dolayısıyla, yargı sistemi sadece kendine özgü, bağımsız ve soyut kurallar bütününden ibaret olmayıp, sosyal ve ekonomik ilişkilerin etkin şekilde sürdürülmesini öngören ve ekonomik faaliyeti etkileyen kurumsal bir yapıdır. Bu çalışma, hukuk ve yargı ayrımını dikkate almak suretiyle, yargı sistemi özelinde hazırlanmıştır.

Literatürde yargı sisteminin etkinliğinden ne anlaşılması gerektiği ve onun ekonomik büyüme üzerindeki etkisi ihmal edilmektedir. Yargının ekonomik performans üzerindeki rolünü analiz eden ampirik çalışmalar sınırlı sayıda olmakla

---

¹ Bir kurumsal yapının güçlü olabilmesi için etkinlik, verimlilik, şeffaflık, hesap verebilirlik, sorumluluk, adillik, hukuki kesinlik gibi faktörlerin bir arada bulunması gerekmektedir. Dolayısıyla, kurumların etkin işlemesi kurumsal yapının güçlü olmasında tek başına belirleyici bir faktör olmasa da kritik öneme sahiptir.

birlikte (Pinheiro, 1996: 2; Ball ve Kesan: 2010: 2), Türk yargı sisteminin performans etkinliği ve onun ekonomik büyümeye etkisi üzerine yapılmış bir çalışma bulunmamaktadır. Diğer taraftan, hukuk ve ekonomik büyüme üzerine yapılan çalışmalarda (Rodrik, 2003; Acemoğlu, Johnson ve Robinson, 2005), sıklıkla, hukuk kurumunun normlar çerçevesinde ele alındığı yani tek taraflı analizlerin yapıldığı görülmektedir. Yargı kurumu, piyasa yapıcı özelliğe sahip ekonomik etkinlik esasına dayanan bir kurumdur. Bu durum, ekonomik büyüme ile yargı sistemi arasındaki ilişkinin en ciddi kanıtıdır. Karar etkinliği çerçevesinde yargı sistemi, mülkiyet haklarının tanımı, tahsisi ve korunması ile sözleşmelerin icrası kanallarıyla ekonomik büyümeyi etkilemektedir. Performans bakımından ise, yargının kurumsal işleyişini etkileyen tüm faktörler (hâkim başına düşen dava sayısı, gelen dava sayısı, karara bağlanan dava sayısı, gelecek yıla devreden dava sayısı gibi) kurumsal etkinliğin veya etkinsizliğin nedenidir. Söz konusu kanalların etkin olmayışı ekonomilerde belirsizliklere yol açmakta ve işlem maliyetlerini artırmaktadır. Artan işlem maliyetleri, yatırımlara (fiziki, beşeri sermaye, teknoloji) olan güdüyü ve verimliliği azalttığından ekonomik büyümenin olumsuz yönde etkilenmesi beklenmektedir. Dolayısıyla, yargı sisteminin karar ve özellikle de performans bakımından etkin olması gerekmektedir.

Bu çalışmanın genel amacı, literatürdeki konuya ilişkin boşlukları dikkate alarak, yargı sisteminin performans etkinliğinin ekonomik büyüme üzerindeki etkisini araştırmaktır. Bu çerçevede amacımız yargı sisteminin etkinliğini tanımlamak, ölçülebilir hale getirmek, ekonomik büyüme ile ilişkisini teorik ve ampirik olarak açıklamaktır. Dolayısıyla, yargı sisteminin performans etkinliği ile ekonomik büyüme arasında pozitif bir ilişki bulunup bulunmadığı hipotezi, Türkiye deneyimi (1980-2010 dönemi) dikkate alınmak suretiyle test edilmektedir.

Çalışma yargı sisteminin etkinliğini ölçülebilir hale getirerek ve bunun ekonomik büyüme ile ilişkisini teorik ve ampirik olarak ortaya koyarak literatüre katkı sağlamaktadır. Kamusal hizmet vasfını taşıyan yargısal hizmetler piyasa aksaklıkları kapsamında değerlendirilmektedir ancak bu yaklaşım onun bir kurumsal yapı olarak ekonomik büyüme ile ilişkisini açıklamada yetersiz kalmaktadır. Bu nedenle, yargısal hizmetler yeni kurumsal iktisat kuramı çerçevesinde de irdelenmektedir. Bu çalışmada yargısal hizmetler piyasa aksaklıkları kuramı ve yeni

kurumsal iktisat kuramı yaklaşımlarıyla değerlendirildiğinden, çalışmamız literatürdeki tek yönlü yaklaşımlardan farklılaşmıştır. Ayrıca, yargı sisteminin kurumsal bakımdan etkin işleyişini analiz ederken yapmış olduğumuz "karar etkinliği" ve "performans etkinliği" ayrımı hukuk ve ekonomi literatürüne katkı sağlayacak yeni bir tasniftir. Buna ek olarak, yargı sisteminin performans etkinliğini ölçülebilir hale getirmek için yeni bir endeks oluşturulmaktadır. Bu endeksin tüm ülkeler tarafından uygulanabilir basit bir yönteme sahip olması konunun önemini artırmaktadır. Kaldı ki bu çalışma, yargı sisteminin performans bakımından etkinliğinin Türkiye'deki ekonomik büyümeye etkisinin olup olmadığını araştıran öncü çalışmalardan biridir. Ülkeye özgü elde edilen bu ampirik bulgular, ileriki dönem ekonomi politikaları ve gelecek çalışmalar için bir referans olarak görülebilir ve benzer kurumsal yapıya sahip gelişmekte olan ülkeler için örnek niteliğinde bir çalışma olarak kabul edilebilir.

Çalışmamızda zaman serisi analizi yapıldığından, ampirik bölümler performans etkinliği çerçevesinde hazırlanmıştır. Zira performans etkinliği karar etkinliğine nazaran daha ölçülebilir nitelikte olup, yıllar itibariyle değişkenlik arz etmektedir. Diğer taraftan, kararın etkisizliğinden kaynaklanan maliyetlerin yargı kurumunun etkin şekilde işlemesiyle hafifletilebileceği düşünüldüğünde, performans bakımından etkin olan yargı sisteminin ekonomik büyüme ile ilişkisi görece daha önemlidir. Ayrıca karar etkinliği, konu bakımından, oldukça kapsamlı olup, kuralların ve kararların etkinliğini esas alan farklı bir analizi gerektirir. Bu bakımdan, hukuk kurallarının etkinliği esas alacak şekilde oluşturulması veya mahkemelerin hukuk kurallarını etkin şekilde uygulayıp uygulamadıkları sorunu ampirik bakımdan çalışmamızın kapsamı dışındadır. Dolayısıyla, çalışmamız 1980-2010 döneminde Türkiye'de yargının performans etkinliği ve bunun ekonomik büyümeye etkisi ile sınırlıdır.

Bu çalışmada, ilk olarak yargı sisteminin etkinliği ve ekonomik büyüme ile ilişkisi teorik bir çerçevede açıklanmaktadır. Sonrasında, kurumun performans bakımından ölçülebilirliğini gösteren yeni bir endeks hazırlanarak, Türkiye özelinde 1980-2010 döneminde yargı sistemi ve ekonomik büyüme arasındaki uzun dönemli ilişkiyi ortaya koyan ampirik bir büyüme modeli geliştirilmektedir. Şimdiye kadar geliştirilen endekslerin neredeyse tümünün Müşterek Hukukun (*Common Law*)

geçerli olduğu ülkelerde ortaya çıktığı ve uygulandığı görülmektedir. Yargı performansının etkinliğine ilişkin yapılan endekslerde, ait oldukları hukuk sisteminin gerektirdiği kurumsal yapıya özgü özellikler taşıyan göstergeler kullanılmaktadır. Bu durum endekslerin diğer hukuk sistemlerine uygulanabilirliğini sınırlamaktadır. Dolayısıyla, hem Kıta Avrupa'sı Hukukunu (*Civil Law*) hem de Müşterek Hukuku kapsayan, pratikte uygulanabilir basit yöntemle sahip bir endeksin oluşturulması önem arz etmektedir. Bu ihtiyaçtan hareketle çalışmamızda, Kıta Avrupa'sı Hukuk Sisteminin bir üyesi olan Türkiye'nin özgül koşullarını da dikkate alarak, Müşterek Hukuk Sistemine tabi ülkelerde de uygulanabilecek kapsayıcı ve işlevsel bir endeks oluşturulmaktadır.

Araştırmaya konu hipotez, yukarıda ifade ettiğimiz hedefler ve sınırlılıklar altında, altı bölümde incelenmektedir. Çalışmanın birinci bölümünde, yargı sisteminin ekonomik analizi kapsamında, yargısal hizmetler piyasa aksaklıkları kuramı ve yeni kurumsal iktisat kuramı çerçevesinde ele alınmaktadır. İkinci bölümde ise, Türk yargı sisteminin işleyişi başlığı altında yargı türleri ve yargı organları incelenmektedir.

Çalışmanın üçüncü bölümünde, yargı sisteminin etkin işleyişi ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki, teorik bir zeminde açıklanmaktadır. Türkiye'ye yönelik yapılan ampirik çalışmamıza ait bulguların değerlendirilmesinde kullanılmak üzere, Türkiye'nin 1980-2010 dönemindeki politik, makroekonomik ve hukuki yapısı dördüncü bölümde incelenmektedir.

Çalışmanın beşinci ve altıncı bölümleri Türkiye'ye yönelik yapılan ampirik analizlerden oluşmaktadır. Bu bağlamda, Türk yargısının performans etkinliğini ortaya koyabilecek bir endeks hazırlanmakta ve endeksin kullanıldığı ampirik bir model geliştirilerek, Türk yargısının performans etkinliği ve Türkiye'nin ekonomik performansı arasındaki ilişki analiz edilmektedir. Bunun yanı sıra, endeksi hesaplamak için kullanılan alt kanalların da ekonomik büyümeye olan etkisi ölçülmektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

YARGISAL HİZMETLERİN EKONOMİK ANALİZİ

"Hukuk ve iktisadın birbiriyle olan ilgisi çok yakın ve saklıdır. Bu itibarla iktisadi ihmal eden ve münhasıran mücerret hukuki meselelerle meşgul olan bir hukukçu hakiki manasında hukukçu olmayıp, sadece bir kanuncu olmaktan ileriye gidemediği gibi, hukuku ihmal eden bir iktisatçı da iktisadi meselelere, cemiyet nizam ve menfaatin gerektirdiği şekilde nüfuz edebilen bir iktisatçı olamaz. Hukuk ile iktisat arasındaki münasebet, ayrılmaz bir münasebettir. Zira hukuk cemiyet nizamıdır. Gördük ki hukuk kaideleri umumi bir ifade ile içtimai münasebetleri tanzim eden müeyyideli kaidelerdir. İçtimai münasebetlerin en başında gelenlerinden birisi ise, iktisadi münasebetlerdir. Bir memleketin herhangi bir devrindeki hukuk ve kanunları incelenirse bunların, o memlekette, o devirde yaşayan iktisadi sistemi bir ayna gibi aksettirdiği ve bu sistemi çerçevelediği, nizamladığı derhal göze çarpar.... Daha kısa bir deyimle, içtimai ve iktisadi bünye öz, hukuk ise özü koruyan bir nizamdır" (Velidedeoğlu, 1959: 17).

1.1. Giriş

Ekonomik düşüncenin merkezinde, sınırsız istekleri sınırlı kaynaklarla dengeleyebilme çabası bulunmaktadır. İnsanlık tarihinde, tüm bireylerin ve toplumların çözmek zorunda olduğu ekonomik sorun bu olmuştur. Piyasa düzeni de benzer bir çabayı ihtiva etmektedir. Bu bağlamda, piyasa ekonomisini "üretim araçlarının özel mülkiyeti altında emeğin işbölümünün toplumsal sistemi" şeklinde tarif etmek mümkündür (Mises, 2008: 257). Bireylerin piyasadaki faaliyetleri, diğer insanların isteklerine göre şekillenmekte ve bu yönüyle piyasa ekonomisi gönüllü mübadele esasına dayanmaktadır (Holcombe, 2006: 25). Piyasa ekonomisinde, ekonomiye katılan her birey tercihte bulunmaktadır. Bireylerin tercihleri ise, onların değer yargıları ve bu değer yargıları yönlendiren eylemlerinden oluşmaktadır. Bu yüzden, piyasanın durumunu ve düzenini belirleyen temel faktör bireylerin tercihleridir. Ekonomik faaliyet süresince tercihte bulunan ekonomik karar birimleri ise üretici ve tüketicilerdir. Hem üreticilerin hem de tüketicilerin, ekonomik faaliyetlerinde karar vermelerini sağlayan temel güdü (*incentive*) ise en az maliyetle

en fazla faydayı elde edebilmektir. Böyle bir toplumda, ekonomik karar birimleri arasındaki rekabet kaçınılmazdır (Skousen, 2009: 44).

Yargısal hizmetler², büyük oranda devlet tarafından sunulan ve kamusal niteliği ağır basan hizmetlerdir³. Bu hizmetlerin hangi kurumsal yapı (devlet veya piyasa) tarafından sunulması gerektiği hususu, yargısal hizmetlerin vasfına yönelik tartışma ile yakından ilişkilidir. Bu tartışmayı birbirinden farklı iki temel yaklaşım altında incelemek mümkündür. Devletin kamu yararı gereğince ekonomiye müdahalesini meşru gören anlayış, yargısal hizmetlerin kamusal hizmet vasfı taşıdığını ileri sürmektedir (Samuelson, 1954). Buna karşılık, önemli bir kısmını liberteryen (*laissez faire*'ci) düşünürlerin teşkil ettiği saf serbest piyasa ekonomisi

² "Yargısal hizmetler" literatürde yer alan birçok çalışmada yaygın olarak "adalet hizmetleri" şeklinde ifade edilmektedir. Hatta yabancı kaynaklardan yapılan çevirilerde "judicial services" kavramı, kurumsal yönüyle sınırlı olan çalışmalarda dahi, "adalet hizmetleri" şeklinde tarif edilmektedir. Ancak, adalet hizmetleri kavramı kapsamı gereği hukukun, ağırlıklı olarak, maddi hukuk yönünü ifade ettiğinden içerik bakımından eksik kalmaktadır. Dolayısıyla, hukukun sadece maddi yönüne değil kurumsal yönüne de vurgu yapan "yargısal hizmetler" kavramının kullanılması çalışmamızın kapsamı bakımından daha uygundur. Bunun yanı sıra "adalet" kavramının özüne ilişkin farklı bakış açılarının olduğunu ifade etmek gerekir. Geleneksel adalet anlayışı yasalar veya sahip olunan haklar bağlamındaki adalet anlayışını konu edinmektedir. Bünyesinde pozitivist ve sosyolojik hukuk ve adalet teorilerini barındırmaktadır. Bu yaklaşımda hukukun kaynağı sosyal olgu ve soyut kavramlarda aranmaktadır (Örneğin, 1982 Anayasası düzenlenirken, ekonomik hak ve hükümleri düzenleyen normlar göz önünde bulundurulmamıştır. Anayasa geleneksel hukuk ve adalet yaklaşımını yansıtmaktadır). "Düzeltilici adalet", "hakkaniyet" gibi kavramlardan hareketle adalet yorumu yapılmaktadır. Düzeltilici adalet, bireylerin öznel durumlarını göz önünde bulundurmaz ve herkesi eşit kabul eder. Hakkaniyet ise, her somut olayın kendine özgü doğası dikkate alınarak karar verilmesi gerektiği üzerine kuruludur (Bkz. Aktaş, 2001: 187-191). Bu kavramlar eşitlikçi bir yaklaşım çerçevesinde, yasa koyucuların düzenlemiş olduğu hukuk kuralları aracılığıyla, adalet duygusunun dağıtılmasını ifade etmektedir. Ancak, kimin neyi, hangi ölçüde hak ettiği ve hakkaniyetin neye göre belirlendiği net değildir. Diğer bir ifadeyle eşitliğin veya hakkaniyetin ölçütü nedir? Kaplow ve Shavell (2000, 2001, 2002)'e göre "adalet" genel geçer bir tanıma oturtulamayacağı gibi, mevcut adalet yaklaşımları bireylerin mutluluğuna ve sosyal refaha dayalı tanımlamalar değildir. Dolayısıyla, yapılan adalet tanımlamaları hukuk politikalarını açıklamada tek başına yetersiz kalmaktadır. Yazarlar geleneksel adalet yaklaşımları ile ilgili iki temel çıkarımda bulunmaktadır. İlk olarak, adalet temelli politikalar, simetrik vakalarda, her zaman her bir bireyin durumunun kötüye gitmesine yani, refah kaybına yol açmaktadır. Adalet anlayışları gündelik hayatı düzenleyen birçok sosyal normla ilişkilendirilmiştir ve bir araç olarak görülmektedir. Bu yüzden "adalet" bir kavram olarak daha çekici gelmektedir (Bkz. Kaplow ve Shavell, 2000: 240-241). Bu görüş çerçevesinde iktisat biliminin adaleti tanımı "piyasa mekanizması", "rasyonel seçim ve fayda" ve "sosyal refah" ilkeleri üzerine kuruludur. Böylece adalet, birey ve toplum kavramları arasındaki ilişki daha somut bir zeminde açıklanabilmektedir. Posner (1975: 776-777) ise adaleti "etkinlik" çerçevesinde tanımlayarak adaletin faydacı teori (*utilitarian theory*) ile açıklanması gerektiğini ifade etmektedir. Faydacı adalet teorisi için ayrıca bkz. Aktaş (2001: 93-94).

³ Alternatif çözüm yolları (arabuluculuk, tahkim gibi) yargısal hizmetlerin sunumunda bir piyasanın oluşmasına olanak sağlamaktadır. Bu noktada yargısal hizmetlerin üretiminden kaynaklanan bir arz yönü ve tüketiminden kaynaklanan bir talep yönünün olduğundan söz edilebilir. Ancak, yargısal hizmetlerin ağırlıklı olarak devletin resmi yargı organları olan mahkemeler tarafından sunulması kamusal hizmet vasfının ön plana çıkmasına sebep olmaktadır. Yargısal hizmetlerin piyasa hizmeti olarak kabul edildiği çalışmanın bir örneği için bkz. Talekar (2011: 12-17).

tarafatları, yargısal hizmetlerin de piyasada sunulan diğler hizmetlerden farklı olmadığı görüşündedir (Caplan ve Stringham, 2008; Talekar, 2011). Yargısal hizmetlerin toplumun büyük bir kısmı tarafından talep edilen bir kamusal yönünün olduğu tartışmasızdır. Yargısal hizmetlerin kamusal hizmet vasfı olduğunu savunan yazarlar, yargısal hizmetlerin kamu yararı gereğince piyasa yerine devlet tarafından sunulmasının zaruri olduğu görüşündedir (Samuelson, 1954: 387; Bator, 1958: 351-379, 369-371). Bu görüş, günümüzde ciddi biçimde taraftar bulmaya devam etmektedir. Öte yandan, liberteryen düşünürler, yargısal hizmetlerin de piyasada üretilen hizmetler gibi özel teşebbüslerce üretilmesini mümkün görmektedir⁴.

Diğler mal ve hizmetlerin sunumunda olduğu gibi yargısal hizmetlerin sunumunda da, ekonomik etkinliğin tesis edilebilmesi öncelikli amaçtır. Bunun hangi kurumsal araçlarla (devlet veya piyasa) tesis edileceği sorunu ikincil bir sorundur. Eğer, devlet işletmeciliği altında herhangi bir mal veya hizmetin üretiminde ve tahsisinde ekonomik etkinlik tesis edilebiliyorsa, sosyal refahın artırılması amacına ulaşılmış demektir. Bu durum piyasa için de geçerlidir. Dolayısıyla, yargısal hizmetlerin devlet veya piyasa tarafından üretilmesine bakılmaksızın ekonomik etkinlik ölçütüne göre sunulup sunulmadığı incelenmelidir. Bu bağlamda, çalışmamızda yargısal hizmetlerin arz yönü değerlendirilmektedir. Yargısal hizmetlerin -ister devlet isterse piyasa tarafından sunuluyor olsun- etkin ve verimli bir şekilde sunulup sunulmadığı hususu, makroekonomik yapıya ve bilhassa ekonomik büyümeye etkisi bakımından incelemeye değer bir konudur.

Zamanımızda devletler yargısal hizmetlerin üretimini ekseriyetle kendileri üstlenmektedir⁵. Yani, yargısal hizmetler alanında devlet işletmeciliği halen geçerliliğini korumaktadır. Bundan ötürü, yargısal hizmetlerin piyasa aksaklıkları kuramı etrafında açıklanması oldukça önemlidir. Ancak, hukuk kurallarının uygulayıcısı olarak devreye giren yargı kurumunu tarif ederken piyasa aksaklıkları kuramını yeni kurumsal iktisat kuramıyla desteklemek gerekir. Yargısal hizmetlerin

⁴ Liberteryen okula mensup bu iktisatçıların devletin varlığına yönelik ağır tenkitleri, yargısal hizmetlerde özel hukuk ve kamu hukukundan doğan ilişkiler ayrımına ihtiyaç bırakmamaktadır. Çünkü saf serbest piyasa ekonomisine dayalı bir toplumda insanlar arasındaki ilişkilerin neredeyse tamamı özel hukuk ilişkilerine tabidir. Bu yaklaşımın bir örneği için bkz. Caplan ve Stringham (2008).

⁵Yargısal hizmetlerin devlet tarafından sunulması bu hizmetlerin kutsal nitelikte olmasından değil, bu hizmetleri sunabilecek alternatif kurumsal yapının daha maliyetli olduğu kanısından kaynaklanmaktadır.

ekonomik büyüme ile ilişkisini açıklayabilmek için yargısal hizmetlerin yeni kurumsal iktisat çerçevesinde değerlendirilmesinde fayda vardır. Dolayısıyla, çalışmanın bu bölümünde yargısal hizmetler, piyasa aksaklıkları kuramı ve yeni kurumsal iktisat kuramı çerçevesinde incelenmektedir. Böylelikle, yargısal hizmetleri ortak bir temelde ve daha geniş bir açıdan değerlendirmek mümkün hale gelmektedir.

1.2. Piyasa Aksaklıkları Kuramına Göre Yargısal Hizmetler

Bir ekonomide toplumsal refahın artırılması için piyasaların tam rekabetçi bir niteliğe haiz olması arzulanan bir durumdur. Zira böylelikle kıt kaynaklar en etkin şekilde tahsis edilir ve ekonomik etkinlik sağlanmış olur (Cooter ve Ulen, 2008: 17).

Toplumsal refahın artırılması bakımından tam rekabet piyasası modeli, gerçek hayattaki piyasaları mukayese edebileceğimiz ve ideal piyasaları temsil eden bir ölçüttür (Hicks, 1939: 696-707). Fakat gerçek hayatta piyasalarda ortaya çıkan aksaklıklar tam rekabet piyasası koşullarının oluşmasını⁶ ve kaynakların en etkin şekilde tahsisini ve dağılımını engellemektedir. Piyasa aksaklıklarını ortaya çıkaran faktörler; piyasalara girişin serbest olmaması, dışsallıklar, alıcı ve satıcı arasındaki asimetrik bilgi olarak sıralanabilir. Dolayısıyla, monopol, oligopol, dışsallıklar⁷, kamusal mal ve hizmetler ve bilgi asimetrisi⁸ piyasa aksaklığı niteliği taşımaktadır⁹.

⁶ Tam rekabet piyasası koşulları için bkz. Carlton ve Perloff (2005: 86)

⁷ Mübadele etmek isteyen bireyler, faydalarını artırmak için tüm maliyetlere katılmak zorundadır (Bkz. Cooter ve Ulen, 2008: 44; Caporaso ve Levine, 1992: 90). Ancak, mübadele sürecinde gerçekleşen işlemler, bu sürece taraf olmayan kişileri de etkileyebilmektedir. Bu durumda, dışsal fayda (pozitif dışsallık) ve dışsal maliyetler (negatif dışsallık) ortaya çıkmaktadır (Bkz. Cooter ve Ulen, 2008: 44; Kirmanoğlu, 2011: 154; Holcombe, 2006: 70-71, 81-83).

⁸Faydasını maksimize etme eğiliminde olan tüketici, istek ve ihtiyaçlarını karşılayabilmek için bilgiye gereksinim duymaktadır. Ancak, bir mal ve hizmet hakkında üretici tüketiciden daha fazla bilgi sahibi ise (*veya tam tersi durumlarda*) bilgi piyasada asimetrik bir şekilde dağılıyor demektir (Cooter ve Ulen, 2008: 46; Cole ve Grossman, 2005: 41; Stiglitz, 2000: 84). Bilgi, diğer mal ve hizmetler gibi, alınıp satılabilir, gizlenebilir veya kolaylıkla aktarılabilir niteliğe sahiptir. Ancak, bu özellikler piyasada "düşük düzey bilgi" arzına ve talebine yol açmaktadır. Bilgi asimetrisini ortadan kaldırmak için devlet müdahalesi çözüm önerisi olarak sunulsa da, bilginin niteliği aksaklığın tamamen ortadan kaldırılmasını engellemektedir.

⁹Temelde, piyasa aksaklıkları yapısal piyasa aksaklıkları ve davranışsal piyasa aksaklıkları olmak üzere iki grupta incelenmektedir. Yapısal piyasa aksaklıkları, piyasaların yapısından dolayı tam rekabet koşullarının bir veya bir kaçının yerine gelmemesi durumudur. Monopol, oligopol, dışsallıklar, kamusal mal ve hizmetler ile bilgi asimetrisi yapısal piyasa aksaklığı türleridir. Davranışsal piyasa aksaklıkları ise firmaların rekabete aykırı davranışları neticesinde tam rekabetçi piyasa koşullarından bir veya birkaçı yerine gelmediği durumlarda ortaya çıkmaktadır. Son dönemde

Çalışmanın kapsamı yargısal hizmetler ile sınırlı olduğundan, piyasa aksaklıklarını sadece kamusal mal ve hizmetler çerçevesinde ele almak daha uygundur. Kamusal mallar, piyasa tarafından üretilemeyen mallardır (Caporaso ve Levine, 1992: 93). Piyasalarda üreticiler, ürettiği malın maliyetine katlanmakla birlikte faydasını da elde etmektedir. Bu tür mallar, sahip olunabilir, tüketilebilir ve bir başkasına devredilebilir özelliklere sahiptir. Buna mukabil, kamusal malların üretiminde bu özellikler bulunmamaktadır. Kamusal mallarda dışlanamazlık özelliği bulunmaktadır (Holcombe, 1997: 1-22,). Öyle ki, bir mal bir grup üyesi için üretildiğinde, gruptaki diğer üyeler de malı maliyetine katlanmaksızın kullanabilmektedir. Kamusal parklar, eğitim hizmetleri, sağlık hizmetleri ve güvenlik hizmetleri, kural olarak dışlanamazlık özelliğinin mevcut olduğu kamusal mal ve hizmetlerdir. Kamusal mallarda malı bedava kullanmak isteyenleri dışlamak mümkün değildir. Bedavacılık sorunu ve tüketicilerin kamusal mallara ödemeye razı oldukları bedelin bilinmemesi, kamusal malların piyasada optimum seviyenin altında üretilmesine ya da hiç üretilmemesine neden olmaktadır. Bu noktada, kamusal malların özel teşebbüsler yerine devlet tarafından üretilmesi anlamlı hale gelmektedir (Caporaso ve Levine, 1992: 94). Ancak, piyasanın kamusal malları optimum seviyede üretememesi, bu malları devletin her koşulda optimum seviyede üretebileceği anlamına gelmemektedir (Caporaso ve Levine, 1994: 94; Holcombe, 1997: 5). Zira devletin de kamusal malları optimum seviyede üretememesi mümkündür. Şöyle ki, günümüzde devlet tarafından üretilen ve kamusal hizmet niteliğinde görülen eğitim, güvenlik ve sağlık gibi hizmetler aynı zamanda özel teşebbüslerce de üretilebilmektedir (Holcombe, 1997: 7). Kamusal hizmet niteliğinde kabul edilen söz konusu hizmetlerin özel teşebbüslerce de üretilebilmesinin temel nedeni, kamusal malların dışlanamazlık ve bedavacılık özelliklerinden kaynaklanan maliyetlerin gün geçtikçe azalmasıdır¹⁰.

Yargısal hizmetler, yukarıda sayılan kamusal hizmetlere kıyasla kamusal niteliği daha ağır basan bir hizmettir. Bu nedenle, yargısal hizmetlerin kamusal

---

bu tür piyasa aksaklıklarına iki yeni türün eklendiği görülmektedir. Bunlar; i) mükemmel olmayan bilgi ve ii) eksik piyasalardır (Bkz. Stiglitz, 2000).

¹⁰ Aynı yönde bkz. Oğuz (2011: 90).

hizmet niteliği taşıdığı konusunda görüş birliği bulunmaktadır¹¹. Zamanımızda, eğitim, sağlık ve güvenlik hizmetleri özel hizmet niteliğine bürünebilmekte ve piyasa tarafından kısmen de olsa üretilebilmektedir. Ancak, bu durum yargısal hizmetler için henüz geçerli değildir. Zira yargısal hizmetlerin özel hizmet niteliğine dönüşebilmesi ve piyasa tarafından kısmen de olsa sunulabilmesi için, dışlanamazlık ve bedavacılıktan kaynaklanan dışsal maliyetlerin azalması gerekmektedir. Aksi takdirde, yargısal hizmetlerin devlet tarafından sunulması üretimde ve dağılımda etkinliğin sağlanması bakımından zorunludur. Günümüzde, devlet tarafından sunulan yargısal hizmetlerin maliyeti piyasa tarafından alternatif olarak sunulabilecek yargısal hizmetlerden daha azdır. Çünkü devletin merkezi bir yapı olması, onun yargısal hizmetlerin sunumunda kolektif hareket problemini piyasaya kıyasla daha kolay çözebilmesini sağlamaktadır (Caporaso ve Levine, 1992: 93).

Yargısal hizmetlerin yukarıda açıklanan nedenlerle piyasaya kıyasla devlet tarafından sunulmasının daha uygun olması, bu hizmetlerin etkin bir şekilde sunulması gerekliliğini ortadan kaldırmamaktadır. Yani, yargısal hizmetler devlet tarafından sunulsa da, bunun üretimde ve dağılımda etkinliği esas alan bir nitelikte olması gerekmektedir.

1.3. Yeni Kurumsal İktisat Kuramına Göre Yargısal Hizmetler

Yeni kurumsal iktisadi tasvir edebilmek için kurum sözcüğünü tanımlayabilmek önemlidir. Literatürde ortak bir kurum tanımı yapılmış değildir. Yeni kurumsal iktisatçılardan North (1990)'a göre kurumlar bir toplumda oynanan oyunun kurallarıdır ve bireylerin yaşamını sürdürebilmesi için iktisadi süreçleri belirli bir yapı ve düzene oturtabilmelidir (North, 1990: 3). Daha formel bir anlatımla, insanlar arasındaki etkileşimi biçimlendiren, insanların getirdiği kısıtlamalardır. Bireylerin davranışı ve kurumlar arasındaki karşılıklı etkileşim bunu gerektirmektedir. Rodrik (2000) benzer şekilde, kurumları birey eliyle ortaya çıkmış davranışsal kurallar bütünü olarak tanımlamaktadır. Söz konusu kurallar bireylerin birbirleriyle olan ilişkilerini ve beklentilerini düzenleme amacı taşır. Bu bağlamda, Rodrik mülkiyet haklarını düzenleyici kurumlar, makroekonomik istikrarı sağlayan

¹¹ Yargısal hizmetlerin kamusal hizmet niteliği taşıdığı yönünde görüşler için bkz. Akyol (2011: 33); Deyneli (2010: 13).

kurumlar, sosyal güvence için gerekli olan kurumlar ve ihtilafları yöneten kurumlar olmak üzere piyasada beş kurum olduğundan söz etmektedir (Rodrik vd, 2004)¹².

Yeni kurumsal iktisat (*New Institutional Economics*) disiplinler arası bir ekol olmakla birlikte, literatüre teorik ve ampirik katkı sağlayan dinamik bir iktisat anlayışıdır. Yeni kurumsal iktisat, neo-klasik teoriyi bütünüyle reddetmeden, bazı varsayımlarına karşı çıkmaktadır. Birey ve kurumlar arasındaki karşılıklı ilişki varsayımından hareketle politik ve kurumsal süreçlerin işleyişini incelemektedir (North, 1986). Bu yaklaşım kurum ve kuralların nasıl ortaya çıktığı, nasıl şekillendiği ve nasıl işlediği ile ilgilenmektedir. Kurumlar bireylerin tercih ve beklenti sınırlarını belirlemektedir. Kurumların zaman içerisinde değişime uğraması bireylerin tercih ve beklenti alternatiflerinin değişmesine yol açmaktadır. Dolayısıyla, kurumların ortaya çıkışı, zaman içindeki değişimleri ve kurumsal sürecin hangi unsurların etkisi altında olduğu önemli hale gelmektedir. Yeni kurumsal iktisat anlayışına göre, ancak böyle bir analiz kurumların ekonomik, politik ve sosyal alanlardaki etkisini ortaya koyabilir (Moe, 1990: 213, 253). Yeni kurumsal iktisada göre, bireyler sınırlı bir rasyonellik sergilemektedir. Geleceği öngöremezlik sınırlı rasyonaliteyi beraberinde getirmektedir (Williamson, 2005). Diğer taraftan, piyasada bireylerin optimal işlem yapmalarını engelleyen, bireylerin davranışlarını etkileyen, hukuk ve diğer sosyal normların oluşturduğu kurallardan doğan işlem maliyetleri¹³ vardır (Sanlı, 2007: 73). Kurumsal düzenlemelerden doğan işlem maliyetleri, kurumların ekonomik aktiviteler üzerindeki etkisini belirlemek açısından önemlidir. Bundan ötürü, yeni kurumsal iktisat işlem maliyetlerinin ortaya çıkışı ve sonuçlarıyla ilgilenmektedir.

¹² İlk dönem kurumsal iktisatçılardan Veblen (1898: 131), kurumu belirli dönemlerde çoğunluk tarafından kabul görmüş düşünce ve davranışlar olarak tanımlamaktadır. Commons (1931: 648) kurumları "hukuk kurallarının çerçevesi, bireylerin doğal hakları, iktisadi davranışlar veya kitlesel yönetim aktivitesi" çerçevesinde dinamik bir süreç olarak tanımlanmaktadır. Kurumsal iktisat, kurumların gündelik yaşamda ortaya çıkan belirsizlikleri, çıkar çatışmalarını veya çelişkileri gidermesi gerektiğine vurgu yapmaktadır. Kurumsal iktisat, kurumlar ile ekonomik aktörler arasındaki ilişkiden bahsederken evrimsel süreçten söz etmektedir. Yöntemsel olarak metodolojik bireysellikten uzaktır ve kolektivizmden hareket etmektedir (Şenalp, 2007: 50-51; Sanlı 2007: 70).

¹³ Coase işlem maliyeti kavramına aslında ilk olarak 1937 yılında yapmış olduğu "The nature of the firm" adlı çalışması ile açıklık getirmiştir. Fiyat mekanizmasından ötürü, piyasada mübadele işlemleri ortaya çıkmakta ve bu işlemler maliyeti beraberinde getirmektedir (Bkz. Coase, 1937: 23). Cooter ve Ulen (2008: 91) de işlem maliyetlerini benzer şekilde mübadele sonucunda ortaya çıkan maliyetler olarak tanımlamaktadır.

Hukukun yeni kurumsal iktisat içindeki rolü, hukuka ekonominin dâhil edilmesi ile anlaşılır hale gelmektedir. Yani, hukukun ekonomik analizi yeni kurumsal iktisat kuramı çerçevesinde yargı sistemini analiz edebilmek için açıklayıcı bir yaklaşımdır. Bu, ekonomik teorilerin hukuka uygulanması ile mümkündür (Richter, 2008: 14). Şöyle ki, "Hukuk ve Ekonomi" veya "Hukukun Ekonomik Analizi" geleneksel hukuk anlayışından farklıdır¹⁴. Hukukun ekonomik analizi, hukuk kurallarının kişilerin seçim ve davranışlarına etkilerini ve bunların sosyal refah üzerindeki sonuçlarını inceleyen bir alandır. Diğer bir anlatımla, hukukun ekonomik analizi mevcut hukuk sisteminin doğasını, kaynağını ve hakların dağılımını, hukuki yapının tahsis etkinliğine etkisini, etkin hukuki yapıların ortaya çıkması ve gelişimi için gereken altyapı koşullarını ve etkin hukuki yapının nasıl uygulanacağını konu edinmektedir (Schafer ve Ott, 2004: 11-12). Hukukun ekonomik analizinde ekonomik teori hukuka uygulanmakta ve iktisadi varsayım ve yöntemler kullanılmaktadır (Mercuro ve Medema, 2006; Posner, 1992). Hukuk ve ekonomi perspektifinden bakıldığında, kurumsal iktisada göre, gündelik yaşam ve ekonomik aktiviteler hukuki kural ve yapının etkisi altındadır. Çünkü hukuk kurumu da, diğer kurumlar gibi, bireylerin tercih ve beklenti sınırlarını kurallar aracılığı ile belirlemektedir. Gündelik hayatta kişiler yaşamlarını devam ettirmekte ve birçok alternatif arasından tercihlerde bulunmaktadır. Aslında tercih yapan bireylerin alternatifleri diğer kişilerin davranışları ile sınırlıdır. Dolayısıyla, bir bireyin ikinci ve

¹⁴ Hukuk ile ekonomi arasındaki ilişkiyi ortaya koyan ve Coase'un yaptığı ilk dönem çalışmalarına göre hukuk kuralları, iktisadi hayatta, bireylerin kararlarını doğrudan etkileyen içsel bir faktördür. Coase (1960), hukuki süreçlerin ekonomik etkinlik açısından analiz edilmesi gerektiği ve aynı zamanda bu süreçleri işlem maliyetleri çerçevesinde anlamak gerektiğini ifade eder (Oğuz, 2003: 60). Kişiler serbestçe tasarruf edebildikleri müddetçe pazarlık yaparak kaynakların etkin dağılımını sağlayabilirler (Sanlı, 2007: 129). Bu teori, işlem maliyetlerinin olmadığı, hakların etkin şekilde tanımlandığı ve tahsis edildiği varsayımları altında geçerlidir. Becker (1957, 1968, 1976) ise piyasa dışındaki davranışların piyasa davranışlarıyla özdeş olduğunu ortaya koyabilmek amacıyla çalışmalar yapmış ve piyasa dışı insan davranışlarını fiyat teorisi temelinde analiz etmiştir. Calabresi de (1970) hukuki sorunları analiz etmek için ekonomik yöntemler kullanan ilk yazarlardan biri olarak kabul edilmektedir. Posner (1972)'in temel argümanı ekonominin "kıt kaynaklar" ve "rasyonel tercihler" varsayımları altında analiz edilmesi gerektiğidir. Dolayısıyla, kendi çıkarını artırmak isteyen birey bunun için birtakım davranışlarda bulunmaktadır. Fiyat teorisini hukuk alanına uygulama çabası iktisadi ilkelerin hukuki süreçlere rehberlik edebileceği anlayışına dayanmaktadır (Buchanan, 1974: 484). Ayrıca, Posner, hukukun "servet maksimizasyonu" nu etkileyen önemli bir unsur olduğunu ifade etmektedir. Posner'a göre etkinlik temelli hukuk kuralı analizlerinin yapılması özellikle mülkiyet haklarının dağılımı hususuna açıklık getirmek için önemlidir. Bu önerme, sosyal adalet ve değer maksimizasyonu kavramlarını destekler niteliktedir.

üçüncü kişilerin davranışlarını kısıtlaması ihtilaflara yol açmaktadır. Hukuk kurumu, hakların tanımı ve tahsisi noktasında ihtilaflara çözüm sunmaktadır (Sanlı, 2007: 71 dipnot 326). Özetle, hukuk ve ekonomi perspektifinden kurumsal iktisat, "özellikle bir kurum olarak hukuk sisteminin ekonomik davranış ve performans üzerindeki etkisini" incelemektedir (Sanlı, 2007: 71).

Yeni Kurumsal iktisat kuramı çerçevesinde yargısal hizmetleri değerlendirmenin gerekliliği, piyasanın iyi bir şekilde işleyebilmesinin bir takım düzenlemelere bağlı olmasından kaynaklanmaktadır. Söz konusu kurallar, modern toplumlarda, öncelikli olarak yargı sisteminin sorumluluğundadır (Eyzaguirre, 1996: 3). Zira bu kuralların uygulayıcısı yargı kurumudur. Bu bağlamda, yargı sistemi tarafların haklarının tahsisini ve korunmasını sağlamaktadır. Dolayısıyla, yargı sistemi özellikle performans bakımından etkin değil ise, önemli düzeyde maliyetler ortaya çıkarmaktadır. İhlal ile ortaya çıkan sosyal maliyet sorunu ve belirsizliğin ekonomik aktiviteler üzerinde yarattığı baskı piyasayı etkisizleştirmektedir (Eyzaguirre, 1996: 3). Yargı sisteminin ortaya çıkardığı maliyetleri azaltmak için etkin yargı kurumları oluşturmak yerine etkin hukuk kuralları koymanın daha etkili olacağı düşünülmektedir (Hay, Shleifer ve Vishney, 1996). Ancak, kurumsal olarak yargı sisteminin altyapısı zayıf ise kuralların etkinliğinden söz edilemez (Eyzaguirre, 1996: 3) çünkü hukuk kurallarının ve kararların etkin olması yargının kurumsal performansının etkinliği ile sınırlıdır.

1.4. Yargı Sisteminin Etkinliği

Hukuk kurumu, bireylerin davranışlarını ve piyasaların işleyişini kurallarla düzenlemektedir. Daha önce de ifade ettiğimiz gibi, yargısal hizmetler piyasa tarafından üretilmeyen kamusal hizmet niteliğindedir ve bu hizmetin bedavacılık ve dışlanamazlık nitelikleri, hizmetin piyasa tarafından karşılanmasını engellemektedir¹⁵. Piyasada optimal düzeyin altında üretime sebep olan veya

¹⁵ Diğer taraftan, kamu mallarının tamamen piyasa tarafından arz edilmesinin mümkün olduğunu savunan liberteryen iktisatçılar da vardır (Rothbard, 2009 [1962] : 889-897). Ancak devletin piyasa aksaklıklarını ortadan kaldırma maliyeti, piyasanın bu aksaklıkları gidermesi esnasında ortaya çıkabilecek maliyetlerden daha düşüktür. Diğer bir deyişle, devletin piyasa aksaklıklarını gidermede başarılı olma ihtimali, âdemi-merkezi bir kurum olan piyasaya göre daha yüksektir (Caporaso ve Levine, 1992: 93). Örneğin, yargısal hizmetlerde olduğu gibi, bedavacılık ve dışlanamazlık sorunu kamusal hizmetin sunumu noktasında bir koordinasyon problemine yol açmaktadır. Ortaya çıkan

üretmesini tamamen engelleyen bu nitelikler devletin bu hizmeti kendisinin sunmasını meşrulaştırmaktadır. Bu noktada, devlet tarafından kamu hizmeti kapsamında sunulan yargısal hizmetlere olan talebin optimal düzeyde karşılanıp karşılanmadığı önem taşımaktadır¹⁶.

Hukuk kurallarının ve düzenlemelerin günlük hayatta bireyler tarafından sorunsuz bir şekilde uygulanması oldukça güçtür. Uygulamada meydana gelen problemlerin nihai çözüm yeri ise yargı sisteminin üretim birimi olan yargı organları yani mahkemelerdir. Bu bağlamda, mahkemelerin ihtilafları çözüme kavuşturma yöntemi ve hızı yargının performansı ile ilişkilidir (Grajzl vd., 2012: 19).

Yargı organları bağımsızlık, erişebilirlik ve etkinlik ilkelerine göre işlemektedir (Staats, Bowler ve Hiskey, 2005: 79; Grajzl vd., 2012: 23). "Bu ilkelerin tümünün, yargının demokratik rejimi, ekonomik kalkınmayı ve hukukun üstünlüğünü inşa etme yetisi ile teorik bir bağı bulunmaktadır" (Prillaman, 2000: 15). Yargı bağımsızlığı, kurum olarak yargı sisteminin dış politik etkenlerden bağımsız bir şekilde işleyebilmesi ve hâkimlerin kararlarını belirli hususların etkisinden bağımsız bir şekilde verebilmeleri anlamına gelmektedir. Erişebilirlik ilkesi ise, her bir bireyin sosyoekonomik düzeyine ve bulunduğu coğrafi konuma bakılmaksızın yargısal hizmetlerden faydalanabilmeleri üzerine kuruludur (Staats, Bowler ve Hiskey, 2005: 79).

Yargı sisteminin işleyişi ile ilişkili olduğu kabul edilen bağımsızlık ve erişebilirlik ilkeleri gelişmiş ve gelişmekte olan hukuk devletlerinde olmaz olmaz

---

koordinasyon probleminin dağınık bir yapıya sahip piyasalardan ziyade, merkezi bir yapıya sahip olduğu varsayılan devlet tarafından giderilmesi ihtimali daha yüksektir.

¹⁶Kamusal malların optimal üretim seviyesini belirlemek için Lindahl ve Samuelson Modelleri geliştirilmiştir. Lindahl Modeli, bireylerin taleplerinden yola çıkarak kamu mallarının optimum üretim seviyesini göstermektedir. Azalan marjinal fayda varsayımı altında, herhangi bir kamu malı düzeyi devlet tarafından belirlenmekte ve tüketici bilgilendirilmektedir. Tüketiciler söz konusu kamu malı için ödemeye razı oldukları bedeli, kendi talep fonksiyonları doğrultusunda sıralamaktadır. Kamu malının üretim maliyeti ile tüketicilerin söz konusu mal için katlanmak istediği maliyetlerin toplamının kesiştiği miktar o kamu malının etkin üretim düzeyidir (Bkz. Kirmanoğlu, 2011: 140-141). Samuelson Modeli, tüketici talebinin doğru bir şekilde açıklandığı varsayımı altında kurulmuştur. Piyasada üretilen mallar, piyasa fiyatı veri iken faydasını en çoklaştırmak isteyen tüketici tarafından tercih miktarı belirlenmektedir. Kamusal mallarda ise, üretilen miktar veri iken tüketicilerin ödemeye razı oldukları fiyatı (*bedel*) belirledikleri düşünülmektedir. Kamu mallarının ortak tüketim özelliğine sahip olması, üretilecek miktarın veri olarak kabul edilmesine sebep olmaktadır. Tüketicilerin ödemeye razı olduğu toplam fiyat, kamu malı için toplam talep eğrisini (*miktar-fiyat ilişkisini*) ortaya çıkarmaktadır. Toplam talep ile maliyetlerin kesiştiği nokta etkin üretim düzeyindeki fiyatı ve miktarı göstermektedir (Bkz. Kirmanoğlu, 2011: 142-145).

unsurlardır. Şöyle ki, yargı bağımsızlığı erkler ayrılığı prensibine dayanan anayasal bir ilkedir. Örneğin, 1982 tarihli Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın (1982 Anayasası) 9. maddesi; yargı yetkisinin Türk Milleti adına bağımsız mahkemelerce kullanılacağı şeklinde düzenlenmiştir. Ayrıca, yine 1982 Anayasası, yargı erkini düzenleyen üçüncü bölümün "Mahkemelerin Bağımsızlığı" başlıklı 138. maddesinde; hâkimlerin görevlerinde bağımsız oldukları, hiçbir organ, makam, merci veya kişinin yargı yetkisinin kullanımında mahkemelere ve hâkimlere emir ve talimat veremeyeceği, genelge gönderemeyeceği, tavsiye ve telkinde bulunamayacağı ifade edilmektedir. Yargı sisteminin bir ilkesi olarak kabul edilen erişebilirlik ilkesi de anayasada düzenlenmektedir. Yine 1982 Anayasasının "Hak Arama Hürriyeti" başlıklı 36. maddesi uyarınca; herkes meşru vasıta ve yollardan faydalanmak suretiyle yargı mahkemeleri önünde davacı ve davalı olarak iddia ve savunma ile adil yargılanma hakkına sahiptir. Ayrıca anılan maddenin ikinci fıkrasında; hiçbir mahkemenin görev ve yetkisi dâhilindeki davaya bakmaktan kaçınamayacağı düzenlenmiş ve kişilerin yargısal hizmetlere erişiminin engellenmesinin önüne geçilmiştir.

Bağımsızlık ve erişebilirlik ilkelerinin anayasal prensipler olması hasebiyle, söz konusu ilkelere bağlı kalındığını varsaymak gerekir. Ancak, etkinlik ilkesi "performans" açısından özellikle irdelenmesi ve üzerinde durulması gereken bir unsurdur. Yargı performansının ölçülebilir olması gerektiği düşünüldüğünde, bağımsızlık ve erişebilirlik ilkelerinden ziyade, etkinlik ilkesinin varlığını test etmek daha mümkündür (Staats, Bowler ve Hiskey, 2005: 80). Etkinlik, niteliği bakımından, diğer ilkelerin mevcudiyetini de olumlu veya olumsuz yönde etkileyen, ekonomik ve politik yapılara tesiri olan bir kavramdır (Dakolias, 1999: 5-6).

Yargısal hizmetler kurallar ve işleyiş neticesinde ortaya çıkmaktadır. Bu yüzden yargı sisteminin etkinliği yürürlükteki hukuk kurallarının oluşturulmasını ve uygulanmasını ifade eden "karar etkinliği" ve kurumsal yapının işleyişini ortaya koyan "performans etkinliği" aşamalarında incelenmelidir. Yargı sistemi maddi kurallar bütününden ibaret değildir ve yargısal hizmetlere olan talebin optimal seviyede karşılanabilmesi için arz yönünün etkin olması gerekmektedir. Bu açıdan bakıldığında, karar etkinliğinden ziyade asıl olarak yargısal hizmetlerin performans etkinliği yargı kurumuna piyasa yapıcı (*market creating*) bir özellik

kazandırmaktadır¹⁷ ve yargı kurumu ile piyasaların etkin işlemesi için yargının performans etkinliği ön koşuldur. Nitekim hukuk kuralları veya yargı kararları etkin olmasa dahi, kurumsal yapı performans bakımından etkin ise maddi hukuk kuralları veya bunların uygulanmasından doğan etkinsizlik hafifletilebilir. Çünkü yargısal hizmetlerden yararlanan kişiler için kuralların etkin olması veya bunların etkin şekilde uygulanmasından ziyade yargılama sürecinin etkin şekilde işlemesi daha belirleyicidir. Zira yargısal hizmetlerden yararlananlar için ön planda olan kurumsal işleyiştir. Yargısal hizmetlerden yararlananların hukuk kurallarının etkin olması veya bunların etkin şekilde uygulanmasını denetleyebileceği uzmanlık bilgisi bulunmamaktadır. Dolayısıyla, yargısal hizmetlerden yararlananlar maddi hukuk kurallarının etkin olup olmaması veya bu kuralların etkin şekilde uygulanıp uygulanmaması konusunda asimetrik bilgi kısıtı altında karar vermektedir. Bu nedenle, yargının performans durumu maddi hukuk kuralının veya yargı kararının etkinliği hususundan daha önemli hale gelmektedir. Bu çalışmanın yargının performans etkinliği çerçevesinde geliştirilmesinin önemli nedenlerinden birisi de budur.

1.4.1. Yargının Karar Etkinliği

Hâkimlerin yaptığı iktisadi muhakemeler kaynakların etkin dağılımını sağlayacak kararları beraberinde getirmektedir. Posner (1972)'a göre, etkinlik hâkime çalışma süresince rehberlik eden bir değer ve normdur. Dolayısıyla, karar etkinliği aynı zamanda, kural etkin olduğu sürece hâkim performansını motive eden bir ilkedir ve iktisadi etkinlik göz önünde bulundurularak hâkimler tarafından ihtilafların karara bağlanması olarak kabul edilmelidir¹⁸.

Literatürde tartışmalı bir konu olsa da, "homo economicus hâkim (*homo economicus judge*) " kavramından söz etmek gerekir (Smyth, 2005). Bu kavram

¹⁷Rodrik vd. (2003) hukuk kurumu için aynı ifadeyi kullanmaktadır. Ancak, bu çalışmada hukuk kurumu hukuk devletinin varlığı ve mülkiyet haklarının korunması ile sınırlıdır ve bu unsurların varlığı kurumsal kaliteyi ifade etmektedir. Bu yaklaşıma göre tanımlanan hukuk kurumu, ülkelerin gelir düzeyini etkilediğinden, piyasa belirleyicisi olarak görülmektedir (Bkz. Rodrik, 2003: 31). Söz konusu çalışma hukuk kurumunu maddi kurallar bütünüyle sınırladığından hukuk kurumuna ilişkin çıkarımların bulunduğu tek yönlü bir çalışma olmuştur.

¹⁸ "Etkinliğe ulaşılması için belirli bir kural yoktur. En etkin yol tarafların pazarlık yolu ile karar verebilmelerini sağlamaktır" ancak bu yöntem Türk Yargı sisteminde yasal olarak kabul görmemektedir (Oğuz, 2010: 239).

hâkimlerin de diğer rasyonel bireyler gibi, kişisel çıkarlarını en çoklaştırma amacıyla hareket ettiğini ifade etmektedir¹⁹. Williamson (1985: 51), yeni homo ekonomik bireyin²⁰ yalan söyleme, aldatma, çalma, yanıltma, gizlenme, şaşırtma, rol yapma ve saptırma gibi eylemlerle bağı olduğunu vurgulamaktadır. Örneğin; hâkimler vazifelerinden kaçarak, çalışmalarına ayırmaları gereken vakitten çalma (*theft of time*) eyleminde bulunabilmektedir. Homo economicus bir hâkimin performansına ve kuralları uygulama mekanizmalarına etki eden birçok faktör vardır (Smyth, 2005: 1302). Hâkimlerin davranışı finansal teşvikler, promosyonlar, itibar, sözünü kabul ettirebilme gibi kendi çıkarlarına hizmet eden motivasyonların etkisi altında olabilir. Hâkimlerin iktisadi etkinliği göz önünde bulundurarak karar verme aşamasında, bu türlü motivasyonların, sonuca olan etkisi tartışılabilir. Ancak, bir hukuk devletinde anayasa bireysel hak ve özgürlükleri düzenlemekle birlikte kurumların nasıl yönetileceğine ilişkin usul ve esasları da düzenlemektedir. "Hak Arama Hürriyeti" başlıklı 36. maddenin ikinci fıkrasına göre, hiçbir mahkeme görev ve yetkisi dâhilindeki davaya bakmaktan kaçınmaz. Bu düzenleme, hâkimlerin kendi çıkarları doğrultusunda hareket etmelerini engellemekte ve böylece hâkimlerin performansının ve yargılama sürecinin olumsuz etkilenmesinin önüne geçilmektedir.

Peki, anayasal ilkelere bağlı kaldığı varsayılan bir hâkim iktisadi etkinliği göz önünde bulundurarak nasıl karar vermektedir? Yani karar etkinliği tam olarak ne anlama gelmektedir? Kıta Avrupa'sı Hukuk Sisteminde, kanunun hâkime takdir yetkisi tanımadığı durumlarda, hâkimin iktisadi etkinliği göz önünde bulundurarak karar vermesine ilişkin bir tartışma anlamlı değildir. Zira böyle bir tartışma kanun koyucunun kuralı etkin bir şekilde oluşturup oluşturmadığı noktasında anlam taşıyacaktır²¹. Çünkü hâkime takdir yetkisi tanımayan bir durumda hâkimin kuralı

¹⁹ Chicago yaklaşımına göre hâkimler kötü niyetli değildir ancak bilgi eksikliği hâkimlerin verdikleri kararın etkin olmamasının sebebi olabilir. Posner hukuki süreçlerin bu tür çıkar çatışmalarından ve öznel değerlendirmelerden uzak olduğunu ifade etmektedir. Objektif olan ve kamu yararına hizmet eden hâkimler sayesinde mahkemeler sosyal faydayı maksimize etmekte ve etkin kaynak dağılımı tahsis edilmektedir (Oğuz, 2010: 236).

²⁰ Yeni homo economicus birey politik ekonomi literatürüne 1970 yılında girmiştir ve bireylerin davranışsal karmaşıklığını ortaya koyan bir kavramdır. Bu tanıma göre, yeni economicus birey bir centilmen değildir, elde etmek istediği şeyleri uyumsuz bir şekilde kovalar ve daha az müşviktir (Bkz. Smyth, 2005: 1302).

²¹ Kuralın etkin olması, süreç içinde değişime uğramadan varlığını muhafaza etmesi anlamına gelmektedir. Etkin olmayan kurallar ise sürekli gözden geçirilmeye ve değiştirilmeye mahkûmdur

etkin bir şekilde uygulayıp uygulamadığını söylemek mümkün değildir. Örneğin, TCK'nın kanunilik ilkesi gereği, hâkim kanundaki ceza hükümlerini olduğu gibi uygulamakla yükümlüdür. Ancak kanunun hâkime takdir yetkisi tanıdığı durumlarda iktisadi etkinliği göz önünde bulundurarak karar vermesini beklemek mümkündür. Örneğin, hâkimin takdir yetkisi ve bunu nasıl kullanacağı TMK'nın 4. Maddesinde düzenlenmiştir. Buna göre, "kanunun takdir yetkisi tanıdığı veya durumun gereklerine ya da haklı sebepleri göz önünde tutmayı emrettiği konularda hâkim, hukuka ve hakkaniyete göre karar verir". Maddi veya manevi tazminat miktarlarına karar verilmesi, gerekli önlemlerin alınmasına yönelik hükümlerde (TMK m. 183) gerekli önlemlerin içeriğinin belirlenmesi, önemli sebepler veya somut olayın şartları gibi hususlar hâkimin takdir yetkisini kullanabileceği alanlara örnek olarak verilebilir (Oğuzman ve Barlas, 2011: 81-89). Dolayısıyla, Kıta Avrupa'sı Hukuk Sisteminde hâkimin iktisadi etkinliği göz önünde bulundurarak karar vermesi özel hukukun hâkime takdir yetkisi tanıdığı durumlarla sınırlıdır. Müşterek Hukuk Sistemi'nde ise hâkimlerin kaynakların etkin dağılımını sağlayan iktisadi muhakemeler yapmasına imkân verilmektedir (Posner, 1972). Bunun temel nedeni, Müşterek Hukuk Sistemi'nin büyük oranda içtihat hukukuna (*case law*) dayalı bir sistem olmasıdır.

Haksız fiil hukuku vakaları, karar etkinliğini ortaya koyabilmek bakımından oldukça açıklayıcı örneklerdir. Zira "haksız fiil hukuku ve rekabet hukuku etkinlik kavramının kararlara istikrarlı şekilde girdiği alanlar olagelmiştir" (Oğuz, 2010: 234). Haksız fiil: i) fiilin gerçekleşmesi; ii) kanun tarafından korunan hakların ihlali; iii) zarar ve iv) kusurun olması halinde gerçekleşir. Herhangi bir somut olayda zarar meydana gelmediği takdirde diğer koşulların sağlanıp sağlanmadığına bakılmaksızın haksız fiilin olmadığına karar verilir. Zararın meydana gelmesi durumunda kusurun kasıtlı veya ihmal sonucu olduğu tespit edilmektedir. Bu tespit kusurun önlenabilirliği açısından önemlidir.

Haksız Fiil Hukuku, geleneksel hukuk yaklaşımından amacı itibarıyla farklılık göstermektedir. Geleneksel yaklaşım, Haksız Fiil Hukuku'nu zararın²²

(Priest, 1977: 72). Diğer taraftan, Goodman (1978) bir kuralın etkisizliğini ortaya çıkarmış olduğu sosyal maliyetler ile ilişkilendirmektedir.

²²Dar anlamda zarar "kişinin iradesine bağlı olmaksızın malvarlığında meydana gelen azalma" olarak tanımlanmaktadır. Malvarlığı ise "kişinin para ile ölçülebilen hak ve borçlarının tamamıdır" (Bkz. Oğuzman ve Öz, 2010; 514; Benli, 2010: 1069). Doktrinde geniş anlamda zarar ise "malvarlığı ve

tazmini (telafi amacı) olarak görmektedir (Shavell, 2000; Cole ve Grossman, 2004; Sanlı, 2007; Benli: 2010). Bu görüş, sosyal maliyetleri dikkate almadığı gibi, haksız fiil hukukunu talafi amacına indirgemek suretiyle ona ardıl bir nitelik atfeder. Buna karşın, haksız fiil hukukunu sosyal maliyetlerin asgariye indirilmesi amacı etrafında açıklayan hukuk ve ekonomi öğretisi, haksız fiil hukukunun öncül niteliğe sahip olması gerektiğini ileri sürmektedir.

Hukuk ve ekonomi öğretisi, haksız fiil hukukunu sosyal refah ve sosyal maliyetleri dikkate alarak analiz etmektedir. Shavell (2000: 2) kusurlu sorumluluktan kaynaklanan bir olayda, hukukun ekonomik analizine göre, üç temel unsurun öneminden bahsetmektedir. Bunlar; i) tedbir maliyeti; ii) sigorta ve tazminat (mağdur için); iii) dava açma maliyetidir. Calabresi (1970: 26-29) ise bu maliyetleri birincil, ikincil ve üçüncül maliyetler olarak gruplandırmaktadır. Birincil maliyetler zararın azalmasını sağlayan önleyici maliyetlerdir. Kişi ya etkin önleyici tedbir alarak zarara neden olabilecek riskleri en aza indirmek amacı ile hareket etmekte ya da, kişinin aktivite seviyesindeki seçimleri riski düşürmeye yardımcı olmaktadır. Örneğin, bir firma kendi itibarı söz konusu olduğunda, kusurlu yada kusursuz sorumluluğu dikkate almaksızın, önleyici tedbir maliyetine katlanmayı tercih etmektedir²³. İkincil maliyetler, kişilerin risk karşısındaki tutumlarıdır ve riskin nasıl dağıtılacağı önemlidir. Sigorta ikincil maliyet olarak kabul edilmekte ve sigorta kurumları bu riskin dağıtılmasında en etkin araç olarak görülmektedir. Üçüncül maliyetler ise idari maliyetler yani haksız fiil sürecinde ortaya çıkan hukuki maliyetlerdir (Benli, 2010: 1065-1066). Bahsi geçen üç grup maliyetin toplamını yani sosyal maliyetleri en aza indirerek sosyal refah kaybını ortadan kaldırmak gerekir (Cole ve Grossman, 2004: 214; Cooter ve Ulen, 2008: 325; Benli, 2010: 1068). Aynı zamanda, hukukun ekonomik analizi haksız fiillere olumsuz dışsallık niteliği atfetmektedir. Bunun sebebi, kusur sonucunda meydana gelen zarar ve bu zarardan kişilerin olumsuz etkilenmeleridir. Haksız fiil dışsallığının ortaya çıkmaması için, hukuk kurallarının taraflara etkin davranmayı empoze etmesi önemlidir.

şahıs varlığında irade dışı meydana gelen azalma" olarak tanımlanmaktadır (Bkz. Tandoğan, 2010: 63).

²³ Detaylı bilgi için ayrıca bkz. Shavell (2000: 2).

Örneğin, *Winn Dixie Stores v. Benton* (576 So. 2d 359,1991)²⁴ davasında davalı taraf bir süper market, davacı ise müşteridir. Müşteri alış veriş için girmiş olduğu markette kayarak düşmüştür. İddiaya göre, yerde 5-8 cm uzunluğunda ve 3-4 cm genişliğinde bir süt birikintisi bulunmaktadır. Aynı zamanda davacı, bir kenarda duran süt konteyneri ile kasaların bulunduğu yer arasında ki mesafede süt damlacıkları olduğunu ve kasada dörtte biri boş bir süt kutusu bulunduğunu söylemektedir. Diğer taraftan, yerlerin olay gerçekleşmeden en az bir buçuk saat önce temizlenmiş olduğu tespit edilmiştir. Bu vakanın gerçekleşmesinde firmanın ihmali olup olmadığı sorgulanmaktadır. Yargıç Warner' ın kararına göre yerdeki süt birikintisi çok yeni dökülmüş izlenimini vermiştir ve etrafta herhangi bir tekerlek izine rastlanmamıştır. Eldeki deliller, yönetimin yere dökülen sütü görmeleri ve müdahale etmeleri için gerekli sürenin geçip geçmediğini destekleyecek nitelikte (yeterli) değildir. Ancak jüri, davacı yaralandığından ve yetkililer hemen müdahale etmediğinden ötürü ihmale dayalı kusurlu bir sorumluluğun olduğu yönünde karar vermiştir. Kararın ne olduğuna bakılmaksızın, bu vaka firmanın bundan sonra daha dikkatli davranması için ekonomik bir güdü yaratmıştır. Diğer bir deyişle, firma olası kazaları önleyici tedbirler alacaktır ancak firmanın tüm tedbirleri aynı anda alması beklenemez. Firmanın almış olduğu önleyici tedbir maliyetleri beklenen faydasının altında veya beklenen faydasına eşit olacaktır. Fayda ve maliyet analizi yaparak önlem alan firmanın, tedbir maliyeti beklenen faydasını geçtiği anda tedbir almayı bırakacaktır. Ekonomik bakış açısına göre, bu tür vakalarda, mahkemelerde uygulanan idari maliyetleri (üçüncül maliyetler) ve kararın maliyetine etki edecek maliyetleri (birincil maliyetler) dikkate almak gerekmektedir (Cole ve Grossman, 2004: 216-220). Söz konusu sosyal maliyetlerin en aza indirilmesi sosyal refah kaybını engellemektedir (Cole ve Grossman 2004: 241; Cooter ve Ulen, 2008:325).

Doe v. Miles Laboratories (675 F. Supp. 1466, D. Mary. 1987) davasında ise, davacı Jane Doe, 1983 yılında erken doğum belirtileri nedeni ile hastaneye kaldırılmıştır. Hastane yetkilileri kişinin kan ihtiyacı olduğunu tespit etmiştir. Miles Laboratuvarlarının bir birimi olan Cutter Laboratuvarlarında saklanan kan temin

²⁴İlk derece mahkemesinde Benton lehine sonuçlanan dava Winn Dixie Mağazaları tarafından temyiz (kararın bozulması için üst mahkemeye başvuru yapılması) edilmiştir. Söz konusu karar temyiz incelemesine ilişkin karardır.

edilmiş ve hastaya 500 ünite kan verilmiştir. Hasta bir süre sonra bir takım şikâyetlerle tekrar hastaneye gitmiş ve yapılan testler sonucunda kanında AIDS'e sebep olan virüsler bulunduğu tespit edilmiştir. Davacı 1986 yılında, Miles Laboratuvarlarına karşı kusursuz sorumluluk iddiası ile dava açmıştır. Yargıç Ramsey, davalının savunmasını reddederek kusursuz ürün sorumluluğu olduğu kararını vermiştir. Ramsey kendisini iyi bir Pigou'cu²⁵ kötü bir Coase'cu²⁶ olarak tanımlamaktadır. Verdiği karar bunu desteklemektedir. Pigoucu görüşe göre, üreticinin her koşulda kusursuz sorumlu tutulması, üreticinin yine her durumda "en etkin risk sakınan" (*cheapest cost avoider*) olduğu varsayımına dayanmaktadır. Buna karşılık Coase'cu görüşe göre vakayı analiz etmek gerekir ise, üretici her durumda en etkin risk sakınan olmayabilir. Bazı durumlarda zarar gören tarafta en etkin risk sakınan olabilir. Bu nedenle her durumda üreticiye kusursuz ürün sorumluluğu yükleyen bir hukuki düzenleme dağılımda etkinliği sağlamayacaktır. Üretici, önleyici tedbir maliyetine katlansa dahi, kusur aranmadan sorumlu tutulacağından ötürü çok fazla dava riski ile karşı karşıya kalacaktır. Tedbir olsa dahi dava riski azalmayacağından önleyici tedbir maliyetlerine katlanmayı tercih etmeyecektir (Cole ve Grossman, 2004: 233-234).

Yukarıda incelenen davalardan da anlaşılacağı üzere, hukuk ve ekonomi yaklaşımı, haksız fiil hukukunda zararın telafisi yerine önlem almanın etkin olacağı görüşünü savunmaktadır. Bu noktada kuralların etkinliği dikkate alındığında, hukuk kurallarının öncül nitelikte olması ve olay meydana gelmeden bireylerde etkin davranabilme güdüsü yaratması gerekmektedir.

1.4.2. Yargının Performans Etkinliği

Yargı kurumu, piyasadaki üretim süreci gibi girdi, fiyat ve çıktı kombinasyonu ile üretim faaliyetinde bulunmaktadır²⁷. Böylece yargı kurumu yargısal hizmetlere yönelik istek ve ihtiyaçları karşılamış olur. Yargılama

²⁵ Bkz. (Pigou, 1938).

²⁶ Bkz. (Coase, 1960).

²⁷ Avrupa Etkin Adalet Komisyonu yargısal hizmetlerin etkinliğine ilişkin kriterleri girdi, üretilen iş ve çıktı çerçevesinde belirlemiştir. Buna göre girdi gelen davalar, personel kaynakları (hâkim, savcı vs.), finansal kaynaklar ve bilgi teknolojilerine ayrılan bütçe olarak tanımlanmaktadır. Üretilen iş, ihtilafların çözümü için geçen süreyi ifade etmektedir. Çıktı ise mahkemelere gelen davalardan çözüme kovuşturulanlar yani karara bağlanan davalardır (Bkz. Albers, 2003: 10-13).

sürecindeki üretim birimleri mahkemelerdir. Mahkemeler veri yılda birçok ihtilafi çözüme kavuşturmak suretiyle ürün yani çıktı yaratmaktadır. Mahkemelerin üretim faaliyetleri ise kurumsal yapının işleyişine, yani performansına bağlıdır. Toplumsal fayda ve kurumsal etkinlik mahkemelerin optimum düzeyde çıktı elde etmesinin sonuçlarıdır. Yargısal hizmetleri talep edenlerin faydasının maksimum seviyeye ulaşması için, yargı kurumunda karara bağlanan davaların hizmeti talep edenlerin ihtiyaçlarını karşılaması gerekmektedir.

Pinheiro (1996)'ya göre bireyler kendi fayda ve maliyetlerini hesaplayarak yargısal hizmet almaya karar vermekte ve bu duruma göre optimal dava düzeyi ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla, eğer birey mahkemeye başvurduğunda nihai karardan elde edeceği faydanın daha yüksek olmasını bekliyorsa ihtilafı davayı çözüme kavuşturmak için dava açmayı tercih etmektedir. Diğer taraftan, mahkeme dışında taraflar arasında pazarlık yoluyla davanın çözümü daha az maliyetli ise aralarındaki ihtilafı pazarlık yoluyla çözüme kavuşturmayı tercih edecektir (Pinheiro, 1996:7).

U_N = Mahkemeye başvurmanın getirdiği fayda

U_C = Mahkemeye başvurmanın neticesinde elde edilmesi beklenen fayda

U_A = Alternatif bir çözüm yöntemi kullanıldığında elde edilmesi beklenen faydadır.

Eğer her iki taraf için de $U_N > \max(U_C, U_A)$ ise taraflar davayı mahkemeye taşımayacaktır. Yine her iki taraf için $U_A > \max(U_C, U_N)$ olması durumunda ihtilafın alternatif yollardan çözümüne karar verilecektir. Taraflardan herhangi biri için $U_N > \max(U_C, U_A)$ ve bir diğer için $U_A > \max(U_C, U_N)$ olduğunda durum belirsizleşir ve bu durumda ihtilaf mahkemeye taşınabilir²⁸.

Yargının performans etkinliği ekonomik etkinlikten yola çıkarak tanımlanabilir. Ekonomik etkinlik, üretim sürecinde kullanılan girdi maliyetlerinin nihai olarak elde edilen çıktı fiyatına eşit olması durumunda sağlanmaktadır. Girdilerin kombinasyonu ile elde edilen en yüksek düzeyde çıktı miktarı teknik etkinliği, minimum maliyetle sağlanan girdi miktarı kombinasyonları ile elde edilen çıktı düzeyi dağılımda etkinliği ifade etmektedir. Bu bağlamda, yargının etkinliği

²⁸Deyneli (2010), "Türkiye'de Adalet Ekonomisinin Karşılaştırmalı Analizi" başlıklı tez çalışmasında da aynı kaynakta yer alan ilgili paragraflara atıf yapmış ancak konu yanlış aktarılmıştır (Bkz. Deyneli, 2010: 56).

teknik etkinlik ve dağılımda etkinlik olmak üzere iki şekilde tanımlanabilir. Mahkemelerin, veri faktörlerin spesifik kombinasyonu ile elde ettiği maksimum miktardaki karar sayısı yargının teknik etkinliğidir. Mahkemelerin, veri üretim düzeyinde, mümkün olan en az maliyetle çalışması ise yargının dağılımda etkinliğini ifade etmektedir (Lopez, 2008: 234-235; Ramello, 2012: 1).

Yargı sisteminin, özellikle gelişmekte olan ülkelerde, fonksiyonel anlamda (performans bakımından) etkin olmayışı önemli bir sorundur. Bu durumda, mahkemelerde ihtilafların çözüme kavuşturulması güçleşmektedir. Zira etkin olmayan bir sistemde hukukun ihlali kolaylaşmaktadır. Kararların icrası iyi işleyen yargı sistemi ile yakından ilişkilidir. Yargı sisteminde mevcut kaynakların (altyapı, personel, bütçe gibi) yeterli olmayışı veya etkin şekilde kullanılmayışı yargısal hizmetlere olan talebin karşılanmasını güçleştirdiği gibi kararların etkinliğini de azaltmaktadır.

Karar ve performanstan oluşan yargılama süreci, bireylerin tercihleri bakımından değerlendirildiğinde, hızlı, basit ve en az maliyetle işleyen bir süreç olmalıdır. Farklı nedenlerden ötürü bu süreçte meydana gelen aksaklıklar yargı performansının etkin olmadığını göstermektedir. Yargı sisteminin, tarafların neden olduğu gecikmeler dışında, özellikle mahkemelerin performansından kaynaklanan etkisizliği tarafların ihtilafları mahkemelere taşınmasını engellemektedir. Performans bakımından etkin olan bir yargı sistemi, bu hizmeti talep edenlerin adalete olan güvenini sağlamakla birlikte kişilerin haklarını aramaları için güdü yaratmaktadır.

1.4.3. Ampirik Çalışmalar

Literatürde, yargı performansının ve hâkim kararlarının etkinlik ile ilişkisini analiz eden çalışmalar mevcuttur. Lopez (2008), İspanyol yargı sisteminin performans etkinliğini ekonometrik bir model ile ortaya koymaktadır. Yazara göre, davalarda yığılmaların olması, karar sürecinde gecikmelerin meydana gelmesi ve dava sürecinin maliyetli oluşu, hukuka erişim, hukuki uygulamaların ve sözleşme ile mülkiyet haklarının garanti altına alınmasını engellemektedir. Bu çalışmada yargı etkinliğinin literatürde tartışmalı bir konu olduğu da ifade edilmektedir. 2001 yılında, İspanya'da imzalanan yeni yargı reformu ile mahkemelerin hızlı, maliyetsiz ve etkin performans göstermesi hedeflenmiştir. Reformların mahkeme performansına etkisini

araştıran bu çalışmaya göre, mahkemeler mevcut kaynaklarla daha etkin üretebilmekte ve çıktı düzeyinin yüksek olması ile kararın bozulma oranındaki düşüş arasında ilişki bulunmamaktadır.

Dimitrova-Grajzl, Grajzl, Sustersic ve Zajc (2012) yargı sisteminin etkinliğinin, çok önemli ölçüde, mahkemelerin davaları biriktirmeden hızlı bir şekilde karara bağlaması ile ilişkili olduğunu ifade etmektedir²⁹. Çalışmaya göre, mahkemelerin bu faaliyetleri yargı personeli (hâkim) ve mahkeme hizmetlerinin talebine (iş yükü) bağlıdır. Hâkim sayısı arttıkça çözülen dava sayısında artış olacağı düşüncesi literatürde yaygın ve kabul gören bir görüştür. Ancak, hâkim sayısının artması hali hazırda görevini ifa eden yargı personelinin performansını olumsuz yönde de etkileyebilmektedir. Mevcut davaların yeni gelen personele devredilmesi buna örnek gösterilebilir (Grajzl vd., 2012: 19)³⁰. Yazarların yapmış olduğu çalışma Slovenya'da bulunan ilk derece mahkemelerinin ürettiği çıktı (karara bağlanan dava sayısı) ile hâkim ve işgücü arasındaki nedensellik bağı ile ilgilidir. Bulgulara göre, mahkemelerde karara bağlanan dava sayısı ile hâkim sayısı arasındaki ilişki istatistiksel olarak anlamlı çıkmamıştır. Diğer taraftan, iş yükünün karara bağlanan dava sayısı üzerinde istatistiksel olarak anlamlı pozitif etkisi olduğu gözlenmiştir. Bu sonuca göre yazarlar, mahkeme hizmetlerinin talebindeki yani, iş yükündeki artışın hâkimleri daha fazla üretmeleri için teşvik ettiğini söylemektedir (Grajzl vd, 2012: 28).

Christensen ve Szmer (2012)'ın yapmış olduğu çalışma, yargının etkinliği ve mahkemelerin davaları elden çıkarma süresi (*disposition time*) arasındaki ilişkiyi konu edinmektedir. Uzayan işlem süresinin hükmün önleyiciliğini azaltmasından veya başka davalara zemin hazırlamasından ötürü, anayasal yargı sürecinin sağlıklı bir şekilde işlemesine ve adil yargılamaya engel olmaktadır (Christensen ve Szmer, 2012: 31). Bu argümandan yola çıkan yazarlar, Amerika'daki federal temyiz mahkemelerinin etkinsizlik sorununu ortaya koymak ve çözüm önerisi sunmak

²⁹Bu çalışmada, bizim yaptığımız tasnife göre, performans etkinliğinin analiz edildiğini görmekteyiz.

³⁰Bu görüşü esas aldığımızda, hakimlerin sayısının optimal düzeyde belirlenmesi gerekmektedir. Şayet, hakim sayısı optimal düzeyin altında olduğunda ağır iş yükü nedeniyle hakimlerin elindeki dosyaları karara bağlama süresi uzayacaktır. Yine hakim sayısının optimal düzeyin üzerinde belirlenmesi halinde ise yazarların belirttiği gibi mevcut hakimlerin ellerindeki dosyaları yeni gelen hakimlere aktarmak suretiyle daha düşük performans gösterme eğilimleri artacak ve bu durum onları tembelleğe sevkedecektir. Posner (2000) bu görüşü destekler nitelikte bir çalışma yapmıştır. Bulgulara göre yargıç sayısındaki artış mahkemelerdeki çıktı kalitesini olumsuz yönde etkilemektedir.

amaçlı analizler yapmıştır. Etkinlik göstergesi davaları elden çıkarma süresi olarak kabul edilmektedir. Bu gösterge davaların mahkemeye ibraz edildiği tarih ve davaların nihai karara bağlanma tarihi arasında geçen süreye göre hesaplanmaktadır. Yapılan hesaplamalar sonucunda ortaya çıkan yüksek değerler, hâkimlerin kararlar üzerinde uzun bir düşünme süresi geçirdiğini ve ertelemelerin yüksek oranda olduğunu göstermektedir (Christensen ve Szmer 2012: 31).

Ramseyer (2012) Japonya'daki hukuk mahkemelerinin, 1995-2004 yılları arasındaki verilerinden faydalanarak, üretkenlik (bir yılda yayınlanan karar sayısı) ve hız (davayı karara bağlama süresi) düzeylerini analiz etmiştir. Çalışmada, yargı performansının belirleyici faktörleri olarak kabul edilen üretkenlik ve hıza etki eden çeşitli mikro unsurlar analize dâhil edilmiştir. Yargının etkinliği hâkim performansı olarak tanımlamakta ve hâkimlerin biyografik donanımlarının performansa olan etkisi de göz önünde bulundurulmaktadır. Özetle yazarlar, yargı etkinliğini üretkenlik (*productivity*) ve kabiliyete (*ability*) bağlı hız çerçevesinde ölçmeye çalışmaktadır (Ramseyer, 2012: 40-47). Becerilerin veya vasıfların gelişmesinde kişilerin kendi donanımlarından ziyade, mahkemelerin önemli etkisi olduğu belirtilmektedir. Örneğin, hâkimlerin hızlı karar vermesi eğitim düzeylerine önemli ölçüde bağlı iken, içsel becerilerin (pratiğe bağlı) mahkemelerde kazanıldığı ifade edilmektedir. Sonuç olarak, yetenekli kabul edilen hâkimler elit düzeyde eğitimler almış ve gerekli sınavları ilk denemede geçebilmiş ve yargısal üretimi arttıran hâkimlerdir. Tecrübe ile kazanılan beceriler ise kurumsal bir unsur olarak kabul edilmektedir. Çünkü hâkimlerin tecrübelerini geliştiren faktörün bakılan davaların niteliği olduğu görülmektedir. Çalışmada analize tabi olan Tokyo kaza mahkemelerindeki davaların karara bağlanma hızının bu yüzden düşük çıktığı ifade edilmektedir (Ramseyer, 2012: 47).

Eisenberg ve Huang (2012) yaptıkları ampirik çalışma ile reformlar ve mahkemelerin etkin işleyişi arasındaki ilişkiyi incelemektedir. Tayvan'da emredici hükümlerin ağırlıkta olduğu usul hukuku kurallarından, hâkime takdir yetkisi tanıyan usul hukuku kurallarına geçiş amacı ile yapılan reformun, yüksek mahkemelerin işleyişine etkisi analiz edilmektedir. Yazarlar, i) dava reddinde artış olacağı; ii) geri dönüş oranlarında artış olacağı; iii) geri dönüşlerin esasına yönelik değişiklik olacağı; iv) yüksek mahkemenin yönteminde değişiklikler olacağı ve v) karar verme

süresinin uzayacağı hipotezlerini test etmektedir (Eisenberg ve Huang, 2012: 6). Bulgulara göre, yapılan reform Tayvan Yüksek Mahkemesi'nin performansı üzerinde minimal düzeyde etkili olmuştur ve mahkemelerin günlük çalışma alışkanlıklarını muhafaza ettiği görülmüştür. Yazarlara göre, usul hukukunda yapılan basit değişiklikler kurumsal değişiklikler yapılmadığı sürece yargı performansı üzerinde sınırlı etki yaratmaktadır veya hiç bir etkisi bulunmamaktadır (Ramello ve Voigt, 2012: 1).

Yücel (2008)'in yargının etkinliği üzerine yapmış olduğu çalışma Türkiye üzerine yapılan ender çalışmalardan biridir. Bu çalışma da etkinlik en az bedelle istenen hedefe erişim olarak tanımlanmaktadır. Yargıda etkinlik faktörleri personel, hâkimlerin kişiliği, alt yapı ve yargıda bilgisayarlaşma olarak görülmektedir. Çalışmada ceza yargılaması, hukuk yargılaması ve üst mahkemelerin iş yükü (etkinliği) gelen dava, karara bağlanan dava gibi ham adalet verileri üzerinden ve dava işlem süresi üzerinden değerlendirilmektedir. Bu çalışmaya göre, insan haklarının korunması etkin yargı sistemine bağlıdır ve bunun için toplumların gelişmiş toplumlar olmasına gerek yoktur. Adil kararların verilmesi, tarafların mahkemelere gitmeden aralarında anlaşmaları, davaların makul sürede tamamlanması, sistemin kullanıcı ihtiyacına karşılık vermesi ve dava sonucunun tahmin edilmesi yargının etkinliğini artırmaktadır. Bu ilkelerden yola çıkarak çalışmada ideal yargı denklemi oluşturulmuştur.

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRK YARGI SİSTEMİNİN İŞLEYİŞİ

2.1. Giriş

Yargı, şekli bakımından, kanunla verilen ve mahkemelerin gerçekleştirdiği tüm işler olarak tanımlanmaktadır. Mahkemelerin kuruluşu ve işleyişi ile hâkimlerin özlük işleri, tayinleri ve terfileri yargıya bağlıdır. Maddi anlamda yargı ise hâkimin yetkisinde olan, hâkimden alınamayan ve kimseye devredilemeyen fonksiyondur. Yani, hâkimin karar yetkisini (hükmü) ifade etmektedir (Pekcanitez, Atalay ve Özekes 2005: 53).

Yargı "devletin hukuk düzeninin devam etmesi ve kişilerin subjektif haklarının korunması amacını güden faaliyettir. Bu, devlet için hem bir hak hem de bir yükümlülüktür. Bilindiği gibi yargı, yasama ve yürütme yanında devletin üçüncü fonksiyonudur" (Pekcanitez, Aatalay ve Özekes 2005: 53). Zira yargısal hizmetler kamusal hizmet niteliğindedir. Yargı sistemi hukuk kurallarının etkin uygulamasını sağlayacak nitelikte olmalıdır. Uygulamanın etkinliği kurumsal işleyişten, kurumsal işleyiş ise kurumun organizasyonel yapısından etkilenmektedir.

Davaların görülme sürelerinde meydana gelen uzamalar, yığılmaların artması gibi problemler sistemin organizasyonel ve fonksiyonel akışına bağlıdır. Yargı kurumunun daha hızlı, daha kaliteli hizmet verebilmesi ve bu hizmete daha kolay erişim için, işleyişin kalitesini ve hızını olumlu yönde etkileyen, basit bir organizasyonel yapının olması gerekmektedir. Bu bağlamda, aşağıda Türk yargı erkinin organizasyonel yapısı ve faaliyetlerine ilişkin detaylı bilgilere yer verilmektedir.

2.2. Yargı Organı ve Yargı Faaliyeti

T.C. 1982 Anayasası'nın "Cumhuriyet'in Temel Organları" başlıklı üçüncü kısmının, üçüncü bölümü yargı erkini düzenleyici hükümlerden oluşmaktadır. Literatürde, Türk yargı sisteminin işleyişi şekli bakımından ve maddi bakımından incelenmektedir (Pekcanitez, Atalay ve Özekes, 2005: 53-54; Kuru, Arslan ve Yılmaz, 2005: 58). Şekli anlamda yargısal faaliyetler, "fili kurumsal işlemler"i yani

faaliyette bulunan yargı organı makamını (mahkemeler) ifade etmektedir. Maddi anlamda yargı ise karara ilişkin hukuki işlemler (Gözler, 2000: 831-854), diğer bir deyişle, hukuk kurallarının uygulanması anlamına gelmektedir. Maddi anlamda yargı, yargılama faaliyeti (fonksiyonu) ve bu faaliyetin nihai sonucunu (kararı) ifade ettiğinden önemlidir (Pekcanıtez, Atalay ve Özekes, 2005: 53-54). Hukuk kurallarına aykırı davranışlar neticesinde ortaya çıkan ihtilafli meselelerin dava edilmesi ve davanın objektif hukuk kurallarını uygulayan bağımsız hâkimlerce karara bağlanması sonucunda, mahkemelerde gerçekleşen faaliyetler yargısal nitelik kazanır (Kuru, Arslan ve Yılmaz, 2005: 58). Maddi anlamda yargı yetkisi sadece hâkimlerindir ve bu yetki devredilemez ve elden alınamaz nitelik taşır.

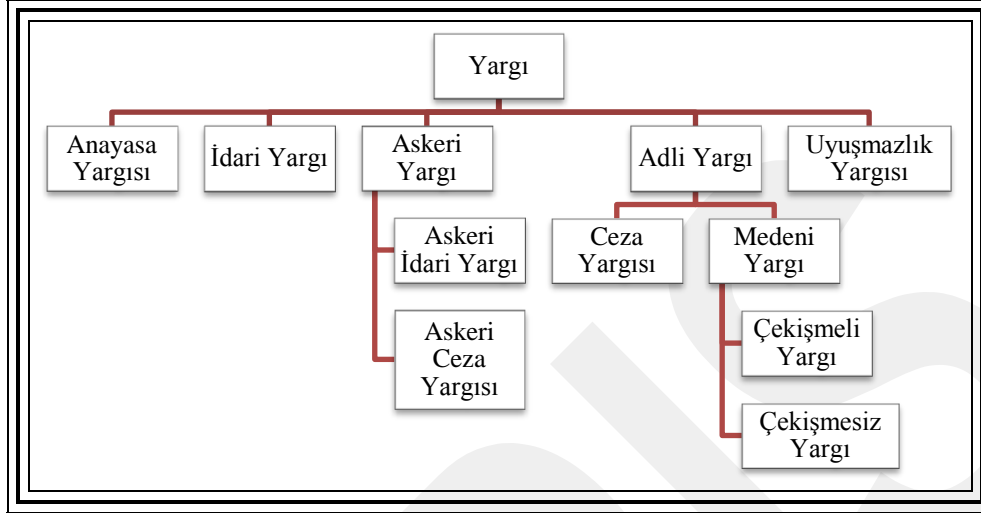
Anayasa'nın 9. maddesi gereğince, "yargı yetkisi Türk milleti adına bağımsız mahkemelerce kullanılır". Yargı organı bağımsız mahkemelerden oluştuğu gibi, bağımsız hâkimler yargı organına mensup topluluklardır. Hâkimlerin bağımsızlığı ilkesi Anayasa'nın 138. maddesinde düzenlenmekte ve şu şekilde ifade edilmektedir: Hâkimler görevlerinde bağımsızdırlar; Anayasa, kanuna ve hukuka uygun olarak vicdani kanaatlerine göre hüküm verirler (m.138/I). Hiçbir organ, makam, merci veya kişi, yargı yetkisinin kullanılmasında mahkemelere ve hâkimlere emir ve talimat veremez; genelge gönderemez; tavsiye ve telkinde bulunamaz (m.138/ II). Görülmekte olan bir dava hakkında Yasama Meclisinde yargı yetkisinin kullanılması ile ilgili soru sorulamaz, görüşme yapılamaz veya herhangi bir beyanda bulunulamaz (m.138/III). Yasama ve yürütme organları ile idare mahkeme kararlarına uymak zorundadır; bu organlar ve idare, mahkeme kararlarını hiçbir suretle değiştiremez ve bunların yerine getirilmesini geciktiremez (m.138/IV).

Sonuç itibariyle, anayasaya göre, yargı faaliyetinin tam anlamıyla yerine getirilebilmesi mahkemelerin ve hâkimlerin bağımsızlığı ile hâkimin kesin hüküm verme ilkesine bağlıdır (Gözler, 2000: 831-854).

2.3. Yargı Türleri

Türk yargı sistemi faaliyet ve işlev bakımından çeşitli kollara ayrılmaktadır. Bu ayrım, yargılama usulü bakımından hiyerarşik bir yapıda olmadığı gibi, her yargı

çeşidi diğerleriyle aynı derecede, eşit ve birbirinden bağımsız bir şekilde kendi yargılama usulünü uygulamaktadır (Pekcanitez, Atalay ve Özkes, 2005: 54)³¹.

Şekil 2.1: Yargı Çeşitleri³²

Şekil 2.1’de görüldüğü üzere, Türk yargı sistemi anayasa yargısı, idari yargı, askeri yargı, adli yargı ve uyuşmazlık yargısı olmak üzere beş bölümden oluşmaktadır³³.

2.3.1. Anayasa Yargısı

Türk hukuk sisteminde Anayasa yargısı, Anayasa'nın 146 ila 153. maddeleri arasında düzenlenmektedir. Ayrıca Anayasa yargısı, 2949 sayılı Anayasa Mahkemesinin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkındaki Kanun'a göre faaliyet göstermektedir. Anayasa yargısı, Anayasa Mahkemesi tarafından yürütülmektedir. Anayasa'nın 158. maddesinin III. fıkrasında düzenlendiği üzere; diğer mahkemelerle,

³¹Anayasa yargısı ile diğer yargı türleri arasında norm denetimi (soyut ve somut norm denetimi) ve normlar hiyerarşisi bakımından bir altlık üstlük ilişkisi bulunmaktadır. Bunun hukuki dayanağı ise Anayasa'nın 11. maddesinde düzenlenen Anayasa hükümlerinin tüm yargı organlarını bağlayan temel hukuk kurallarının olduğu hükmüdür. Yoksa yargılama usulü bakımından Anayasa yargısı ile diğer yargı türleri arasında altlık üstlük ilişkisi bulunmayıp, her yargı türü kendi yargılama usulünü uygulamaktadır.

³²Medeni usul hukuku kaynaklarına göre idari yargı çeşidi, askeri idari yargı ve genel idari yargı olmak üzere ikiye ayrılmıştır (Bkz. Kuru, Arslan ve Yılmaz, 2005; Pekcanitez, Aatalay ve Özkes, 2005). Ancak, kanaatimizce askeri idari yargının askeri yargı altında başklandırılması ve değerlendirilmesi gerekir. Yapmış olduğumuz bu tasnif, Anayasal düzenlemelere aykırılık teşkil etmediği gibi, kendi yargılama usulünü uygulayan askeri yargı organını şekli açıdan anlamak için daha uygundur. Tasnif bu şekilde yapıldığında, idari yargıyı ayrıca genel idari yargı koluna ayırmaya gerek kalmamaktadır.

³³Bkz. Kuru, Arslan ve Yılmaz (2005: 62). Ancak, bazı medeni usul hukuku kaynakları uyumsuzluk yargısını tasnife dâhil etmemektedir. Örneğin, bkz. Pekcanitez, Atalay ve Özkes (2005: 54).

Anayasa Mahkemesi arasındaki görev uyuşmazlıklarında, Anayasa Mahkemesinin kararı esas alınır.

Anayasa'nın 148. maddesi Anayasa yargısının görev ve yetkilerini şu şekilde düzenlemektedir; Anayasa Mahkemesi, kanunların, KHK'ların ve TBMM İçtüzüğü'nün Anayasa'ya şekil ve esas bakımlarından uygunluğunu denetler. Anayasa değişikliklerini ise sadece şekil bakımından inceler ve denetler. Ancak, olağanüstü hallerde, sıkıyönetim ve savaş hallerinde çıkarılan KHK'ların şekil ve esas bakımından Anayasaya aykırılığı iddiasıyla, Anayasa Mahkemesinde dava açılmaz (m.148/I). Kanunların şekil bakımından denetlenmesi son oylamanın, öngörülen çoğunlukla yapıp yapılmadığı Anayasa değişikliklerinde ise, teklif ve oylama çoğunluğuna ve ivedilikle görüşülemeyeceği şartına uyulup uyulmadığı hususları ile sınırlıdır. Şekil bakımından denetleme, Cumhurbaşkanınca veya TBMM üyelerinin beşte biri tarafından istenebilir. Kanunun yayımlandığı tarihten itibaren on gün geçtikten sonra, şekil bozukluğuna dayalı iptal davası açılmaz; def'i yoluyla da ileri sürülemez (m.148/II). Herkes, Anayasada güvence altına alınmış temel hak ve özgürlüklerinden, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi kapsamındaki herhangi birinin kamu gücü tarafından, ihlal edildiği iddiasıyla Anayasa Mahkemesine başvurabilir. Başvuruda bulunabilmek için olağan kanun yollarının tüketilmiş olması şarttır (m.148/III). Bireysel başvuruda, kanun yolunda gözetilmesi gereken hususlarda inceleme yapılamaz (m.148/IV). Bireysel başvuruya ilişkin usul ve esaslar kanunla düzenlenir (m.148/V). Anayasa Mahkemesi Cumhurbaşkanını, TBMM Başkanını, Bakanlar Kurulu üyelerini, Anayasa Mahkemesi, Yargıtay, Danıştay, Askeri Yargıtay, Askeri Yüksek İdare Mahkemesi Başkan ve üyelerini, Başsavcılarını, Cumhuriyet Başsavcı vekilini, HSYK ve Sayıştay Başkan ve üyelerini görevleriyle ilgili suçlardan dolayı Yüce Divan sıfatıyla yargılar (m.148/VI). Genelkurmay Başkanı, Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri Komutanları ile Jandarma Genel Komutanı da görevleriyle ilgili suçlardan dolayı Yüce Divanda yargılanırlar (m.148/VII). Yüce Divanda, savcılık görevini Cumhuriyet Başsavcısı veya Cumhuriyet Başsavcı vekili yapar (m.148/VIII). Anayasa Mahkemesi, Anayasa ile verilen diğer görevleri de yerine getirir (m.148/IX).

2.3.2. İdari Yargı

İdari yargının görevi, Devletin merkezi idare teşkilatı ve yerinden yönetim kuruluşlarının idari eylem ve işlemlerinden doğan davaları (Gözler, 2000) yani idare hukuku alanına dâhil olan faaliyetlerden doğan uyuşmazlıkları çözmektir. Diğer bir ifadeyle, "idari yargının konusu, idari makamların idare hukuku alanındaki faaliyetinden doğan idari uyuşmazlıklar ve davalardır" (Kuru, Arslan ve Yılmaz, 2005: 59). İdari yargı, idare mahkemeleri, bölge idare mahkemeleri, vergi mahkemeleri³⁴ ve yüksek idare mahkemesi olan Danıştay eliyle yürütülmektedir.

Danıştay'ın görev ve yetkileri Anayasa'nın 155. maddesi ve 2575 sayılı Danıştay Kanunu'nun 23 ve devamı maddelerinde düzenlenmektedir. Anayasa'nın 155. maddesi gereğince; Danıştay, idarî mahkemelerce verilen ve kanunun başka bir idarî yargı merciine bırakmadığı karar ve hükümlerin son inceleme merciidir. Kanunla gösterilen belli davalara da ilk ve son derece mahkemesi olarak bakar (m.155/I). Danıştay, davaları görmek, Başbakan ve Bakanlar Kurulunca gönderilen kanun tasarıları, kamu hizmetleri ile ilgili imtiyaz şartlaşma ve sözleşmeleri hakkında iki ay içinde düşüncesini bildirmek, tüzük tasarılarını incelemek, idari uyuşmazlıkları çözmek ve kanunla gösterilen diğer işleri yapmakla görevlidir (m.155/II). Danıştay üyelerinin dörtte üçü, birinci sınıf idarî yargı hâkim ve savcıları ile bu meslekten sayılanlar arasından HSYK; dörtte biri, nitelikleri kanunda belirtilen görevliler arasından Cumhurbaşkanı tarafından seçilir (m.155/III). Danıştay Başkanı, Başsavcı, başkanvekilleri ve daire başkanları, kendi üyeleri arasından Danıştay Genel Kurulunca üye tamsayısının salt çoğunluğu ve gizli oyla dört yıl için seçilirler. Süresi bitenler yeniden seçilebilirler (m.155/IV). Danıştay'ın, kuruluşu, işleyişi, Başkan, Başsavcı, başkanvekilleri, daire başkanları ile üyelerinin nitelikleri ve seçim usulleri, idarî yargının özelliği, mahkemelerin bağımsızlığı ve hâkimlik teminatı esaslarına göre kanunla düzenlenir (m.155/V). 2575 sayılı Danıştay Kanunu'nun 23. maddesinde ise idari yargının görevleri; İdare Mahkemeleri ile vergi mahkemelerinden verilen kararlar ve ilk derece mahkemesi olarak Danıştay'da görülen davalarla ilgili kararlara karşı temyiz istemlerini inceler ve karara bağlar

³⁴İdari yargı mahkemeleri, bölge idare mahkemeleri ve vergi mahkemeleri, çalışmanın yargı organları (mahkemeler) başlığı altında incelenmektedir.

(m.23/a). Bu Kanunda yazılı idari davaları ilk ve son derece mahkemesi olarak karara bağlar (m.23/b). Başbakanlık veya Bakanlar Kurulunca gönderilen kanun tasarı ve teklifleri hakkında görüşünü bildirir (m.23/c). Tüzük tasarılarını inceler; kamu hizmetleri ile ilgili imtiyaz şartlaşma ve sözleşmeleri hakkında düşüncesini bildirir (m.23/d). Cumhurbaşkanlığı ve Başbakanlık tarafından gönderilen işler hakkında görüşünü bildirir (m.23/e). Bu Kanunla ve diğer kanunlarla verilen görevleri yapar (m.23/f) şeklinde düzenlenmektedir.

2.3.3. Askeri Yargı

Anayasanın 145'inci maddesine göre; Askeri yargı, askeri mahkemeler ve disiplin mahkemeleri tarafından yürütülür (m.145/I). Bu mahkemeler; asker kişiler tarafından işlenen askeri suçlar ile bunların asker kişiler aleyhine veya askerlik hizmet ve görevleriyle ilgili olarak işledikleri suçlara ait davalara bakmakla görevlidir. Devletin güvenliğine, anayasal düzene ve bu düzenin işleyişine karşı suçlara ait davalar her halde adliye mahkemelerinde görülür (m.145/I). Savaş hali haricinde, asker olmayan kişiler askeri mahkemelerde yargılanamaz (m.145/II). Askeri mahkemelerin savaş halinde hangi suçlar ve hangi kişiler bakımından yetkili oldukları; kuruluşları ve gerektiğinde bu mahkemelerde adli yargı hâkim ve savcılarının görevlendirilmeleri kanunla düzenlenir (m.145/III). Askeri yargı organlarının kuruluşu, işleyişi, askeri hâkimlerin özlük işleri, askeri savcılık görevlerini yapan askeri hâkim görevli buldukları komutanlıkla ilişkileri, mahkemelerin bağımsızlığı ve hâkimlik teminatı esaslarına göre kanunla düzenlenir (m.145/IV).

Askeri Yargı'da en yüksek mahkeme Askeri Yargıtay'dır. Görev ve yetkileri Anayasa'nın 156. maddesinde düzenlenmektedir. Söz konusu madde gereğince; Askeri Yargıtay, askeri mahkemelerden verilen karar ve hükümlerin son inceleme merciidir. Ayrıca, asker kişilerin kanunla gösterilen belli davalarına ilk ve son derece mahkemesi olarak bakar (m.156/I). Askeri Yargıtay üyeleri birinci sınıf askeri hâkimler arasından Askeri Yargıtay Genel Kurulu'nun üye tamsayısının salt çoğunluğu ve gizli oyla her boş yer için göstereceği üçer aday içinden Cumhurbaşkanınca seçilir (m.156/II). Askeri Yargıtay Başkanı, Başsavcısı, İkinci Başkanı ve daire başkanları Askeri Yargıtay üyeleri arasından rütbe ve kıdem

sirasına göre atanırlar (m.156/III). Askeri Yargıtay'ın kuruluşu, işleyişi, mensuplarının disiplin ve özlük işleri mahkemelerin bağımsızlığı ve hâkimlik teminatı esaslarına göre kanunla düzenlenir (m.156/IV).

Medeni usul hukuku kaynakları Askeri Yargı'yı Askeri Ceza Yargısı başlığı altında tanımlamaktadır. Buna ek olarak, Askeri İdari Yargı bir idari yargı çeşidi olarak tasnif edilmektedir (Kuru, Arslan ve Yılmaz, 2005; Pekcanitez, Atalay ve Özekes, 2005). Ancak Askeri Yargıyı, "Askeri İdari Yargı ve Askeri Ceza Yargısı" olmak üzere iki farklı kolda incelemek, kendi yargılama usulünü uygulayan askeri yargı organını şekli açıdan anlamak için daha uygundur.

Askeri İdari Yargı, Anayasa'nın 157. maddesinde düzenlendiği üzere, Askeri Yüksek İdare Mahkemesi tarafından yürütülmektedir. Askeri Yüksek İdare Mahkemesi, askeri olmayan makamlarca tesis edilmiş olsa bile, asker kişileri ilgilendiren ve askeri hizmete ilişkin idari işlem ve eylemlerden doğan uyuşmazlıkların yargı denetimini yapan ilk ve son derece mahkemesidir. Ancak, askerlik yükümlülüğünden doğan uyuşmazlıklarda ilgilinin asker kişi olması şartı aranmaz (m.157/I). Askeri Yüksek İdare Mahkemesi'nin askeri hâkim sınıfından olan üyeleri, mahkemenin bu sınıftan olan başkan ve üyeleri tamsayısının salt çoğunluğu ve gizli oy ile birinci sınıf askeri hâkimler arasından her boş yer için gösterilecek üç aday içinden; hâkim sınıfından olmayan üyeleri, rütbe ve nitelikleri kanunda gösterilen subaylar arasından, Genelkurmay Başkanlığınca her boş yer için gösterilecek üç aday içinden Cumhurbaşkanınca seçilir (m.157/II). Askeri hâkim sınıfından olmayan üyelerin görev süresi en fazla dört yıldır (m.157/III). Mahkemenin Başkanı, Başsavcı ve daire başkanları hâkim sınıfından olanlar arasından rütbe ve kıdem sırasına göre atanırlar (m.157/IV). Askeri Yüksek İdare Mahkemesinin kuruluşu, işleyişi, yargı-lama usulleri, mensuplarının disiplin ve özlük işleri mahkemelerin bağımsızlığı ve hâkimlik teminatı esaslarına göre kanunla düzenlenir (m.157/V).

Askeri Ceza Yargısı, "askeri mahkemelerin askeri ceza hukuku alanındaki yargısal faaliyetlerini düzenlemektedir" (Kuru, Arslan ve Yılmaz, 2005: 61). Askerin görev ve yetkileri ile alakalı, askeri suç sayılabilecek kabahatler, ceza ve hükümler 1632 sayılı Askeri Ceza Kanunu düzenlemelerine göre uygulanmaktadır. Askerin

görev ve yetkileri dışında hukuka aykırılık teşkil eden davranış ve suçlar 5237 sayılı TCK düzenlemelerine tabidir.

2.3.4. Adli Yargı

Adli yargı geniş kapsamlı bir yargı kolu olup, diğer yargı kollarının görev ve yetkisi dâhilinde olmayan ihtilafları veya uyuşmazlıkları gidermekle yükümlüdür. Adli yargı, yüksek mahkeme olan Yargıtay ve adli yargı mahkemeleri³⁵ tarafından yürütülmektedir (Kuru, Arslan ve Yılmaz, 2005: 61).

Anayasa'nın 154. maddesi ile 2797 sayılı Yargıtay Kanunu Yargıtay'ın görev ve yetkilerini düzenlemektedir. Anayasa'nın 154. maddesi gereğince; Yargıtay, adliye mahkemelerince verilen ve kanunun başka bir adli yargı merciine bırakmadığı karar ve hükümlerin son inceleme merciidir. Kanunla gösterilen belli davalara da ilk ve son derece mahkemesi olarak bakar (m.154/I). Yargıtay üyeleri, birinci sınıfa ayrılmış, adli yargı hâkim ve Cumhuriyet savcıları ile bu meslekten sayılanlar arasında HSYK tarafından üye tamsayısının salt çoğunluğu ile ve gizli oyla seçilir (m.154/II). Yargıtay birinci başkanı, birinci başkanvekilleri ve daire başkanları kendi üyeleri arasından Yargıtay Genel Kurulunca üye tamsayısının salt çoğunluğu ve gizli oyla dört yıl için seçilir; süresi bitenler yeniden seçilebilir (m/154.III).Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı ve Cumhuriyet Başsavcı vekili, Yargıtay Genel Kurulunun kendi üyeleri arasından gizli oyla belirleyeceği beşer aday arasından Cumhurbaşkanı tarafından dört yıl için seçilir. Süresi bitenler yeniden seçilebilirler (m.154/IV). Yargıtay'ın kuruluşu, işleyişi, Başkan, başkanvekilleri, daire başkanları ve üyeleri ile Cumhuriyet Başsavcısı ve Cumhuriyet Başsavcı vekilinin nitelikleri ve seçim usulleri, mahkemelerin bağımsızlığı ve hâkimlik teminatı esaslarına göre kanunla düzenlenir (m.154/V). 2797 sayılı Yargıtay Kanunu'na göre de Yargıtay; adliye mahkemelerince verilen ve kanunun başka bir adli yargı merciine bırakmadığı karar ve hükümlerin son inceleme merci olup, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası ile bu Kanun ve diğer kanunların hükümlerine göre görev yapan bağımsız bir yüksek mahkemedir (m.1).

³⁵Adli yargı mahkemelerinin görev ve yetkileri için bkz. İkinci Bölüm, 2.4.

Adli yargı ceza yargısı ve medeni (hukuki) yargı olmak üzere iki kola ayrılmaktadır. Ceza yargısı veya ceza usul hukuku, ceza hukuku alanındaki yargısal faaliyetleri konu edinmektedir. Ceza mahkemeleri yargısal faaliyetlerini CMK ve bu kanunda hüküm bulunmayan hallerde, HUMK başvurarak sürdürmektedir (Kuru, Arslan ve Yılmaz, 2005: 61). Hukuk mahkemelerinin özel hukuk alanındaki yargısal faaliyetler medeni yargı tarafından yürütülmektedir. Medeni yargı veya medeni usul hukuku, çekişmeli ve çekişmesiz yargı olmak üzere iki kola ayrılmaktadır. Bu iki kol arasında ki temel farklılık "ihtilaf yokluğu kıstası" dır. Buna göre, çekişmeli yargı ihtilaf, iddia, karşı iddia veya uyuşmazlıklar sebebiyle açılan davalarla, çekişmesiz yargı ise ihtilafsız (çekişmesiz) davalarla ilgilenmektedir³⁶.

2.3.5. Uyuşmazlık Yargısı

Bir davanın hangi mahkemede görüleceğine karar verilememesi halinde ortaya çıkan uyuşmazlık yargı yolu görev uyuşmazlığı olarak tanımlanır. Bir davanın Hukuk Mahkemesi'nde mi İdari Mahkeme'de mi görüleceği konusunda iki mahkeme arasında çıkan uyuşmazlıklar, Uyuşmazlık Mahkemeleri'nin faaliyet alanına girmektedir³⁷.

Anayasa'nın 158. maddesi gereğince; Uyuşmazlık Mahkemesi, adlî, idarî ve askerî yargı mercileri arasındaki görev ve hüküm uyuşmazlıklarını kesin olarak çözümlenmeye yetkilidir (m.158/I). Uyuşmazlık Mahkemesinin kuruluşu, üyelerinin nitelikleri ve seçimleri ile işleyişi kanunla düzenlenir (m.158/II). Bu mahkemenin Başkanlığını Anayasa Mahkemesince, kendi üyeleri arasından görevlendirilen üye yapar diğer mahkemelerle, Anayasa Mahkemesi arasındaki görev uyuşmazlıklarında, Anayasa Mahkemesi'nin kararı esas alınır (m.158/III).

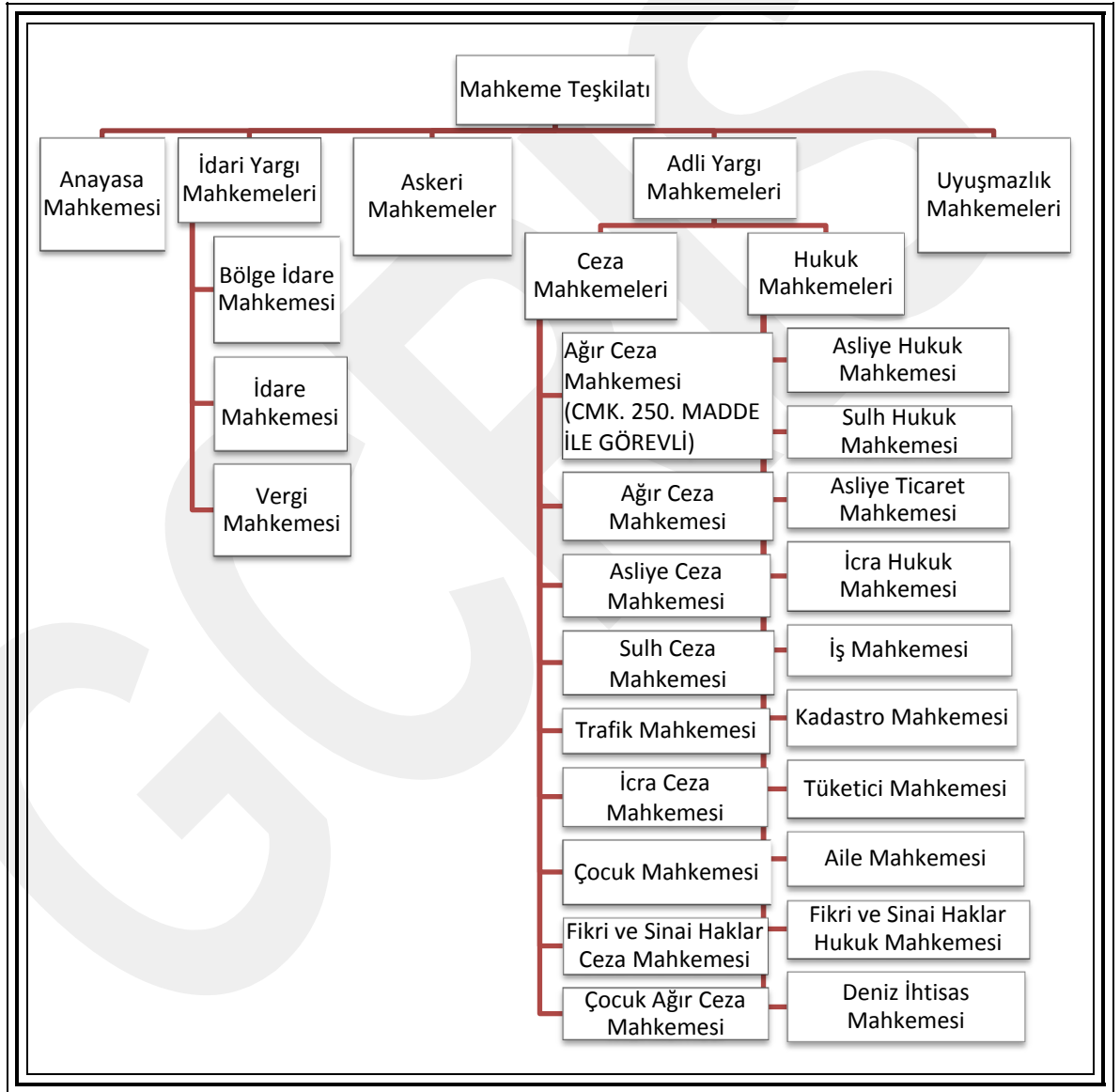
2.4. Yargı Organları (Mahkemeler)

Anayasa'nın 9. maddesinde ifade edildiği üzere; Yargı yetkisi Türk milleti adına bağımsız mahkemelerce kullanılır. Anayasa'nın 142. maddesine göre; mahkemelerin kuruluşu, görev ve yetkileri, işleyişi ve yargılama usulleri kanunla

³⁶Ayrıntılı bilgi için bkz. Kuru, Arslan ve Yılmaz (2005: 69-72).

³⁷Ayrıntılı bilgi için bkz. Kuru, Arslan ve Yılmaz (2005: 230-239).

düzenlenir. Buna ek olarak, mahkemelerin kuruluş, görev ve yetkileri 26/9/2004 tarihli ve 5235 sayılı Adli Yargı İlk Derece Mahkemeleri ile Bölge Adliye Mahkemelerinin Kuruluş, Görev ve Yetkileri Hakkında Kanun ile de düzenlenmektedir. İlgili bölümde belirtildiği üzere Yargıtay teşkilatının görev ve yetkileri 2797 sayılı Yargıtay Kanunu'nda düzenlenmektedir (Kuru, Arslan ve Yılmaz, 2005: 83).

Şekil 2.2: Mahkeme Teşkilat Şeması

Kaynak: T.C Adalet Bakanlığı Adli Sicil ve İstatistik Genel Müdürlüğü, 2011 Yılı Adalet İstatistikleri, Resmi İstatistik Programı Yayını, sf. 84 ile Kuru, Arslan Yılmaz, 2005; Pekcanitez, Atalay ve Özkes, 2005 kaynaklarından faydalanarak oluşturulmuştur.

Mahkeme Teşkilatı Anayasa Mahkemesi, İdari Yargı Mahkemeleri, Askeri Mahkemeler, Adli Yargı Mahkemeleri ve Uyuşmazlık Mahkemeleri'nden oluşur. Mahkemeler, kuruluşları ve işleyişleri bakımından, ilk derece mahkemeleri ve bazı yargı çeşitlerinde faaliyette bulunan istinaf (bölge adliye) mahkemeleri olmak üzere ikiye ayrılmaktadır (Kuru, Arslan ve Yılmaz, 2005: 83).

2.4.1. İdari Yargı Mahkemeleri

İdari yargı, idare hukuku alanına dâhil olan faaliyetlerden doğan uyuşmazlıkları çözmektir. Danıştay, Bölge İdare Mahkemeleri, İdare Mahkemeleri ve Vergi Mahkemeleri'nin görevine giren uyuşmazlıkların çözümü, 2577 Sayılı İdari Yargılama Usulü Kanunu'nda gösterilen usullere tabidir (m.1/I). Danıştay, Bölge İdare Mahkemeleri, İdare Mahkemeleri ve Vergi Mahkemelerinde yazılı yargılama usulü uygulanır ve inceleme evrak üzerinde yapılır (m.1/II). 2576 sayılı Bölge İdare Mahkemeleri, İdare Mahkemeleri ve Vergi Mahkemelerinin Kuruluşu Ve Görevleri Hakkında Kanun gereği söz konusu mahkemeler, bu kanunla verilen görevleri yerine getirmek üzere kurulmuş genel görevli bağımsız mahkemelerdir (m.1).

2.4.1.1. İdare ve Vergi Mahkemeleri

İdari Yargı kolunun ilk derece mahkemeleridir (Gözler, 2000). İdare ve Vergi Mahkemeleri'nde, 2576 sayılı Kanun'un 4. maddesinde düzenlendiği üzere; birer başkan ile yeteri kadar üye bulunur. Mahkeme kurulları, başkan ile iki üyeden oluşur. Başkanın yokluğunda kıdemli üye başkana vekillik eder.

İdare Mahkemeleri, Vergi Mahkemeleri'nin görevine giren davalarla ilk derecede Danıştay'da çözümlenecek olanlar dışındaki: iptal davalarını, tam yargı davalarını, tahkim yolu öngörülen imtiyaz şartlaşma ve sözleşmelerinden doğan uyuşmazlıklardan hariç, kamu hizmetlerinden birinin yürütülmesi için yapılan idarî sözleşmelerden dolayı taraflar arasında çıkan uyuşmazlıklara ilişkin davaları ve diğer kanunlarla verilen işleri çözümler (m.5/I,a,b,c,d). Özel Kanunlarda Danıştay'ın görevli olduğu belirtilen ve İdari Yargılama Usulü Kanunu ile İdare Mahkemeleri'nin görevli kılınmış bulunduğu davaları çözümler (m.5/II).

Vergi mahkemeleri; genel bütçeye, il özel idareleri, belediye ve köylere ait vergi, resim ve harçlar ile benzeri mali yükümler ve bunların zam ve cezaları ile

tarifelere ilişkin davaları, (a) bendindeki konularda 6183 sayılı Amme Alacaklarının Tahsil Usulü Hakkında Kanunun uygulanmasına ilişkin davaları ve diğer kanunlarla verilen işleri çözümler (m.6/I,a,b,c).

2.4.1.2. Bölge İdare Mahkemeleri

İlgili Kanun'un 3. maddesinin I. fıkrasına göre Bölge İdare Mahkemeleri bölge idare mahkemesi başkanı ile iki üyeden oluşur. Bölge İdare Mahkemesi başkan ve üyeliklerine HSYK atama yapılır. Bu mahkemeler gerektiğinde birden çok kurul halinde çalışabilirler. Bu kurulların oluşumu, aralarındaki iş bölümü ile kurullara kimin başkanlık edeceği HSYK tarafından belirlenir. Bölge İdare Mahkemeleri, 2576 sayılı Kanun'un 8. maddesine göre; Yargı çevresindeki İdare ve Vergi Mahkemelerinde tek hâkim tarafından 7. madde hükümleri uyarınca verilen kararları itiraz üzerine inceler ve kesin olarak hükme bağlar, yargı çevresindeki idare ve vergi mahkemeleri arasında çıkan görev ve yetki uyuşmazlıklarını kesin karara bağlar, diğer kanunlarla verilen görevleri yerine getirir (m.8/a,b,c).

2.4.2. Adli Yargı Mahkemeleri

En kapsamlı yargı çeşidi olan adli yargı, ilk derece mahkemeleri ve Yargıtay'ın faaliyetlerine tabidir³⁸.

İlk derece mahkemeleri bidayet yani, hüküm mahkemeleri olarak da ifade edilmektedir ve hukuk ve ceza mahkemeleri olmak üzere iki gruba ayrılmaktadır (Gözler, 2000). Adli Yargı Mahkemeleri'nin kuruluş, görev ve yetkileri, 5235 sayılı Adli Yargı İlk Derece Mahkemeleri ile Bölge Adliye Mahkemelerinin Kuruluş, Görev ve Yetkileri Hakkında Kanun ile düzenlenmektedir (m.1). Ayrıca, 12/1/2011 tarihli, 6100 sayılı HUMK'un Genel Hükümler Kısmı'nın birinci bölümü, mahkemelerin görev, yetki ve yargı yeri belirlenmesinde ki düzenlemeleri kapsar.

³⁸Üst derece mahkemesi olan Yargıtay'ın faaliyetleri, Adli yargı çeşidi ile ilgili bölümde Anayasa'nın 154. maddesi kapsamında tanımlandığından, bu bölümde sadece ilk derece mahkemelerinden söz edilmektedir.

2.4.2.1. Hukuk Mahkemeleri

İlk derece hukuk mahkemeleri genel ve özel hukuk mahkemeleri olmak üzere ikiye ayrılır. İlk derece genel hukuk mahkemeleri medeni usul hukuku alanına giren işlerin tümüne bakmakla yükümlüdür. Özel hukuk mahkemeleri, ilk derece mahkemeleri olup, belirli kişiler arasında ortaya çıkan ihtilaf veya uyuşmazlıkların çözülmesi amacıyla özel kanunlarla kurulmuş olan mahkemelerdir (Kuru, Arslan ve Yılmaz, 2005: 84). Tüketici mahkemeleri, icra mahkemeleri, iş mahkemeleri, kadastro mahkemeleri, fikri ve sınai haklar hukuk mahkemeleri, aile mahkemeleri ve deniz ihtisas mahkemeleri özel hukuk mahkemeleridir (Pekcanitez, Atalay ve Özkes, 2005: 65-73). Özel kanun düzenlemeleri esas alınmakla birlikte mahkemelerin baktığı işler genel işler değildir. Diğer bir ifadeyle, genel işler genel mahkemelerin görevine tabidir (Kuru, Arslan ve Yılmaz, 2005: 88).

Genel hukuk mahkemeleri "sulh hukuk mahkemesi" ve "asliye hukuk mahkemesi" olmak üzere iki kola ayrılmaktadır. Sulh ve Asliye Hukuk Mahkemeleri'nin görevleri birbirinden ayrıdır. Sulh Mahkemesi tek hâkimlidir. Yoğunluğu fazla olan coğrafi bölgelerde veya illerde Sulh Hukuk Mahkemesi birden çok dairelere ayrılarak faaliyet göstermektedir (Kuru, Arslan ve Yılmaz, 2005: 84-85). 6100 sayılı HUMK'un 4. maddesi göre; Sulh Hukuk Mahkemeleri, dava konusunun değer veya tutarına bakılmaksızın; Kiralanan taşınmazların, 9/6/1932 tarihli ve 2004 sayılı İcra ve İflas Kanununa göre ilamsız icra yoluyla tahliyesine ilişkin hükümler ayrık olmak üzere, kira ilişkisinden doğan alacak davaları da dâhil olmak üzere tüm uyuşmazlıkları konu alan davalar ile bu davalara karşı açılan davaları (m.4/a), taşınır ve taşınmaz mal veya hakkın paylaşılmasına ve ortaklığın giderilmesine ilişkin davaları (m.4/b), taşınır ve taşınmaz mallarda, sadece zilyetliğin korunmasına yönelik olan davaları (m.4/c), bu Kanun ile diğer kanunların, sulh hukuk mahkemesi veya sulh hukuk hâkimini görevlendirdiği davaları (m.4/d) görürler. Asliye mahkemeleri, Asliye Hukuk ve Asliye Ticaret Mahkemesi olmak üzere ikiye ayrılır. Asliye Hukuk Mahkemeleri 5235 sayılı Kanuna göre; her il merkezi ile bölgelerin coğrafi durumları ve iş yoğunluğu göz önünde tutularak belirlenen ilçelerde HSYK'nın olumlu görüşü alınarak Adalet Bakanlığınca kurulur (m.5/I). Asliye Hukuk ve Asliye Ticaret Mahkemeleri de Sulh Hukuk Mahkemeleri gibi tek hâkimli mahkemelerdir (5235 s. m.5/II). 6100 sayılı kanuna göre; dava

konusunun değer ve miktarına bakılmaksızın malvarlığı haklarına ilişkin davalarla, şahıs varlığına ilişkin davalarda görevli mahkeme, aksine bir düzenleme bulunmadıkça Asliye Hukuk Mahkemesidir (m.2/I). Bu Kanunda ve diğer kanunlarda aksine düzenleme bulunmadıkça, Asliye Hukuk Mahkemesi diğer dava ve işler bakımından da görevlidir (m.2/II). Asliye Ticaret Mahkemeleri, 13/01/2011 tarihli, 6102 sayılı Türk Ticaret Kanunu'nun 5. maddesinde düzenlendiği üzere aksine hüküm bulunmadıkça, dava olunan şeyin değerine veya tutarına bakılmaksızın tüm ticari davalar ile ticari nitelikteki çekişmesiz yargı işlerine bakmakla görevlidir (m.5/I). Ayrıca, bir yerde Asliye Ticaret Mahkemesi varsa, Asliye Hukuk Mahkemesinin görevi içinde bulunan ve 4. madde hükmünce ticari sayılan davalarla özel hükümler uyarınca ticaret mahkemesinde görülecek diğer işlere Asliye Ticaret Mahkemesi'nde bakılır. Bir yerde ticaret davalarına bakan birden çok Asliye Ticaret Mahkemesi varsa, iş durumunun gerekli kıldığı yerlerde HSYK tarafından, Asliye Ticaret Mahkemeleri'nden biri veya birkaçı münhasıran bu Kanundan ve diğer kanunlardan doğan deniz ticaretine ve deniz sigortalarına ilişkin hukuk davalarına bakmakla görevlendirilebilir (m.5/II). Asliye Ticaret Mahkemesi ile Asliye Hukuk Mahkemesi ve diğer hukuk mahkemeleri arasındaki ilişki görev ilişkisi olup, bu durumda göreve ilişkin usul hükümleri uygulanır (m.5/III). Asliye Ticaret Mahkemesi bulunmayan yargı çevresindeki bir ticari davada görev kuralına dayanılmamış olması, görevsizlik kararı verilmesini gerektirmez; Asliye Hukuk Mahkemesi, davaya devam eder (m.5/IV).

2.4.2.2. Ceza Mahkemeleri

Ceza mahkemeleri, her il merkezi ile bölgelerin coğrafi durumları ve iş yoğunluğu göz önünde tutularak belirlenen ilçelerde HSYK'nın olumlu görüşü alınarak Adalet Bakanlığınca kurulur (5235 s. m.9). Adli Ceza Mahkemeleri'ni, genel ceza mahkemeleri ve özel ceza mahkemeleri olmak üzere ikiye ayırılır. Genel ceza mahkemeleri, 5235 sayılı Kanun'un 8. maddesinde ifade edildiği gibi Sulh Ceza, Asliye Ceza ve Ağır Ceza Mahkemeleri'dir. Özel ceza mahkemeleri de yine, 5235 sayılı Kanun'un 8. maddesinde belirtildiği üzere, özel kanunlarla kurulan diğer ceza mahkemeleridir. Trafik Mahkemeleri, İcra Ceza Mahkemeleri, Çocuk Mahkemesi,

Çocuk Ağır Ceza Mahkemesi ve Fikri ve Sınai Haklar Ceza Mahkemesi özel ceza mahkemeleridir.

Sulh Ceza ve Asliye Ceza Mahkemeleri tek hâkimlidir (5235 s. m.9/II). Ağır Ceza Mahkemesi'nde bir başkan ile yeteri kadar üye bulunur. Bu mahkeme bir başkan ve iki üye ile toplanır (m.9/III). Özel kanunlarla kurulan diğer ceza mahkemelerinin kuruluşuna ilişkin hükümler saklıdır (m.9/IV). İş durumunun gerekli kıldığı yerlerde ceza mahkemelerinin birden fazla dairesi oluşturulabilir. Bu daireler numaralandırılır (m.9/V). Ceza mahkemeleri buldukları il veya ilçenin adı ile anılır (m.9/VI). Sulh ceza mahkemeleri, Kanunların ayrıca görevli kıldığı hâller saklı kalmak üzere, iki yıla kadar (iki yıl dâhil) hapis cezaları ve bunlara bağlı adlî para cezaları ile bağımsız olarak hükmedilecek adlî para cezalarına ve güvenlik tedbirlerine ilişkin hükümlerin uygular (m.10). Kanunların ayrıca görevli kıldığı hâller saklı kalmak üzere, sulh ceza ve ağır ceza mahkemelerinin görevleri dışında kalan dava ve işlere asliye ceza mahkemelerince bakılır (m.11). Ağır ceza mahkemesinin görevi ise 12. maddede şu şekilde düzenlenmektedir; Kanunların ayrıca görevli kıldığı hâller saklı kalmak üzere, Türk Ceza Kanununda yer alan yağma (m.148), irtikâp (m.250/1 ve 2), resmi belgede sahtecilik (m.204/2), nitelikli dolandırıcılık (m.158), hileli iflâs (m.161) suçları ile ağırlaştırılmış müebbet hapis, müebbet hapis ve on yıldan fazla hapis cezalarını gerektiren suçlarla ilgili dava ve işlere bakmakla Ağır Ceza Mahkemeleri görevlidir.

2.5. Genel Değerlendirme

Türk yargı sisteminin biçimsel bakımdan karmaşık bir organizasyonel yapıya sahip olduğunu söylemek güçtür. Yargı sistemi işleyiş itibariyle Kıta Avrupa'sı Hukuk sistemiyle uyumludur. İctihadi nitelikte olmayan, yazılı kurallara dayalı (Örneğin, MK), özel hukuk ve kamu hukuku ayrımını göz önünde bulunduran ve yargı ayrımının (adli yargı, idari yargı) yapıldığı bir sistemdir. Ancak, günlük hayatta kurumsal işleyişin mevcut organizasyonel yapı ile uyumluluğu tartışılmalıdır.

İlk derece mahkemelerinin iş yükü kurumun sistemli ve mevcut yapıya uygun şekilde görevini ifa etmesini engellemekte ve karmaşıklığa yol açmaktadır³⁹. Diğer

³⁹ Türkiye'deki ilk derece hukuk, ceza ve idare mahkemelerinde yoğun iş yükü olduğu kanısı adalet verilerinin detaylı incelemesi neticesinde ortaya çıkmıştır. İlk derece hukuk, ceza ve idare

bir ifadeyle, bu karmaşıklık karar ve performans bakımından etkin olmayan yargı sisteminden ötürü ortaya çıkmaktadır. Neticede, yargısal hizmetleri talep edenler veya kararlardan memnun olmayan ya da haklarının ihlal edildiğini düşünen taraflar ilk derece mahkemelerinin görevlerini nasıl yerine getirdiklerini (delilleri doğru değerlendirme, yasalara uygun işlemler yapma veya kuralları doğru uygulama) tartışmaktadır. Örneğin, Türkiye’de temyize giden davaların ve bozulan mahkeme kararlarının yüksek olduğu görülmektedir⁴⁰. Dolayısıyla, davaların temyiz edilmesi taraflar için bir teşvik (*incentive*) yaratmakta ve taraflar sıklıkla bu yola başvurmaktadır. Buna karşılık, yüksek mahkemelerin kararı bozma oranı düşük olduğunda taraflar temyiz sürecini maliyetleri artırıcı (zaman maliyeti) bir yol olarak görebilir ve nadiren tercih edebilir. Temyize giden davaların sonucundaki değişiklikler, ilk derece mahkemelerinin performans veya karar bakımından etkin olmadıklarının göstergesidir. İlk derece mahkemelerinin etkin olmadığı kanısı, Türkiye’de temyiz mahkemelerinin yargı sisteminin karar ve performans etkinliğini önemli dercede etkileyen bir organ haline gelmesine yol açmaktadır.

Buna ek olarak, uzmanlık bilgisi gerektiren ekonomik alanlara yönelik mahkemelerin olmadığı görülmektedir. Bu durum biçimsel bakımdan karmaşıklığı engellemektedir ancak içerik olarak mahkemelerin iş yükünü artırmakta ve etkin karar verilmesini engellemektedir. Örneğin, rekabet uyuşmazlıklarından doğabilecek davaları görmek üzere rekabet hukukuna ilişkin bağımsız bir rekabet yargısı veya ihtisas mahkemesi bulunmamaktadır. Bu tür bir yapılanmanın olmayışı ve genel mahkemelerdeki hâkimlerin uzmanlık bilgisine sahip olmayışı iş yükünü artırmakla birlikte etkin karar vermeyi engellemektedir. Sonuç itibarıyla, yargı sistemi biçimsel bakımdan iyi olarak nitelendirilebilir ancak içerik ve günlük işleyiş bakımından tartışmaya açıktır.

---

mahkemelerinin 1980-2010 dönemine ait iş yükü (hâkim başına düşen dosya sayısı, davaların temizlenme oranı) bu çalışmanın beşinci bölümünde hesaplanmıştır.

⁴⁰ Örneğin 2007 yılında Yargıtay Hukuk Genel Kuruluna gelen dosyaların %98,3’ü sonuçlanmış ve bunların %67,9’una bozma kararı verilmiştir (Bkz. T.C. Adalet Bakanlığı Basın ve Halkla İlişkiler Müşavirliği 2007 Yılı Adli İstatistik Özeti).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

YARGI SİSTEMİNİN ETKİN İŞLEYİŞİ VE EKONOMİK BÜYÜME

3.1. Giriş

Bazı ülkelerin diğerlerinden daha hızlı büyümesi ve refah seviyelerinin yüksek olması, ülkelerin performansları üzerinde belirleyici olan faktörlerin araştırılmasını gerektirmektedir. Ülkelerin gelişmişlik düzeylerindeki farklılıkların sebebi, yaygın olarak, kurumların rolünün iktisadi analizlere dâhil edilmesi neticesinde anlaşılmaktadır⁴¹. Kimi yazarlara göre kurumlar ekonomik büyümede merkezi bir rol oynarken, kimilerine göre ise tamamlayıcı bir role sahiptir⁴². Bu görüşten hareketle, çalışmanın bu bölümünde, yargı sisteminin etkin işleyişinin ekonomik büyüme üzerindeki rolü teorik bir çerçevede ve literatürdeki ampirik bulgulardan faydalanarak açıklanmaktadır.

Piyasanın meşruiyeti, regülasyonu ve istikrarı ekonomik, politik ve sosyal kurumlar ile etkileşim içindedir (Sachs, 2003) ve uygulamada yer alan formel kurallara bağlıdır. Söz konusu kurallar tarafların haklarının net bir şekilde tahsisini ve korunmasını sağlamaktadır (Eyzaguirre, 1996: 3). Bu yüzden, yargı kurumu, kuralları ve standartları oluşturmak, hukuku uygulamak ve ihtilafların çözümü bakımından önemlidir (Aldashev, 2009). Bu bağlamda, karar etkinliği ve performans etkinliği yargı kurumunun etkinliğini sağlayan iki unsurdur. Ancak, performans etkinliği karar etkinliğine kıyasla görece daha kilit bir role sahiptir. Bu nedenle, kurumların ekonomik büyüme ile ilişkisinden veya kurumların ekonomik büyüme üzerindeki etkisinden bahsederken kurum olarak yargıyı ve etkinliğini özellikle performans bakımından irdelemek yerinde olacaktır.

Literatürde, yargının ekonomik büyümedeki rolünü ve bu ilişkinin nasıl ortaya çıktığını teorik olarak açıklayan ve ampirik olarak ölçen çalışmalar oldukça

⁴¹ Bu yönde yapılan çalışmaların bir örneği için bkz. Acemoğlu, Johnson, ve Robinson (2005).

⁴² Örneğin, North (1981), Scully (1988), Acemoğlu, Johnson ve Robinson (2005) kurumların ekonomik büyüme üzerinde belirleyici bir role sahip olduğunu düşünmektedir. Buna karşılık Posner (1998), Hay, Schleifer ve Vishny (1996) ve Ulen (2010) ekonomik büyüme için kurumların gerekli olduğunu düşünmekle birlikte kilit bir unsur olarak görmemektedir.

sınırlı sayıda ve bazı yönden eksiktir. Çalışmanın bu bölümünde, yargı sisteminin etkinliği ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki teorik bir çerçeveye oturtulmakta ve mevcut ampirik çalışmalardan da faydalanarak açıklanmaktadır.

3.2. Ekonomik Büyüme ve Yargı Sisteminin Ekonomik Büyümedeki Rolü

Yargı sistemi ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin hangi nedenlerle ortaya çıktığını teorik bir zeminde açıklamak gerekmektedir. Bu bağlamda, çalışmanın bu kısmında, yargı sistemi ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki kurumsal yaklaşımdan faydalanarak anlatılmaktadır. Zira kurumlar piyasa yapıcı bir özelliğe haizdir ve etkin işledikleri sürece olumlu ekonomik etkiler doğurmaktadır. Bu yüzden, piyasalardaki üretim faaliyetlerinin ve rekabetçi yapının kurumların işleyişi ile ilişkili olduğunu söylemek mümkündür. Dolayısıyla, bu bölümde, çalışmanın ampirik kısmında kullandığımız yargı sisteminin performans etkinliği ile geliştirilmiş üretim fonksiyonu yaklaşımının teorik arka planı ve ekonomik büyüme modelleri de sunulmaktadır.

3.2.1. Kurumsal Yaklaşım

Becker (1971) "Ekonomik Teori" adlı eserinin giriş sayfasında mikro, makro veya piyasa dışı problemler için ayrı ayrı ekonomik teorilerin olmadığını ve sadece tek bir ekonomik teoriden bahsedilebileceğini söylemektedir. Diğer taraftan ekonomik analizin, sosyoloji, antropoloji ve diğer sosyal bilimlere anlamak için esas olduğunu belirtmektedir. Bu, bireyin hukuk karşısında da "piyasadaki davranışına benzer davranışlar" sergilediği anlamına gelmektedir.

Maksimizasyon, denge ve etkinlik gibi temel iktisadi kavramlar, hukuku açıklamak ve anlamak için önemlidir (Cooter ve Ulen, 2008). Yasa koyucu, hukuk normunun kişilerin seçim ve davranışları üzerindeki etkilerini ve bunun sosyal refaha yönelik sonuçlarını görmezden gelmemelidir. Hukuk kuralı, bireyin davranışının fiyatını oluşturur. Bireyin rasyonel olması ve faydasını maksimize etme çabası hukuk kurallarına bakış açısını etkilemektedir⁴³. Diğer bir deyişle, hukuk kurallarının

⁴³ İnsan davranışının rasyonel tercihler varsayımı doğrultusunda analiz edilmesi yani, rasyonel davranan bireyin fayda ve maliyet analizi sonucunda tercihlerde bulunduğu görüşü Adam Smith kökenlidir (Bkz. Smith, 2006 [1776]). Smith eserinde, piyasada bireylerin kendi çıkarlarını artırmak

yaptırım vasfı kişilerin davranışının maliyetini tayin etmektedir. Dolayısıyla, yaptırımın miktarı arttıkça bireyin davranışının maliyeti de artmaktadır (Cooter ve Ulen, 2008: 3). Bu bağlamda, bireyler hukuk kuralları karşısında fayda-maliyet analizi yaparak hareket etmektedir. Böylece, hukuk bireysel faydadan toplumsal faydaya ulaşmada serbest piyasa sistemindeki "fiyat mekanizması" işlevini görür. Yani, Friedman (1984)'ın ifade ettiği gibi, ekonomik teorinin yargıya yaklaşımı “hukuk sisteminin dev bir fiyat mekanizması olduğu” yönündedir. Bu yüzden, “yasalar, hakları teslim ettiği veya sorumluluklar yüklediği zaman pahalıya veya ucuza mal olacak davranışlara yol açar” (Friedman, 1984: 13).

Hukuk kurallarının fiyat mekanizması işlevini görmesi hukuk ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin bir başlangıcıdır. Yani genel denge teorisinin (*general equilibrium theory*) kurumsal çerçevesi rasyonel bireyler ve tercihleri ile oluşmakta ancak özel mülkiyetin varlığı ile tamamlanmaktadır. Hukuk ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin tamamlayıcı boyutu ise, hukuk kurallarının uygulamasını sağlayan yargı kurumunun ekonomi ile olan ilişkisidir. Bu bağlamda, ekonomik büyüme için neoklasik teorinin dikkate almadığı hukuk ve yargı kurumu, yeni kurumsal iktisat kuramının konusu olmuştur. Yeni kurumsal iktisat kuramı bu teorik boşluğu gidermek için önemli bir araçtır.

Serbest piyasa ekonomisi ihlal edilemezlik ilkesi ve mülkiyet hakları üzerine kurulu anayasal prensiplere bağlıdır. Bu düzen iyi işleyen bir uygulama mekanizmasını gerektirmektedir (Richter, 2008: 17). Yargı kurumunun ekonomik bir kurum olması yargı sistemi ile ekonomik büyüme arasında bir ilişki olduğunun en temel kanıtıdır. Yargı kurumu etkin olduğu sürece bireyler o kurumdan hizmet almayı tercih etmektedir⁴⁴. Kamu tarafından sunulan yargısal hizmetlere alternatif

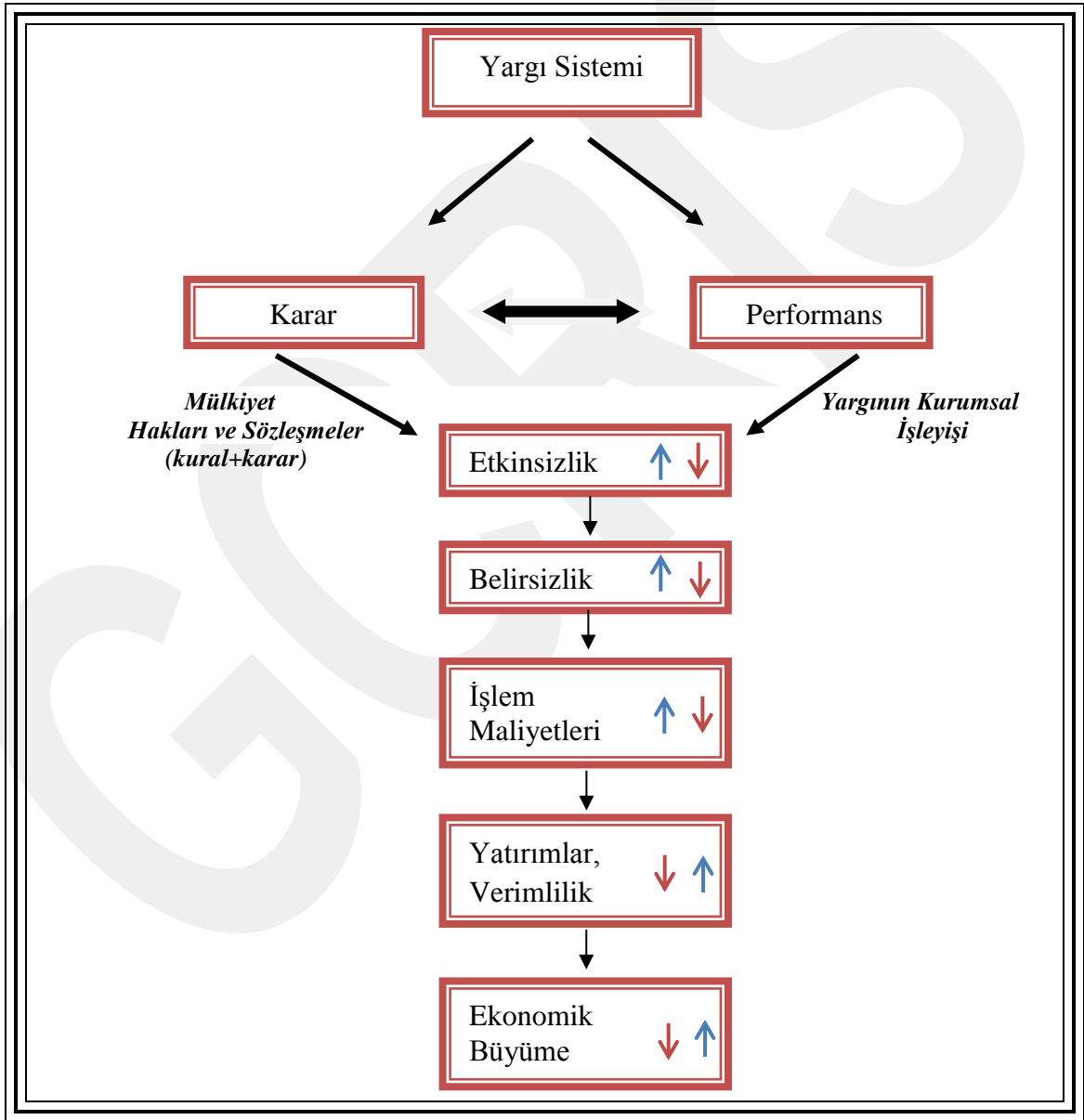
---

amacıyla davrandığını, bu davranışın sonucunda bireyin hem kendi servetinin hem de toplumdaki diğer ilişkili kişilerin servetinin arttığını söylemektedir. Dolayısıyla, bireylerin amaç sonuç ilişkisine dayalı olan davranışları toplumsal düzeni beraberinde getirecektir. Ancak iktisatta, bireylerin sistematik bir şekilde irrasyonel davranışlarda bulunması mümkün olmakla birlikte bu irrasyonel davranışın piyasa içinde dengeleneceği varsayılmaktadır (Bkz. Oğuz, 2011: 92). Diğer bir ifadeyle, bu irrasyonel davranışlar piyasada genel kabul gören rasyonel davranışlara istisna teşkil etmektedir. Bu davranışların sistem içerisinde değerlendirmeye alınmaması kabul edilebilir.

⁴⁴Acemoğlu, Johnson ve Robinson (2005: 389-391) bu açıklamaların tümünü ekonomik kurumları tanımlarken yapmaktadır. Yazarlar ekonomik kurumları t zamanda ekonomik performansı, t+1 zamanda kaynakların etkin dağılımını etkileyen kurumlar olarak tanımlamaktadır. Ekonomik kurumlar beşeri sermaye, fiziki sermaye ve teknolojiye olan yatırımları ve üretimi etkilemektedir. Dolayısıyla, ekonomik kurumların refah seviyesi ve kaynak dağılımı üzerinde etkisi vardır.

olacak başka bir kamusal hizmet olmadığı düşünüldüğünde, ihtilafa düşmüş tarafların sorunlarını yargı hizmeti almadan kendi aralarında çözüme kavuşturma yönündeki tercihleri de söz konusu olabilir.

Ekonomik büyümeyi etkileyen birden çok faktörün olması büyüme ve bu faktörler arasındaki nedensellik bağına kurmayı ve nicel hale getirmeyi güçleştirmektedir (Rodrik, 2003: 32). Yine de en basit biçimde, yargı sistemi ve ekonomik büyüme arasında Şekil 3.1'deki gibi bir nedensellik ilişkisi kurulabilir.

Şekil 3.1: Ekonomik Büyüme ile Yargı Sistemi Arasındaki İlişki

Kaynak: Yazar tarafından çizilmiştir.

Şekil 3.1'den de görüldüğü üzere, yargı sistemi karar ve performans unsurlarını içermektedir. Yargısal hizmetlerin etkin olmayan sunumu, performans ve karar bakımından değerlendirildiğinde, kamusal hizmet niteliği arz eden bir piyasa aksaklığı türüdür ve bu aksaklıklar kıt kaynakların etkin dağılımını engellemektedir.

Ekonomik istikrarsızlıkların piyasalarda belirsizliğe sebep olması gibi, etkin sunulmayan yargısal hizmetler de bu belirsizliğin olumsuz nedenlerinden birini teşkil etmektedir. Belirsizlikten dolayı işlem maliyetleri artmakta ve dışlayıcı bir etki ile yatırımlara olan güdü azalmaya başlamaktadır. Ayrıca, mevcut kaynakların (fiziki sermaye, beşeri sermaye) etkin kullanımı bundan olumsuz yönde etkilenmektedir. Dolayısıyla, verimlilik üretim kapasitesi ve kaynakların efektif kullanılmasına bağlı olarak azalmaktadır. Sonuç olarak, etkin işlemeyen bir yargı sistemi sermaye birikimi ve verimliliği olumsuz yönde etkileyerek ekonomik büyümeyi yavaşlatmaktadır⁴⁵.

Verimlilik ülkelerin refah seviyesini olumlu yönde etkilediğinden uzun vadede oldukça önemlidir (Krugman, 2006). Diğer taraftan, kaynakların etkin dağılımı sağlanamadığı takdirde, yatırımlar için yapılması planlanan fiyat ve talep öngörüsü sınırlı hale gelmekte, toplam faktör verimliliği azalmakta ve büyüme yavaşlamaya başlamaktadır (Ulvedal, 2003: 38). Zira genel olarak, toplam faktör verimliliğindeki değişim iktisadi, politik, kurumsal ve yapısal değişimlerden önemli ölçüde etkilenmektedir (İsmihan ve Özcan, 2006).

Ekonomik bir kurum olan yargının ekonomik büyüme ile ilişkisi mülkiyet haklarının⁴⁶ iyi bir şekilde tanımı, tahsisi ve korunmasına, sözleşmelerin icrasına

⁴⁵ Ayrıca bkz. Şekil 3.1.

⁴⁶ Hukuk alanındaki mülkiyet hakkı, eşya üzerinde en geniş yetkiyi sağlayan bir aynı hak olarak tanımlanmaktadır. Mülkiyet hakkına sahip kişi o şey üzerinde dilediği gibi kullanma (usus), yararlanma (fructus), tasarrufta bulunma (abusus) yetkilerine sahiptir Mülkiyet MK 683/I' de ve MK 683/II'de düzenlenmektedir. Bu tanım üzerinde tartışma bulunmamakla beraber, üzerinde uzlaşılan en geniş mülkiyet hakkı tanımıdır (Bkz: Sirmen, 2013: 261; Oğuzman, Selici ve Özdemir, 2013: 278; Esener ve Güven, 2008: 157). İktisat literatüründe ekonomik problemlerin anlamlandırılmasına yönelik farklı mülkiyet hakkı tanımlamaları yapılmaktadır. Alchian (1977)'a göre, mülkiyet hakları, kullanım hakkı (usus), gelir elde etme hakkı (fructus), engelleme ve transfer etme hakkı (abusus) olmak üzere dört temel hakkı içermektedir. Bu bağlamda Alchian (1989: 232) mülkiyet hakkını "ekonomik bir malın kullanımını sosyal ve yasal bir çerçevede seçme hakkı" şeklinde tarif etmektedir. (Bkz. Oğuz, 2003: 17). Söz konusu tanım, hukuki tanımlarla uyumlu olması ve aynı zamanda mülkiyet hakkına ekonomik yaklaşımı içermesi nedeniyle literatürde genel olarak kabul edilen bir tanımdır (Oğuz, 2003: 17 dipnot 6). Barzel (1997: 3) ise mülkiyet hakkını tanımlarken ekonomik mülkiyet hakkı ve yasal mülkiyet hakkı ayrımı yapmaktadır. Ekonomik hak yasal hak ayrımı ekonomik aktivitenin açıklanması bakımından oldukça önemlidir. Bu ayrım ekonomik ve hukuki

(*enforcement*)⁴⁷ ve yargı kurumunun performans bakımından etkin işlemesine bağlıdır. Mülkiyet hakları ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki ise "işlem maliyeti kanalıyla kurulmaktadır" (Arslan, 2007: 87). Yani, mülkiyet haklarının iyi bir şekilde tanımlanması, tahsisi ve korunması ile ekonomik fayda ortaya çıkmaktadır (Dixit, 2004: 2). Aksi takdirde hakların tanımı, tahsisi, korunması ve devredilmesi "ilave maliyetlere" (Oğuz, 2003: 27) yol açmaktadır. Ortaya çıkan ilave maliyetler ekonomilerde belirsizlik yaratmaktadır. Şöyle ki, ekonomik faaliyet esnasında ortaya çıkacak olan ve artan arama, pazarlık ve uygulama maliyetleri sosyal refahı azaltmaya başlar (Oğuz, 2003: 27). Ancak anlaşılır, basit ve öngörülebilir şekilde oluşturulan ve korunan mülkiyet hakları piyasa faaliyetlerinin usule uygun şekilde yerine getirilmesini kolaylaştırmaktadır. Yani, ticari faaliyetlerin artması, kaynakların etkin şekilde dağılımı ve kullanımı (Oğuz, 2003: 22-36) buna bağlıdır. Zira yargı sisteminin kaynakların etkin dağılımında ve yatırıma konu olan ekonomik aktivitelerin gerçekleşmesinde oldukça önemli bir role sahip olduğu görülmektedir. Etkin olmayan hukuk kuralları, yapılan sözleşmelerin etkin olmayan bir şekilde iptal edilmesine yol açtığına veya sözleşme süresince bir mahkemenin herhangi bir dava konusunda karar vermesini engellediğinde dışsallıklara sebep olmaktadır (Oğuz,

---

değişimler arasındaki uyuma odaklanmaktadır. Buna göre, kurumsal ve bireysel ekonomik güdülerin hukuk kurallarından farklılaştığı hallerde ekonomik hak (ekonomik yapabilirlik) ile yasal hak arasında uyumsuzluk ortaya çıkmaktadır. Bu cümleden olmak üzere, bireylerin nihai amacı ekonomik hakları elde edebilmektir. Ancak, ekonomik hakların ekonomik aktivitenin etkinliğini sağlayabilmesi için yasal haklar kapsamında tanımlanması ve korunması gerekmektedir (Bkz. Oğuz, 2003). Ekonomik hak yasal hak ayrımı Kıta Avrupa'sı mülkiyet hukukuna yabancıdır. Bu nedenle, ekonomik hak kavramı bu yaklaşım açısından problemlidir. Çünkü bu yaklaşıma göre hak yasal bir niteliğe sahip olduğundan ekonomik bir niteliğe sahip olması mümkün değildir. Ekonomik hak yasal hak ayrımının Kıta Avrupa'sı mülkiyet hukukuna yabancı olmasının temel nedeni ise Kıta Avrupa'sı mülkiyet hukukunda aynı haklarda sınırlı sayı ilkesinin (*numerus clauses*) geçerli olmasıdır. Buna göre, Kıta Avrupa'sı mülkiyet hukukunda ekonomi teorisindeki ekonomik hak yasal hak ile uyumlu olacak şekilde ikili mülkiyet ayrımı bulunmamaktadır. Kıta Avrupa'sı mülkiyet hukukunda yalnızca ekonomi teorisindeki yasal hak kavramına karşılık gelen yasal sahiplik veya hukuken mülkiyet hakkı (*legal ownership*) kabul edilmektedir. Buna karşılık, örneğin Müşterek Hukuktaki Trust müessesesinde mülkiyet hakkı, ekonomi teorisindeki ekonomik hak yasal hak ayrımıyla uyumlu olacak şekilde ikili mülkiyet yapısına sahiptir. Buna göre, yasal sahiplik veya hukuken mülkiyet hakkı ekonomi teorisindeki yasal haklara, hakkaniyete dayalı sahiplik (*equity ownership*) ise ekonomi teorisindeki ekonomik hakka karşılık gelmektedir.

⁴⁷Mülkiyet haklarının iyi bir şekilde tanımı ve tahsisi ile sözleşmelerin etkin şekilde icra edilebilmesi esas itibarıyla normatif Coase Teoremi'ne dayanmaktadır. Buna göre, hukuk kuralları işlem maliyetlerini ciddi şekilde etkilediğinden, hukuk kurallarının belirsizliği ortadan kaldıracak şekilde oluşturulması gerekmektedir (Bkz. Cooter ve Ulen 2008; Sanlı, 2007: 137). Bu bağlamda hukuk kurallarının anlaşılır, basit ve öngörülebilir şekilde oluşturulduğu durumlarda işlem maliyetlerinin azalması nedeniyle, taraflar arasındaki pazarlıkların verimli hale gelmesi piyasaların hakları etkin şekilde tahsis edebilmesini sağlamaktadır (Bkz. Cooter ve Ulen, 2008). Dolayısıyla, hukuk kurallarının işlem maliyetlerini azaltması arzu edilir.

2003: 56). Buna ek olarak, fikri mülkiyet haklarının iyi tanımlanması ve korunması teknolojik gelişmeyi beraberinde getirmektedir⁴⁸. Özellikle fikri mülkiyet haklarının etkin bir şekilde korunması, gelişmiş ülkelerden teknoloji satın almayı kolaylaştırmakta ve yerli firmaları araştırma ve geliştirme yatırımları yapmaları için cesaretlendirmektedir. Böylelikle, piyasada bilgi ve teknoloji daha kolay yayılmakta, rekabet ve yenilikler (innovation) artmaktadır (Pinheiro, 1996: 15-16). Yani, iyi bir şekilde korunan ve düzenlenen mülkiyet hakları ve sözleşmeler ekonomide ortaya çıkabilecek belirsizliği engelleyerek, üretim sürecini pozitif yönde etkilemekte ve gelecekte yapılması planlanan yatırımlar için riski azaltmaktadır (Williamson, 1995:182). Dolayısıyla, yargı kurumunun, karar etkinliği (kuralların ve hâkimin takdir yetkisinin olduğu durumlarda verdiği kararların etkinliği) bakımından, yapılan ve yapılacak olan yatırımları olumlu etkilemesi için etkin olması gerekmektedir. Aksi takdirde hukuki sınırlılıklar yatırım faaliyetlerini azaltmaktadır. Görüldüğü üzere, mülkiyet hakları ve sözleşmeler, kural ve karar bakımından ekonomik büyümeyi etkileyen yatırımların temeli olduğu gibi, bu kanallar etkin olmadığında, kaynakların etkin bir şekilde dağılımını da engelleyerek ekonomik büyümeyi olumsuz yönde etkilemektedir. Artan işlem maliyetleri piyasayı uluslararası fiyat düzenlemelerinden uzaklaştırarak kaynak tahsisini tahrif etmektedir. Bunun temel sebebi ise etkin olmayan sözleşme ve mülkiyet haklarının piyasa da esnekliği ve güvenilirliği azaltması ve belirsizliği artırmasıdır. Böyle bir piyasa yapısından ötürü firmalar faaliyetlerini kısıtlamakta ve rekabeti engellemektedir (Pinheiro, 1996: 18-26).

Yargının performans etkinliği ve ekonomik büyümeyle olan ilişkisi, kurumun işleyişine etki eden unsurlar çerçevesinde açıklanabilir. Mahkemelerin iş yükü artarak yıl içinde karara bağlanan davaların az olması, gelecek yıla devreden dosya sayısının fazla olması, temizlenme oranının düşük veya sıkışıklık oranının yüksek olması, davaların ortalama görülme süresinin uzun olması etkinsizlik göstergeleridir. Yargısal hizmetleri talep eden kişi ve kurumlar öncelikli olarak kuralların veya

⁴⁸ Arrow (1962), Romer (1986) ve Lucas (1988) tarafından geliştirilen içsel (*endojen*) büyüme kuramları ekonomik sistem içerisinde ek beşeri sermaye yaratmak amaçlı teşvik yaratarak, yeni ürünlerin piyasaya sürülmesine ve girişimcinin cesaretlendirilmesine odaklanmaktadır. Uzun vadede ekonomik büyümenin teknolojik gelişmelerin içselleştirilmesi ile mümkün olduğu düşünülmektedir. (Bkz. Lucas, 1988). Mankiw, Romer ve Weil (1992)'e göre, ekonomik büyümeyi ortaya çıkaran teknolojik gelişmeler yeni ve yaratıcı fikirlerin ürünüdür. Yeni fikirlerle üretilen üretim araçları üretimde verimliliğin artışı sağlayarak, teknolojik gelişme içselleştirilmiş bir şekilde devam etmektedir.

kararların etkin olmasından ziyade, yargı sisteminin etkin şekilde işleyip işlemediğini dikkate almaktadır. Bunun nedeni, daha önce de ifade edildiği gibi, uzmanlık bilgisine sahip olmayan kişi veya kurumların öncelikli olarak işleyişi göz önünde bulundurmaları ve ona göre hareket etmeleridir. Kurumun performans bakımından etkin olmayışı, tıpkı karar etkinsizliği gibi, artan işlem maliyetlerine, piyasalarda belirsizliğe, yatırımlar ve verimlilik üzerinde olumsuz etkilere sebep olmaktadır. Ancak, kuralların veya kararların etkinsizliği halinde toplumun belli bir süre sonra kendini adapte edebilmesine karşılık, toplumun yargının performans bakımından etkin olmaması durumunda ortaya çıkabilecek maliyetleri düşürmesi oldukça güçtür. Yargının performans bakımından etkin olması ile kurallar veya kararların etkinsizliğinden doğan maliyetler minimize edilebilir. Bu yüzden yargının performans bakımından etkinliği/etkinsizliği ekonomik büyüme üzerinde görece daha belirleyicidir.

3.2.2. Üretim Fonksiyonu Yaklaşımı ve Büyüme Modelleri

Bir ülkenin ekonomik performansı belli bir zaman diliminde üretilen nihai mal ve hizmetlerin miktarında meydana gelen artış ile değerlendirilmektedir. Reel GSYH'da meydana gelen artış (azalış) ekonomik büyümenin somut göstergesi olmakla birlikte ülkelerin dönemsel veya uzun dönemli üretim olanaklarını göstermektedir. Üretime dâhil olan faktörlerin miktarında ve/veya verimlilikte meydana gelen artış (azalış) ekonomik büyümeyi aynı yönde etkilemektedir. Örneğin, işgücünün kalitesi ve miktarında meydana gelen artış ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkilemekte, yeterli düzeyde sermaye birikimi veri yıldaki mal ve hizmet üretim kapasitesinin yeterli olduğunu göstermektedir. Diğer taraftan, çift yönlü bir etkiden bahsetmek mümkündür⁴⁹.

Üretim fonksiyonu yaklaşımı klasik ve modern birçok büyüme teorisinde, basit ve genişletilmiş haliyle, ampirik büyüme çalışmalarında kullanılmaktadır. Ayrıca, büyüme modelleri içerisinde de üretim fonksiyonlarının sıklıkla kullanıldığı görülmektedir. Üretim fonksiyonu veri üretim faktörleri (*input*) ile üretim sonucunda elde edilen çıktı miktarı (*output*) arasındaki ilişkiyi ortaya koymak için, ampirik

⁴⁹ Ayrıca bkz. Şekil.3.1.

çalışmalarda yaygın olarak kullanılan en sade yöntemdir. İleriki dönemlerde yapılan çalışmalarda, ekonomik performans üzerinde etkisi olabileceği düşünölen diğer faktörleri de belirlerken, sıklıkla kullanılan bir yaklaşımdır. Bu yaklaşım ilk olarak Knut Wicksell (1851-1926) tarafından önerilmiş ve Charles Cobb ve Paul Douglas (1928) tarafından uygulamaya aktarılarak 1899-1922 döneminde Amerikan imalat sanayisindeki ekonomik gelişmeler modellenmiştir.

Üretim fonksiyonu, bir ekonomide üretim miktarının en basit şekilde işgücü ve sermaye tarafından belirlendiğini ortaya koymaktadır. Üretim fonksiyonu en sade ve genel biçimde aşağıdaki gibidir;

$$Y = F(K, L) \quad (3.1)$$

Burada Y: yıl içindeki toplam üretimin fiziki miktarını; K: yıl içinde üretime dâhil olan sermayenin fiziki miktarını; L: yıl içinde üretime dâhil olan işgücü miktarını göstermektedir.

Literatürde en popüler olan Cobb-Douglas üretim fonksiyonu ise en sade biçimde aşağıdaki gibi ifade edilmektedir⁵⁰.

$$Y = K^{\alpha} L^{\beta} \quad (3.2)$$

Burada α ve β sermaye ve işgücünün üretim (arz) esnekliğini ifade etmektedir. Genel denkleme göre çıktı (Y), girdilere (K, L) bağlı olarak değişmektedir.

Cobb-Douglas üretim fonksiyonunda $\alpha + \beta$ ölçeğe göre getiriye ifade etmektedir. Bir fonksiyonda ölçeğe göre sabit getiri özelliği olduğu gibi, azalan veya artan getiri özellikleri de gözlenebilir. Eğer, $\alpha + \beta = 1$ ise ölçeğe göre sabit getiri, $\alpha + \beta < 1$ ise ölçeğe göre azalan getiri ve $\alpha + \beta > 1$ ise ölçeğe göre artan getiri vardır.

Toplam faktör verimliliği (TFV) eklenerek Cobb-Douglas üretim fonksiyonu şu şekilde yazılabilir;

$$Y = A K^{\alpha} L^{\beta} \quad (3.3)$$

Denklem (3.3)'de göröldüğu üzere, Cobb-Douglas üretim fonksiyonunda ekonomik büyümenin temel kaynakları girdilerdeki artış ve TFV'deki değişimdir. Fiziki sermaye "makinaların, araç ve gereçlerin, tesislerin ve diğer dayanıklı üretim

⁵⁰Çalışmanın ampirik kısmında (bkz. Altıncı Bölüm) Cobb-Douglas üretim fonksiyonu yaklaşımı kullanıldığından, bu bölümde ağırlıklı olarak Cobb-Douglas türü üretim fonksiyonuna yer verilmektedir.

faktörlerinin birikmiş stokunu kapsar". İşgücü stoku ise "nüfus artışı ve artan bu nüfustan hep belirli bir kısmının (gelecekte) işgücü arzına katılımı ile genişler" (Kibritçioğlu, 1998: 1). TFV'deki artış girdilerle elde edilen üretim artışını yani verimliliği ifade etmektedir. Burada belirtmek gerekirken, TFV hem teknolojik gelişmeyi hemde etkinliği temsil etmektedir.

Üretim faktörleri ekonomik büyümenin nedenlerini açıklayan muessir sebepler (*proximate causes*) olarak kabul edilmelidir. Temel sebep (*fundamental causes*) olan kurumların (Acemoğlu ve Robinson, 2008: 1), fonksiyona dâhil edilmesi ve diğer müessir faktörler de göz önünde bulundurularak modelin geliştirilmesi büyümeye etki eden diğer faktörlerin de etkisini belirlemek açısından oldukça önemlidir. North ve Thomas (1973)'a göre ise "inovasyon, ölçek ekonomisi, sermaye birikimi gibi faktörler ekonomik büyümenin nedenleri değil kendisidir. Büyüme kıyaslanabilir, bunun temel nedeni ise kurumsal farklılıklardır" (Acemoğlu, Johnson ve Robinson, 2005: 388). Başka bir görüşe göre, üretim fonksiyonunda yer alan faktörler uzun dönemli ekonomik büyümeye doğrudan (*direct*) etki eden unsurlardır. Fakat ülkelerin makroekonomik performansları, büyümenin doğrudan unsurlarına etki eden derin (*deep*) faktörlere bağlıdır. Bu faktörler, girdi ve çıktı düzeyi arasındaki ilişkiyi kuran ve arka planda olan kurumlardır (Prochniak, 2013: 18). Dolayısıyla, iyi işleyen kurumlar üretimi artırırken, etkin olmayan kurumlar ekonomik büyümeyi olumsuz yönde etkilemektedir (North, 1990; North, 1994). Bir piyasa ekonomisinde ilişkilerin düzenlenmesindeki gereklilik, hukuk kurumuna olan ihtiyacı ortaya çıkarmaktadır. Böylelikle bireyler arasındaki uyuşmazlıklar giderilebilir, beklentiler karşılanabilir ve kaynaklar etkin bir şekilde kullanılmış olur (Buscaglia, 1998). Yargı kurumunun ülkelerin büyüme performanslarına olan etkisini tespit edebilmek için üretim fonksiyonu yaklaşımını bu yönde geliştirmek gerekmektedir.

Büyüme modelleri, temeli Solow modele dayanan, neoklasik büyüme modelleri ve içsel büyüme modelleri olmak üzere iki grupta incelenmektedir⁵¹.

⁵¹Çalışmanın bu bölümü üretim fonksiyonu yaklaşımı çerçevesinde hazırlandığından neoklasik ve içsel büyüme modellerine genel olarak değinilmektedir. Çalışmanın amacı yargı kurumu ve ekonomik büyüme ilişkisini analiz etmek olduğundan bu ilişkiye etki edebilecek faktörlerin yer aldığı modellerden faydalanarak (fiziki sermaye, beşeri sermaye, dışa açıklık, makroekonomik istikrarsızlık ve yargının etkinliği) bir üretim fonksiyonu geliştirilmektedir.

Solow büyüme modeli (1956), çıktı (Y), fiziki sermaye (K), işgücü (L) ve emek tasarruf eden teknolojik gelişme (A) unsurlarından meydana gelmektedir⁵². Üretim fonksiyonu ile çalışan bu modele göre, üretim belirtilen girdi miktarlarına bağlı olarak değişmektedir. Modelde, işgücünün eğitilmesi gibi üretim fonksiyonunu yukarı taşıyan tüm gelişmeler nötr teknolojik değişim olarak tanımlanmaktadır. Modelin varsayımları ölçüğe göre sabit getiri, sermayenin azalan marjinal verimliliği ve dışsal kabul edilen teknoloji düzeyidir (Solow, 1957: 312). "Neoklasik büyüme modeli, sonuç itibarıyla, teknoloji düzeylerinin bütün ülkelerde tamamen aynı olduğu ve değişmediği varsayımı altında, gelişmekte olan ve gelişmiş ekonomilerin uzun dönem reel büyüme oranlarının aynı uzun dönem değerine yakınlaşacağı sonucunu vermektedir. Bu hipoteze literatürde yaklaşma hipotezi (*convergence hypothesis*) ve gelişmekte olan ülkelerin gelişmiş ekonomileri yakalamalarına da yakalama süreci (*catching up process*)" olarak ifade edilmektedir (Kibritçioğlu, 1998: 9).

AR-GE faaliyetlerine dayalı içsel büyüme modelleri (Romer (1990)'in, Grossman ve Helpman (1991)'nin, Aghion ve Howitt (1992)'in büyüme modelleri) ise temelde "sektörde istihdam edilen beşeri sermaye ve bu sektörde üretilen yeni ürünlere dayalı" modellerdir (Ateş, 1998). Romer (1990), sermaye birikimine dayalı ve teknolojik gelişmenin dışsal olduğu neoklasik büyüme modellerinin eksikliğinden yola çıkarak teknolojik gelişmenin üretim fonksiyonunun diğer unsurlarını da etkilediğini ortaya koymaktadır. Grossman ve Helpman (1991) yatırım oranı ve büyüme arasındaki ilişkiyi teknolojik üretim ile ilişkilendirerek yeni bir üretim fonksiyonu kurmuştur. Schumpeter'in yaratıcı yıkım teorisinden hareketle kurulan Aghion ve Howitt'in (1992) büyüme modeli, teknolojik gelişme ve patent rekabetini içsellik çerçevesinde analiz etmektedir. Gerçekleşmesi beklenen ekonomik büyümenin bir ekonomide devamlılığı olan AR-GE faaliyetlerine bağlı olduğu ve bu ilerlemelerin sonraki dönemleri etkilediği ifade edilmektedir. Çünkü, yaratıcı yıkımdan yola çıkarak, bir önceki dönemde yapılan yatırımlar sonraki dönemin rant beklentilerine bağlıdır. Bir sonraki dönem yapılan yeni yatırımlar ise bu rantları

⁵² (A) teknolojik gelişmeyi temsil etmektedir. Ancak (A) ve TFV birbirlerinin yerine kullanılmaktadır.

ortadan kaldırmaktadır. "Bu nedenle beklenen rantların bugünkü değeri, ardışık yeniliklerin olasılık dağılımı ile negatif yönlü bir ilişki içindedir"⁵³.

Literatürde, beşeri sermaye olgusunun üretim fonksiyonuna dâhil edildiği içsel büyüme modellerinden biri Romer (1986) ve Lucas (1988)'ın yaptığı çalışmalarda görülmektedir. Beşeri sermaye sağlık ve eğitim gibi unsurların etkisi altındadır ve işgücünün niteliği buna bağlı olarak değişir (Barro, 1999: 239). "Beşeri sermaye, işgücü tarafından içerilen bilgi ve beceriler toplamı" olarak tanımlanmaktadır (Kibritçioğlu, 1998: 1). Böylelikle, ekonomik büyüme beşeri sermayeye yapılan yatırımlarla açıklanmış olur.

Genişletilmiş Solow büyüme modeli olarak da anılan Mankiw-Romer-Weil (MRW) tipi büyüme modeli, beşeri sermayenin modele dâhil edildiği varsayımı altında, tasarruf oranı ve nüfus artış hızının beşeri sermayenin artışını olumlu yönde etkilediğini ortaya koymaktadır. Dolayısıyla, söz konusu içsel model üretim fonksiyonu yaklaşımını fiziki sermaye, beşeri sermaye ve etkin işgücü faktörlerine bağlı olduğunu göstermektedir. Beşeri sermayenin modelden çıkarılmasını doğru bulmayan yazarlar, teorik ve ampirik olarak üretim fonksiyonuna beşeri sermayenin eklenmesi gerektiğini ifade etmektedir (Mankiw, Romer ve Weil, 1992: 415).

$$Y = K^{\alpha} H^{\beta} [L A]^{1-\alpha-\beta} \quad (3.4)$$

Burada K: fiziki sermayeyi; H: beşeri sermaye; A: teknolojinin düzeyini; L: işgücü nüfusunu göstermektedir. Üretim fonksiyonu fiziki sermaye, beşeri sermaye ve etkin işgücü girdilerinin üçü bir arada bulunduğu ölçüğe göre sabit getiri fiziki ve beşeri sermayenin ikisi için azalan marjinal verim özelliği taşımaktadır. Yani, MRW modelinde eğer $\alpha + \beta = 1$ ise fiziki ve beşeri sermaye içsel olarak kabul edilir. Bu varsayım ile aynı tercih ve teknoloji düzeyine sahip ülkelerin neden birbirinden farklı büyüme performansı gösterdiği açıklanmış olur (Mankiw, Romer ve Weil, 1992: 421).

Üretim fonksiyonu yaklaşımının, ekonomik büyümeye etki eden faktörlerin analiz edildiği birçok ampirik modelde kullanıldığı görülmektedir. Bu modellerde, çoğunlukla, çıktı düzeyine direkt etkisi olduğu düşünülen faktörlerin etkisi analiz edilmiş ve kurumlar modele dahil edilse de, spesifik olarak yargı kurumunun

⁵³AR-GE faaliyetlerine dayalı içsel büyüme modelleri hakkında detaylı bilgi için bkz. Ateş (1998: 26-50).

performansı göz önünde bulundurulmamıştır. Ancak, önemle belirtmek gerekir ki "çıktı düzeyini artırmanın iki yolu vardır: üretimde kullanılan girdi miktarını artırmak ve/veya kullanılan girdiler aracılığı ile verimliliği artırmak" (Pinheiro, 1996: 14). Girdilerin verimliliğindeki artış teknolojik değişiklikler, bilginin gelişimi, ölçek ekonomileri ve diğer etkilere bağlıdır. Teknolojik ilerlemeler yeni fikirlerin çıktı üreten bir ürüne dönüşmesiyle yani inovasyon aracılığıyla verimliliği olumlu yönde etkilemektedir. Buna ek olarak, yönetim bilgisinin ve becerilerinin gelişkin olması firma maliyetlerini düşürerek verimliliği artırmaktadır. Ölçek ekonomileri, endüstrilerin kapasitesinin artması ile maliyetlerin düşmesi olarak tanımlanmaktadır. Kapasitenin artması ve dolayısıyla maliyetlerin azalması birçok farklı sebeple ilişkilendirilebilir. Örneğin, gelişmekte olan bir endüstride faaliyet gösteren bir şirket yeni yerleşim yerlerinde tesisler kurarak ulaşım maliyetlerini düşürmektedir (Case ve Fair, 2004: 636-637). Ancak, daha öncede ifade ettiğimiz gibi, TFV mevcut kaynakların etkin kullanımını da temsil etmektedir. Örneğin, İsmihan (2009 ve 2012) TFV'nin makroekonomik istikrarsızlıktan olumsuz yönde etkilenebileceğini vurgulamıştır ve Türkiye ekonomisi üzerine yapılan analizlerde ampirik bulgulara ulaşılmıştır. Bu etkilerin dışında, yargı sistemin performans bakımından etkin olması, verimliliği etkileyebilecek bir diğer önemli faktördür ve böylelikle üretim fonksiyonunda olumlu yönde değişiklikler meydana gelmesi beklenmektedir. Üretim fonksiyonu yaklaşımına yargının performans etkinliği dâhil edilerek geliştirildiğinde ekonomik büyümeye doğrudan etki eden faktörlerin (veya müessir sebeplerin) yanı sıra ayırt edici (derin) olduğu düşünülen bu unsurun ekonomik büyümeye etkisinin olup olmadığı ortaya çıkmaktadır. Bu çalışmanın altıncı bölümünde bu etkiler araştırılmaktadır.

3.3. Ampirik Bulgular

Yargı sistemi kanunları uygulayacak ve düzenleyecek tüm mekanizmalara sahip tek kurumdur ve ekonomik büyüme için kilit unsurdur. Knack ve Keefer 1995 yılında yaptıkları çalışmada, iyi işleyen hukuk ve yargı sistemlerinin ülkelerin yatırım ve gelir düzeyi ve GSYH'sı üzerindeki etkilerini incelemiştir. Güvence altında olan mülkiyet haklarının yatırımlar ve kaynakların etkin dağılımını olumlu

yönde etkilediği, böylelikle ekonomik büyümenin %1,2 oranında arttığı tespit edilmiştir.

Brunetti, Kisunko ve Weder (1998), 73 ülkede faaliyette bulunan 3,800 firma ile yapılan anket çalışmasıyla, kurumsal belirsizliğin ekonomik performans üzerindeki etkisini ölçmüştür. Anket, yargıya güven, mülkiyet haklarının korunması, politik istikrarsızlık ve yolsuzluk faktörleri çerçevesinde düzenlenmiştir. Yapılan regresyon analizine göre, söz konusu faktörler ekonomik büyüme ile ilişkilidir ve kurumsal belirsizlik ekonomik büyümeyi olumsuz yönde etkilemektedir.

Özellikle gelişmekte olan ülkelerde, etkin olmayan yargı sisteminin ekonomik büyümeyi potansiyel olarak olumsuz yönde etkilediği görülmektedir (Buscaglia, 1998: 581-582)⁵⁴. Buscaglia (1998), Kıta Avrupa'sı Hukukunun uygulandığı, Arjantin, Brezilya, Şili, Kolombiya Meksika ve Venezuela için yapılan anket çalışmasında bu argümanı destekler nitelikte sonuçlara ulaşmıştır. Söz konusu Latin Amerika ülkelerinde, 1973-1993 döneminde, yargı sisteminin zayıf, belirsiz, maliyetli ve düşük kaliteli olduğu tespit edilmiştir. Mahkemelerin mevcut talebi karşılamak için gerekli arzı sağlayamadığı ve yığılan dava sayısını arttığı görülmüştür. Karara bağlanan dava sayısının az olması maliyetleri artırmış ve bu durum yargı hizmetlerinin kullanımını yani talebini sınırlamıştır. Bu çalışmaya göre, yargısal faaliyetler ekonomik büyümeyi ve kalkınmayı desteklemektedir. Piyasa ekonomisi geliştikçe, özel hukuku ilgilendiren ihtilaflar çoğalacağından, yargıya olan talebin artması beklenmektedir. Buscaglia (1998: 581-584)'ya göre, adli teşkilat yani mahkemeler bu yüzden yargı sistemi ile ekonomik büyüme arasındaki kilit unsurdur.

Djankov vd. (2001)'un, Kıta Avrupa'sı Hukukuna tabi ülkelerin yargı sistemi ile Müşterek Hukuka tabi ülkelerin yargı sistemi arasındaki etkinlik farkı üzerine yapmış olduğu çalışma, aynı zamanda, yargı kurumunun ekonomik büyümeye etkisi hakkında bilgi vermektedir. Bu çalışmaya göre, mülkiyet haklarının korunması ve sözleşmelerin uygulanması yatırımlara etki ettiğinden ekonomik büyümeyi de etkilemektedir. Dolayısıyla, mahkemelerin etkililiği (*effectiveness*) oldukça önemlidir. Öte yandan, 109 ülke için yapılan ampirik çalışmanın sonuçlarına göre,

⁵⁴ Bu çalışmada kullanılan etkinlik göstergeleri (yargı sistemindeki gecikme ve yığılma oranları) World Economic Forum anketinin sonuçlarından çıkan rakamlardır. Buna ek olarak, ekonomik analizler yapılırken korelasyon yöntemi kullanılmaktadır (Örneğin, yargının etkinliği ve yargıya ayrılan bütçe arasındaki korelasyon, yolsuzluk ve mahkemelerin etkinsizliği arasındaki korelasyon).

Müşterek Hukuk'a tabi olan ülkelerdeki yargı sisteminin daha etkin olduğu tespit edilmiştir. Yoksul ve eğitim düzeyi düşük olan ülkelerde, davaların karara bağlanma süresinin uzun, mahkeme hızı ve kalitesinin düşük olduğu görülmüştür. Yani, beşeri sermaye mahkemelerin etkinliğini ve yargısal hizmete olan talebi etkilemektedir. Diğer taraftan, bu çalışmada, mahkemelerin performansı hakların saikine bağlı olarak değerlendirilmektedir. Haklar yanlış ve zayıf saike sahipse mahkemelerin performansı bundan olumsuz etkilenmektedir.

Ball ve Kesan (2010)'da mahkemelerin ekonomik performans üzerinde önemli etkisi olduğu görüşüne sahiptir. Mülkiyet haklarının ekonomik büyüme için önemli olduğunu ifade eden yazarlar, piyasa ekonomisinin iyi dizayn edilmiş hukuk kurallarına ihtiyacı olduğunu belirtmektedir. Bunun mahkemelerin varlığı ve sayısından ziyade etkin olması ile mümkün olduğu ifade edilmekte, böylelikle ekonomilerde belirsizlik azalarak yatırımların teşvik edilebileceği söylenmektedir. Yazarlar yapmış oldukları ampirik çalışmada, Amerikan istinaf mahkemelerinde görev yapan hakimlerin tecrübelerinin etkinlik üzerindeki etkilerini tespit etmiştir. Çalışmada, hâkimlerin sahip olduğu tecrübeler ve gelen patent davalarını çözüme kavuşturma süresi arasındaki ilişki analiz edilmiş, tecrübeli hâkimlerin daha fazla patent davasını çözüme kavuşturduğu tespit edilmiştir. Buna ek olarak çalışmada hâkimlerin mahkemelerin etkinliğini belirleyen önemli bir faktör olduğu ve bu yüzden ekonomik büyümede etkili oldukları ifade edilmektedir.

Smulovitz (2010), hukukun ve mahkemelerin kalkınma ve demokrasi üzerindeki etkisi konulu çalışmasında nitel analizler yapmaktadır. Yazara göre, hukukun amacına ulaşması mahkemelerin icraatlarına bağlıdır ve bundan dolayı hukukun demokrasi ve kalkınma üzerindeki etkisi birlikte değerlendirilmelidir. Hukuk demokratik ve otoriter sistemler bütünüdür. Genel olarak ekonomik büyüme ise bir ekonomide üretilen mal ve hizmetlerin miktarındaki artış olarak tanımlanmaktadır. Yazar, ülkelerin refahının kaynak dağılımına bağlı olduğunu ifade etmektedir. Politik sistemlerin yapısı ve rekabeti, yargının yapısı ve performansı, politik aktörlerin organizasyonel yetileri hukuk ile etkileşim içindedir. Zayıf devlet yapısı ve mali kaynakların kısıtlı olması mahkeme kararlarını olumsuz yönde etkilemektedir. Yazar bu çalışmada konuya ilişkin akademik görüşleri aktarmakta ve söz konusu unsurların ölçümündeki zorlukları tartışmaktadır.

Deyneli (2010) adalet sisteminin kalitesi ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi 2000-2006 yılları arasında 108 ülke için panel veri analizi yaparak araştırmıştır. Adalet hizmetlerinin etkinliğini ilk derece mahkemelerine gelen dava sayıları, ortalama dava süresi ve etkinlik oranı çerçevesinde hesaplamış ayrıca adalet hizmetlerinin bütçe temelinde analizini yapmıştır. Türkiye için yapılan korelasyon analizi sonuçlarına göre, adalet harcamaları ile temizlenme oranı arasında istatistiki açıdan anlamlı, pozitif yönlü ve güçlü ilişki olduğu tespit edilmiştir. Ortalama dava süresi ve sıkışıklık oranı ile adalet harcamaları arasında istatistiki açıdan anlamlı ve negatif yönlü ilişki olduğu görülmüştür. Temizlenme oranı ve GSYH arasında istatistiki olarak anlamlı bir ilişki bulunmamıştır. Ancak, ortalama dava süresi ve sıkışıklık oranı ile GSYH arasında istatistiki olarak anlamlı ve negatif yönlü, güçlü ilişki olduğu görülmektedir. Buna ek olarak adalet hizmetleri ile enflasyon arasındaki korelasyon ilişkisinin de analiz edildiği çalışmada temizlenme oranıyla pozitif yönlü, orta güçlü ve anlamlı ilişkinin, ortalama dava süresiyle istatistiksel olarak anlamsız ilişkinin, sıkışıklık oranı ile negatif yönlü, orta güçlü ve anlamlı ilişkinin olduğu tespit edilmiştir⁵⁵. Ayrıca çalışmada, 2000-2006 yılları arasında 108 ülke için, mülkiyet hakları endeksi ile kişi başına reel GSYH büyüme oranı arasındaki ilişkiyi ortaya koymak amacıyla, bir model geliştirilmiştir. Kurulan modelde adalet faktörünün %1 düzeyinde anlamlı ancak negatif yönlü etkisinin olduğu ortaya çıkmıştır.

Üretim fonksiyonu yaklaşımı bu çalışmanın ampirik bölümünde kullanıldığından ilgili literatürdeki bazı çalışmalar incelenmiştir.

Ghura (1997) yaptığı çalışmada üretim fonksiyonunu geliştirerek, 1963-1996 döneminde, Kamerun ekonomisinde büyümeye etki eden faktörleri ortaya koymuştur. Yazar, fonksiyona fiziki sermaye stokunu (özel/devlet) ve beşeri

---

⁵⁵Önemle belirtmek gerekir ki, yazarın kullanmış olduğu etkinlik göstergeleri-ortalama dava süresi, davaların temizlenme oranı ve sıkışıklık oranı- mahkemelerdeki yığılmaları tespit etmek için, birbirinin yerine kullanılabilir göstergelerdir. Diğer bir ifadeyle göstergelerin birbirinden farklı olmadıkları söylenebilir. Ayrıca, yazarın 108 ülkenin adalet hizmetlerindeki etkinliği ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi ortaya koyduğu bölümde, uluslararası endekslerden faydalanmıştır. Söz konusu endeksler, adalet hizmetlerinin etkinliğine ilişkin endeksler başlığı altında sunulsa da, ağırlıklı olarak hukuk devleti endeksleridir. Yazarın, 108 ülke için adalet hizmetlerinin etkinliği ve GSYH arasındaki ilişkiyi analiz ederken kullandığı mülkiyet hakları endeksi baskın olarak haklar ve kurallar çerçevesinde tasarlanmıştır.

sermayeyi eklemiş, bu faktörlerin ekonomik büyümeye pozitif yönde etkisi olduğunu tespit etmiştir.

İsmihan (2009) Türkiye için yapmış olduğu çalışmada, makroekonomik istikrarsızlığın potansiyel büyüme hızı üzerindeki etkisini 1960-2006 dönemi için analiz etmektedir. Yazar, makroekonomik istikrarsızlık endeksi (MII) oluşturarak ve bu endeksi üretim fonksiyonuna dâhil ederek GSYH'nın makroekonomik istikrarsızlıktan negatif yönde etkilendiğini ortaya koymaktadır. Yazar, Türkiye üzerine yapmış olduğu bir diğer çalışmasında, üretim fonksiyonu yaklaşımını politik ekonomi literatürüne uygulamaktadır. Çalışmada, toplam faktör verimliliği, makroekonomik istikrarsızlık ve ülkenin ticaret aracılığıyla küresel ekonomiye entegre olma düzeyi arasındaki ilişki, zaman serisi analizi ile, 1950-2010 dönemi için ölçülmektedir. Bulgular toplam faktör verimliliğinin makroekonomik istikrarsızlıktan negatif yönde etkilendiği göstermektedir (İsmihan, 2012).

Tebaldi ve Mohan (2011) kurumların girdi ve çıktı üzerinde önemli etkisi olduğu varsayımından yola çıkarak ölçeğe göre sabit getirili, geliştirilmiş bir Solow büyüme modeli kurmuştur. Kurumların kalitesini sözleşmeler ve mülkiyet haklarının uygulaması olarak tanımlayan yazarlar, hukuk devleti endeksi verilerinden faydalanmıştır. Geliştirilen modelin sonuçlarına göre, kurumların kalitesi çalışan başına düşen çıktı düzeyini ve büyüme oranını belirlemede etkilidir.

Prochniak (2013), beşeri sermayenin dâhil edildiği üretim fonksiyonunu geliştirerek, kurumların ekonomik büyümeye olan etkisini ölçmektedir. Yazarlar, Mankiw-Romer Weil modeli ve Nonneman ve Vanhoudt'ın fiziki sermaye, beşeri sermaye ve teknoloji girdilerinden oluşan üretim fonksiyonundan yola çıkarak, kurumların dâhil edildiği, $Y = K^\alpha H^\beta L^\theta Q^0$ şeklinde⁵⁶, bir Solow büyüme modeli kurgulamıştır. 1994-2009 dönemi için 153 ülkenin panel veri analizi yapılmış kaliteli kurumların ekonomik büyümeyi pozitif yönde ve önemli ölçüde etkilediği tespit edilmiştir. Çalışmada kurumsal kaliteyi ölçmek için demokrasi endeksi, ekonomik özgürlükler endeksi, yönetim endeksi ve ticaret endeksi verileri kullanılmıştır.

⁵⁶ Burada Y: çıktı düzeyini, K: fiziki sermayeyi, H: beşeri sermayeyi, L: işgücünü, Q: kurumları ifade etmektedir.

3.4. Yargı Sistemine İlişkin Endeksler

Kurumsal yapıları somut bir şekilde değerlendirebilmek amacıyla uluslararası kuruluşlar tarafından farklı niteliklerde endeksler hazırlanmıştır. Bu endekslerden bazıları yargısal hizmetlerin ekonomik ve politik etkilerini ortaya koyarken, bazıları yargının kurumsal etkinliğini ölçmeye yöneliktir. Dolayısıyla, bugüne kadar hesaplanan endeksleri i) hukuk devletinin varlığını test eden endeksler ve ii) yargısal hizmetlerin (mahkemelerin) etkinliğini ölçümleyen endeksler olmak üzere iki gruba ayırmak gerekmektedir.

Dünya Adalet Projesi Hukuk Devleti Endeksi (The World Justice Project Rule of Law Index) , Freedom House Endeksi (Karşılaştırmalı Özgürlük Anketi), The Heritage Foundation Ekonomik Özgürlükler Endeksi ve Dünya Çapında Yönetişim Endeksi (Worldwide Governance Indicators), hukuk devletinin varlığını test eden, ekonomik ve politik sonuçlar ortaya koyan endekslerdir.

Dünya Adalet Projesi Hukuk Devleti Endeksi, hukuk devletini sürdürülebilir ekonomik kalkınma, idarenin hesap verebilirliği ve temel hak ve özgürlüklere saygı çerçevesinde tanımlayarak, bu unsurların pratikte ölçülmesini hedeflemektedir. Endeks yürütmenin sınırlı gücü, yolsuzluğun olmaması, düzen ve güvenlik, temel haklar, açık yönetim, regülasyon uygulamaları, adalete erişim, etkin ceza adaleti ve gayri resmi adalet olmak üzere dokuz temel faktör içermektedir. Daha çok soyut kavramlardan hareket ederek hazırlanan endeksin veri tabanını oluşturmak için anket yöntemi kullanılmaktadır⁵⁷.

Freedom House Endeksi, ülkelerin demokrasi ve özgürlük seviyelerini değerlemektedir. Ağırlıklı olarak demokrasinin ölçümü hedeflenerek düzenlenen bu endekste politik haklar (politik rekabet) ve sivil özgürlükler (yargının bağımsızlığı ve hukuk devletinin varlığı) ölçümlenmektedir. Metodolojik olarak anket sonuçları, ülke raporları, akademik analizler, düşünce kuruluşlarının raporlarından faydalanarak politik haklar ve endeksi ve sivil özgürlükler endeksi oluşturulmuş ve iki endeksin ortalaması hesaplanarak Freedom House Endeksi ortaya çıkmıştır⁵⁸. Scully (1988)'e göre bu endeks politik, sivil ve ekonomik özgürlüklerin derecesine göre “kurumsal

⁵⁷ 10 Kasım 2012 Tarihinde <http://worldjusticeproject.org/rule-of-law-index> adresinden alınmıştır.

⁵⁸ 21 Kasım 2012 Tarihinde <https://www.freedomhouse.org/> adresinden alınmıştır.

yapıyı” anlamaya çalışmıştır. Kormendi ve Meguire (1985) ise endeksi ekonomik haklar çerçevesinde değerlendirmektedir.

The Heritage Foundation Ekonomik Özgürlükler Endeksi farklı kriterlerden yola çıkarak hazırlanmıştır. Nüfus, GSYH, FDI, işsizlik, enflasyon, dışa açıklık (Ticaret, finans ve yatırım), hukuk devleti (mülkiyet hakkı ve yolsuzluk) , regülatif etkinlik (iş, emek ve para) gibi unsurlardan oluşmaktadır⁵⁹. Redek ve Susjan (2005: 998), bu unsurlar çerçevesinde belirlenen kurumsal niteliklerin ülkelerin ekonomik performansını değerlendirmek bakımından önemli olduğunu ifade etmektedir.

Dünya Çapında Yönetişim Endeksi⁶⁰ hukuk devleti, yolsuzluğun kontrolü, politik istikrar, ifade özgürlüğü ve hesap verebilirlik, yönetim etkinliği, düzenlemelerin kalitesi ve şiddet/terörün yokluğu unsurlarını ölçmeye yönelik hazırlanmıştır. Endeks hesaplamalarında, anket sonuçlarına dayanarak elde edilen bireysel verilerden faydalanarak geliştirilen istatistiksel yöntemler kullanılmıştır.

Devamlılık Endeksi (Attendance Index), Mahkemelerin Duruşma Performansı Ölçümleri (TCP), Dava Akışı Zamanlılık ve Etkinlik Endeksi (CTE) mahkemelerin performans etkinliğini ortaya koyan endekslerdir.

Devamlılık Endeksi mahkemelerin davaları çözüme kavuşturmak için ihtiyaçları olan maksimum süreyi standardize etmeleri için kullanılmaktadır. Mahkemelerde görülmekte olan dava sayısından fazla, görülmeyi bekleyen dava sayısının olması bu endeksin oluşturulmasının önemli bir nedenidir. Müşterek hukuk sistemine dâhil olan Avustralya mahkemeleri için uygulanan bu endeks, davalar mahkemeye geldikten sonra uygulanan bir takım protokollerin sebep olduğu yığılmaların önüne geçmek için kullanılmaktadır. Endeks göstergeleri, i) bekleyen davalar standart olarak belirlenen rakama eşit veya o rakamdan büyük ise bu davaların yüzdesi alınarak elde edilen rakam; ii) yeni başvurusu yapılan davalar arasında görülmeyenleri bekleyenlerin oranı, mahkeme normlarına göre belirlenen sayıya (%10 gibi) eşit veya bu sayıdan yüksek ise bu rakamın tekrar yüzdesi alınarak

⁵⁹ 10 Kasım 2012 Tarihinde <http://www.heritage.org/index/> adresinden alınmıştır.

⁶⁰ Bkz. Kaufman, Kraay ve Mastruzzi (2007: 1-8).

elde edilen rakam ve iii) belirlenen normlara eşit veya bu normdan büyük olan tüm davaların sayısıdır⁶¹.

Mahkemelerin Duruşma Performansı farklı ölçüm kriterleri yani göstergelere göre hesaplanmaktadır ancak bir endeks değildir. Bu göstergeler, mahkemelerin gelen davaları başarılı bir şekilde temizleyebilmesi, ölçüm ve performans planı yaparak davaları sonuçlandırması amacıyla belirlenmiştir. Belirlenen performans kriterleri, davaların temizlenme oranı (*clearance ratio*), görülme süresi (*time disposition*), duruşmanın kesinliği (*trial certainty*), mahkemelere erişebilirlik ve adalet, dosyaların güvenliği ve bütünlüğü, jürilerin etkin kullanımı, adalet personelinin memnuniyeti, dava maliyeti ve para cezalarının tahsilidir⁶².

Dava akışı Zamanlılık ve Etkinlik Endeksi mahkemelerin duruşma performansı (TCP) göstergelerinden bazıları kullanılarak hazırlanmıştır. Davaları elden çıkarma süresi (T), davaların temizlenme oranı (C), yığılma ihtimali olan davalar (B) ve duruşmanın kesinliği (TC) göstergeleri kullanılarak; "CTE = (T x 25) + (C x 35) + (B x 25) + (TC x 15)" şeklinde hesaplanmaktadır⁶³. Davaları elden çıkarma süresi davaların mahkemeye ilk geldiği zaman ile görüldüğü zaman arasında geçen süreyi ölçmektedir. Davaların görülmesi için belirlenen standart zaman diliminin öngörülen bu zaman diliminde görülen tüm davalara bölünmesiyle elde edilen bir orandır. Davaların temizlenme oranı mahkemelerin gelen davalarla nasıl başa çıktığını göstermektedir. Yıl içinde görülen toplam dava sayısını yıl içinde gelen toplam dava sayısına bölerek hesaplanmaktadır. Yığılma ihtimali olan davalar ise mahkeme tarafından belirlenen süreyi henüz doldurmamış ancak görülmeyi bekleyen davaların oranıdır. Duruşmanın kesinliği ise mahkemenin belirlediği standart duruşma zamanının, kesin duruşma zamanına oranı ile elde edilen bir veridir (David vd., 2004: 8-9).

⁶¹ 12 Aralık 2012 Tarihinde

<http://www.lawfoundation.net.au/report/kpi/3FBE24FBCE08A546CA257060007D1432.html> adresinden alınmıştır.

⁶² 12 Aralık 2012 Tarihinde <http://www.courtools.org/Trial-Court-Performance-Measures.aspx> adresinden alınmıştır

⁶³Oranların 25, 35 ve 15 ile çarpıldığı görülmektedir. Bu rakamlar oranların etkinlik önemine göre belirlenmiştir. Örneğin; davaların temizlenme oranı etkinlik bakımından diğer dört göstergeden daha önemli görüldüğünden ağırlığı 100 üzerinden 35 olarak belirlenmiştir. Geriye kalan ağırlık katsayısı (65) üç gösterge arasında, etkinliğe olan etkileri göz önünde bulundurularak, paylaştırılmıştır.

Mahkeme kaynaklarının mümkün olduğunca etkin kullanılması gerektiği düşünüldüğünde somut göstergelere dayanan endekslerin varlığı ve mahkemeler tarafından kullanımı oldukça önemli hale gelmektedir. Müşterek hukuk sisteminin geçerli olduğu ülkelerde ortaya çıkan mahkeme performansına ilişkin endeksler mahkemelerin iş yükünü planlarken kullanılmaktadır. Buna ek olarak oluşturulan endekslerin -özellikle hukuk devletinin varlığını test edenler- birçoğunda hemen hemen tüm dünya ülkelerine ait verilerin olduğu görülmektedir. Ancak bu endeks çalışmalarından çıkan sonuçların yakın tarihli ve kısa dönemli olması, geriye dönük ampirik analizlerin yapılmasını engellemektedir.

Endekslerin neredeyse tümünün Müşterek Hukukun geçerli olduğu ülkelerde ortaya çıktığı ve çoğunlukla bu sisteme tabi ülkelerde uygulandığı görülmektedir. Yargı performansının etkinliğine ilişkin yapılan endekslerde, ait oldukları hukuk sisteminin gerektirdiği kurumsal yapıya özgü özellikler taşıyan göstergeler kullanılmaktadır. Bu durum, endekslerin diğer hukuk sistemlerine uygulanabilirliğini sınırlamaktadır. Dolayısıyla, hem Kıta Avrupa'sı hem de Müşterek Hukuk'u kapsayan, pratikte uygulanabilir ve basit bir yöntemle sahip bir endeksin oluşturulması önem arz etmektedir. Bu ihtiyaçtan hareketle çalışmamızda Kıta Avrupa'sı hukuk sisteminin bir üyesi olan Türkiye'nin özgül koşullarını da dikkate alarak, Müşterek Hukuk sistemine tabi ülkelerde uygulanabilecek kapsayıcı ve işlevsel bir endeks oluşturulmaktadır⁶⁴.

---

⁶⁴ Çalışmanın ilgili bölümünde de (Beşinci Bölüm) ifade edildiği gibi, söz konusu endeks hesaplanırken tüm dünyada kullanılan ortak (temel) etkinlik göstergelerinden faydalanılmıştır. Ancak, bu göstergelerin özellikle Türk Yargısına uyarlanabilmesi bakımından fonksiyonel olmasına dikkat edilmiştir. Ayrıca, bu göstergeler Müşterek Hukuk ve Kıta Avrupa'sı Hukukuna tabi ülkelerin performans etkinliğinin ölçümü için kullanılabilir niteliktedir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE'NİN EKONOMİ POLİTİĞİ: 1980-2010

4.1. Giriş

Politik ve ekonomik reformların uygulanabilirliği hukuki yapıya bağlıdır. Diğer bir ifadeyle, yeni düzenlemelerle oluşturulan hukuki altyapı politikaların uygulanabilirliğini ve meşruluğunu sağlar. Böylece, politik ve ekonomik alanlarda tarihsel dönüşümler gerçekleşmiş olur. Yani hukuki, politik ve ekonomik dönüşümler birbirleri ile ilişkilidir ve hukuk, politika ve ekonomi birlikte analiz edilmesi gereken kurumsal yapılardır. Kurumsal işleyiş zaman, mekân ve çevresel faktörlerden bağımsız incelendiğinde mevcut durumu ortaya koymak güçleşmektedir. Dolayısıyla, bireysel ve toplumsal ilişkileri buldukları dönemi, ülkeleri, politik ve ekonomik olayları göz önünde bulundurarak bu ilişkilerin formel şekilde düzenlendiği yasal zeminde açıklamak gerekir.

Politik ekonomi analizlerinin yer aldığı çalışmaların genelinde hukukun ihmal edildiği görüldüğünden, çalışmanın bu bölümünde hukuki dönüşümlere ağırlıklı olarak yer verilmektedir⁶⁵. Buna ek olarak, yargının performans etkinliğini ortaya koyan bir endesk oluşturduğumuzdan ötürü endeksten elde edilen ampirik bulguları ekonomik, politik veya hukuki çerçevede değerlendirmek gerekmektedir. Dolayısıyla, bu bölümde Türkiye'deki 1980-2010 dönemine ait politik, makroekonomik ve hukuki yapı incelenmektedir.

4.2. Politik ve Makroekonomik Yapı

4.2.1. 1980-2001 Dönemi

1980 yılı Türkiye için dönüm noktası olmakla birlikte 24 Ocak kararları, 12 Eylül darbesi bu dönemi şekillendiren önemli olaylar olmuştur. 1970'li yılların sonlarına doğru ithal ikameci sanayi modelinin çökmesinin ardından, 1980-2001 döneminde liberal politikalar uygulanmaya başlamıştır.

⁶⁵ Sadece ekonomi ve politika analizleri üzerinden yapılan politik ekonomi değerlendirmelerine örnek teşkil eden çalışmalar için bkz. Dikkaya, Özyakışır ve Üzümcü (2008).

Ekonomik ve politik istikrarsızlıklar 24 Ocak 1980 istikrar kararlarının alınmasına zemin hazırlamış, kurumsal politikalar bu kararlar çerçevesinde belirlenmiştir. 24 Ocak Kararları Türkiye'nin ekonomik, politik ve yasal kurumlarına yönelik yapılan düzenlemelerdir. Kurumların içe kapalı, devletçi, bürokratik yapısını değiştirmek amacıyla hazırlanan bu programla birlikte liberal anlayışa uygun para ve maliye politikaları, özel sektör ve yabancı yatırımlara yönelik teşvik uygulama hedefleri ortaya konmuştur. Genel olarak serbest piyasa, özelleştirmeler ve rekabete dayalı bir piyasa yapısı oluşturmak için adımlar atılmıştır. Alınan kararların artan enflasyonun önüne geçmede, ihracatı artırarak dış ticaret açığını azaltmada, rekabet ve özelleştirmeler yoluyla üretimi artırmada ve finansal piyasaların serbestleşmesinde etkili olacağı düşünülmüştür. Diğer bir ifadeyle, yeni istikrar programı kısa vadede ekonomik istikrarı sağlamak, uzun vadede ise ihracata dayalı dışa açık bir piyasa modeli yaratmak amacıyla alınan kararlardan oluşmuştur (Üzümcü, 2008: 294).

12 Eylül 1980 askeri darbe dönemine kadar geçen süre, politik istikrarsızlıkların yaşandığı dönemdir. Darbe sonrasında, özellikle krizlerinin olumsuz etkilerinin hala hissedildiği politik, ekonomik ve hukuki kurumlar askeri yönetim tarafından devralınmış, 24 Ocak kararları askeri vesayetinin tamamen ortadan kalktığı yıllara kadar etkin bir şekilde uygulanamamıştır (Dikkaya ve Özyakışır, 2008: 146). Kararların ilk dönem uygulamaları, IMF, DB ve OECD gibi uluslararası kuruluşlardan alınan borçlar ile desteklenmiştir (Öniş ve Şenses, 2009: 724)⁶⁶. 24 Ocak Kararlarının uygulamaya girmesinden itibaren dış ticaret hacminde ve yabancı sermaye hareketlerinde artış, ödemeler dengesinde ve imalat sanayinde iyileşmeler gözlenmiştir. Ancak, bu toparlanmalar 1990'lı yıllara kadar devam etmiş, sonrasında makroekonomik istikrarın sağlanamaması ve finansal düzenlemelerin yetersiz kalmasından dolayı krizler yaşanmıştır (Öniş ve Şenses, 2009: 725).

Türkiye 1983 yılına kadar MGK tarafından yönetilmiştir. Askeri darbenin ardından yapılan 1983 yılındaki ilk genel seçimle birlikte, 1991 yılına kadar devam edecek olan Anavatan Partili dönem başlamıştır. 1989 yılına kadar tek başına iktidar

⁶⁶5 Nisan 1980'de OECD'den 1162 milyon dolar, 26 Nisan 1980'de IMF'den 350 milyon dolar, Dünya Bankası'ndan ise 16 Mayıs 1980'de 670 milyon dolar borç alınmıştır (Bkz. Dikkaya ve Özyakışır, 2008: 146).

olan Anavatan Partisinin belirlediği "dışa açık ve yerli sanayileri her anlamda destekleyen" ekonomi politikaları uygulamaya girmiştir (Dikkaya ve Özyakışır, 2008: 143). İktidarın 1988 yılına kadar uyguladığı kur, faiz ve teşvik politikaları ihracatı, piyasaların dışa açılma eğilimini ve vergi politikalarını olumlu yönde etkilemiştir. Ancak, "1980'li yılların sonunda başlayan ve 1990'lı yıllarda devam eden makroekonomik istikrarsızlık süreci dışa açık dönemde gerçekleşmiştir" (İsmihan, 2009: 76). 1987 yılının Kasım ayında Amerika New York Borsası'nın çöküşü ile Dolar diğer güçlü para birimleri karşısında değer kaybetmeye başlamıştır. 1987-88 yıllarında büyümede artış olmasına rağmen enflasyon oldukça yüksektir⁶⁷. 1988-1989 krizi ise yine yüksek kamu açıklarının sebep olduğu faiz artışları ve döviz rezervlerinin azalması neticesinde yaşanmıştır. Diğer taraftan, 1989 yılında alınan 32 sayılı karar ile sermayenin serbestleşmesi sağlanarak ülkeye kontrolsüz sermaye girişi yapılmıştır. Bu dönemde ihracata dayalı bir büyüme gerçekleşmiş ancak denetimsiz finansal serbestleşme ile reform süreci sıkıntıya girmiştir. Buna ek olarak, Washington Mutabakatı gerekli altyapı koşulları sağlanmadan kabul edildiğinden, ileriki dönemlerde ortaya çıkan krizlerin kaynağı olmuştur (Öniş ve Şenses, 2009: 726)⁶⁸.

1991 yılında yapılan genel seçimlerin ardından kurulan koalisyon hükümeti ile Anavatan Partisinin iktidarı son bulmuştur. DYP'nin lideri Süleyman Demirel SHP-DYP koalisyon hükümetini kurmuş, iki yıl süren Başbakanlık görevinin ardından Cumhurbaşkanı olmuştur. Koalisyon hükümeti, Başbakanlık görevini devralan Tansu Çiller ile birlikte, 1995 yılına kadar ülkeyi yönetmiştir. Bu dönemde politik istikrarsızlıklar devam etmiştir⁶⁹. Kısa vadeli popülist politikalar politik istikrarsızlıkların sona ermesini engellemiştir. Beraberinde, ekonomide istikrarsızlıklar ve krizler yaşanmış, etkileri uzun yıllar hissedilmiştir.

⁶⁷ Bu dönemde gerçekleşen büyüme hızı için bkz. İsmihan (2009: 77). Enflasyon rakamları için ayrıca bkz. İsmihan ve Özcan (2005: 6).

⁶⁸ Washington Mutabakatı (Williamson, 1990), büyümeyi hızlandırmayı hedefleyen arz yönlü önlemlerdir. Bu çerçevede, enflasyon ve sermaye kaçışına yol açan bütçe açıkları denetimini sağlamak amacıyla mali disiplinin sağlanması, kamu harcamalarının yeniden yönlendirilmesi, vergi reformu, faizlerin serbest bırakılması, döviz kuru düzenlemesi, dış ticaretin serbest bırakılması, doğrudan yabancı yatırımların serbestleştirilmesi, özelleştirmeler, deregülasyonlar ve güvenli mülkiyet hakları hedeflenmiştir (Bkz. Wayenberge, 2009: 307-320).

⁶⁹ Benzer şekilde SHP lideri Erdal İnönü görevini Murat Karayalçın'a devretmiştir. SHP ve CHP birleşmiş Hikmet Çetin başkan olarak seçilmiştir. Sonrasında CHP başkanı olarak Deniz Baykal seçilmiş, CHP ve DYP koalisyonu kurulmuş ancak ülke erken seçim sürecine girmiştir.

Koalisyon hükümetlerinin tekrar seçilme kaygısı ile verdikleri popülist kararlar ve bütçe dışı yüksek harcamalar dönemin ekonomisini istikrarsızlaştırmıştır (Dikkaya ve Özyakışır, 2008: 150-152). Bu dönemde yaşanan politik değişikliklerin yanı sıra önceki dönemlerde ortaya çıkan ekonomik krizlerin, dönemin makroekonomik performansını etkilediği görülmektedir. 1990'lı yıllarda makroekonomik istikrarsızlığın devam ettiği ve bunun ekonomik performansı olumsuz yönde etkilediği görülmektedir. Sermaye hareketlerinin serbestleşmesi ile birlikte giderek artan yüksek faizle borçlanma⁷⁰, Türkiye ekonomisinde makroekonomik istikrarsızlığı tetikleyen sebep olmuştur (İsmihan, 2003). Ayrıca, kronik enflasyon ve milli gelirden meydana gelen dalgalanmalar istikrarsızlığı tetiklemiştir. 1991, 1994 ve 1999 yıllarında ekonomide durgunluklar yaşanmıştır. Yeterli düzeyde döviz rezervlerine sahip olan MB piyasalara müdahale ederek istikrarsızlığın önüne geçmeye çalışsa da 1991 ve 1994 yıllarında ülkenin finans sektörü krize girmiştir. 1991 krizinden önceki yıllara tekabül eden 1990-1991 Körfez savaşından dolayı Irak'a ambargo uygulaması başlamış, petrol fiyatları ve bölgeye sağlanan kredi faiz oranları artmıştır (Ekinci, 2008: 248). Dış borç ve cari açığı artıran yükseliş, artan ülke riskinin sebep olduğu hızlı sermaye çıkışı ekonomiyi olumsuz yönde etkilemiştir. 1994 yılında hazinenin faizleri düşürmek amacıyla MB'na borçlanarak tedbir alması sonucunda, devalüasyon olmuş buda döviz fiyatlarında artışa ve krize yol açmıştır (Ekinci, 2008: 250). Mevcut makroekonomik sorunların önüne geçerek (enflasyon, bütçe açığı vb.) istikrarı ve büyümeyi yakalamak ve piyasada arz talep dengesi sağlamak amacıyla 5 Nisan 1994 kararları adı altında politika değişiklikleri yapılmıştır. Birçok yapısal düzenlemeyi içinde barındıran bu önlemler serbest piyasa ilkeleri çerçevesinde alınmıştır. Ancak, bu kararlar ekonomide kalıcı yapısal çözümler değil kısa vadeli çözümler sağlamıştır (Dikkaya ve Özyakışır, 2008: 150). 1991-1994'te reel döviz kurunda meydana gelen değer artışları ile 1999 yılında Rusya'da meydana gelen kriz ülkede iktisadi durgunluğa sebep olmuştur. Ülkenin büyüme performansını tekrar yakalayabilmesi için enflasyon kontrol altına alınmaya çalışılmıştır (İsmihan ve Özcan, 2005).

⁷⁰ Yurtiçi mali piyasalardan ve yurtdışından alınan borçlar ile kapatılmaya çalışılan kamu açıkları ileriki yıllarda faiz oranlarında artışa sebep olmuştur.

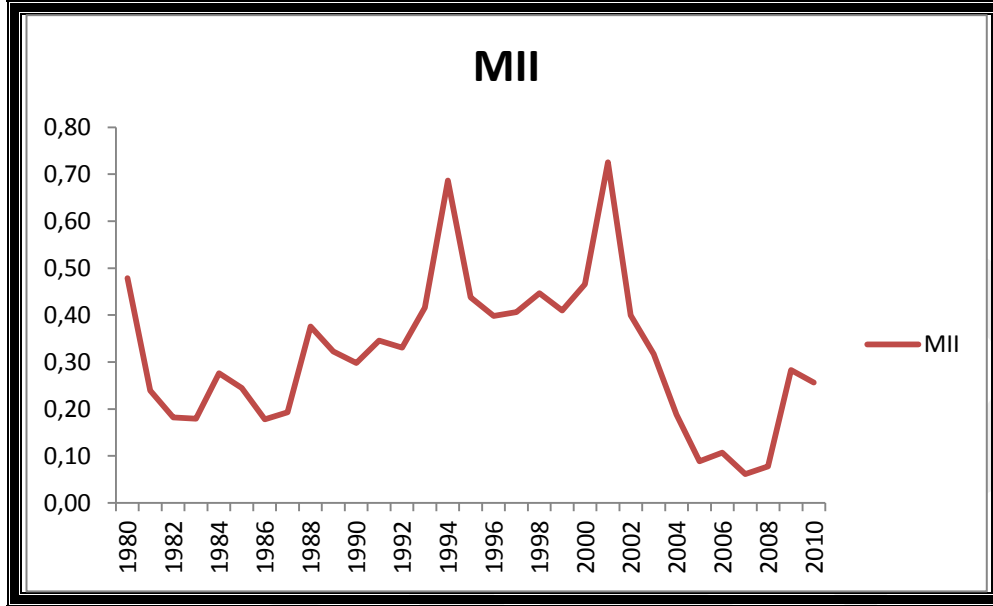
1995 yılında yapılan erken genel seçimlerinin ardından kurulan Refahiyol hükümeti (RP ve DYP) 28 Şubat 1997 yılına kadar görev yapmıştır. RP'nin siyasi politikaları laiklik karşıtı olduğu iddiasıyla tepki çekmiş ve 28 Şubat sürecine girilmiştir. Bu süreç 1999 genel seçimlerine kadar devam etmiş, 1999 genel seçimlerinin ardından DSP-MHP-ANAP'tan oluşan koalisyon hükümeti kurulmuştur.

1996 yılında yürürlüğe giren Avrupa Birliği Gümrük Antlaşması AB'ye üye ülkeler ve dışarıda kalan diğer ülkeler ile yapılan ticaretin daha aktif hale gelmesine olanak sağlamıştır (Ekinci, 2008). Ancak, 1997-1999 döneminde yaşanan Uzak Doğu ve Güney Doğu Asya krizleri, bu krizlerin Rusya'ya sıçraması ile daralan piyasaların ve 2000 yılında ortaya çıkan petrol krizinin olumsuz etkileri ülkenin performansı üzerinde daha çok hissedilmiştir. Daralan dünya pazarları, ülkelerin para birimlerinde meydana gelen devalüasyonlar, kriz bölgelerinden kaçan sermaye birikimleri ve petrol fiyatlarındaki hızlı artış krizlerin olumsuz küresel etkileridir (Ekinci, 2008: 248). 1997-1998 yıllarında Türkiye'den kısa sürelerde yüksek miktarlarda sermaye çıkışları olmuş, döviz rezervlerinde azalmalar, borsada ise çöküşler meydana gelmiştir. 1998-1999 dönemi istikrar politikalarının uygulama dönemi olmasına rağmen, sermaye çıkışları, artan iç ve dış borç stoku bu politikaların etkisini azaltmıştır.

Türkiye'de kronik hale gelmeye başlayan yüksek enflasyon, ekonomik büyümenin yavaşlaması ve faiz oranlarında meydana gelen artışlar, bankacılık ve döviz kurunda meydana gelen tikanıklıklar ülkeyi ileriki dönemlerde zorlamıştır (Kibritçiöğlü, 2001: 177-178). 90'larda başlayan ve sonraki on yıl artmaya devam eden iç ve dış borçlar Türkiye'nin makroekonomik istikrarını olumsuz etkilemiştir (İsmihan, 2009: 77-78)⁷¹. Üçlü koalisyon hükümeti kamu maliyesinin kötüleşmesi, aşırı derecede artan borç yükü ve yüksek enflasyon sorunlarından dolayı Aralık 1999'da IMF ile stand by antlaşması imzalamıştır. Kasım 2000 krizi ile birlikte finansal piyasalardaki yabancı yatırımcı çekilmiş, dövize olan talep artmış ve faizlerin de artması ile birlikte bankacılık sistemi zarar görmeye başlamıştır.

⁷¹Makroekonomik istikrarsızlığın büyüme üzerindeki etkisi üzerine yapılmış teorik argümanlar ve ampirik çalışmalar için ayrıca Bkz. İsmihan (2003: 82-87).

1980-2001 dönemi Türkiye'sinin ekonomi politiği makroekonomik istikrarsızlık, dışa açıklık ve ekonomik perfromans bakımından Şekil 4.1, 4.2 ve 4.3 'deki gibi özetlenebilir.

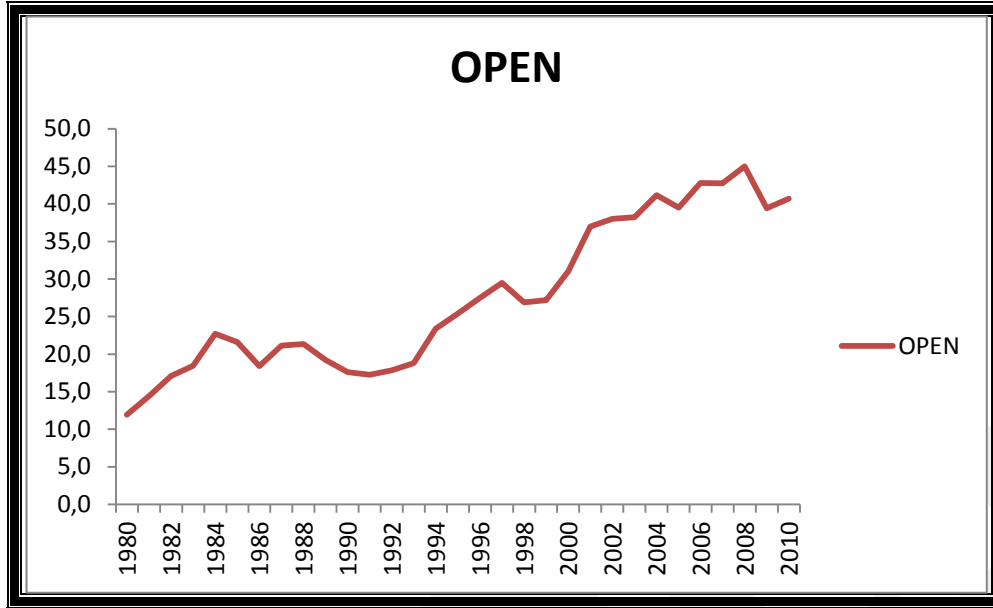

Şekil 4.1: MII: 1980-2010 Dönemi

Kaynak: İsmihan (2012) veri seti.

1980'lerin ortalarına kadar geçen dönem ekonomik açıdan krizlerin ardından gelen kriz sonrası uyum ve ihracata dayalı büyüme ve geçiş dönemidir⁷². Bu dönemde makroekonomik istikrarsızlığın devam ettiği ancak 1970'lere kıyasla daha istikrarlı bir ekonomik görünümün olduğu kabul edilmektedir (İsmihan, 2008: 5, dipnot.7). Ancak, yukarıda bahsedilen nedenlerden dolayı 2001 yılına kadar yükselen makroekonomik istikrarsızlık kronik bir hal almıştır.

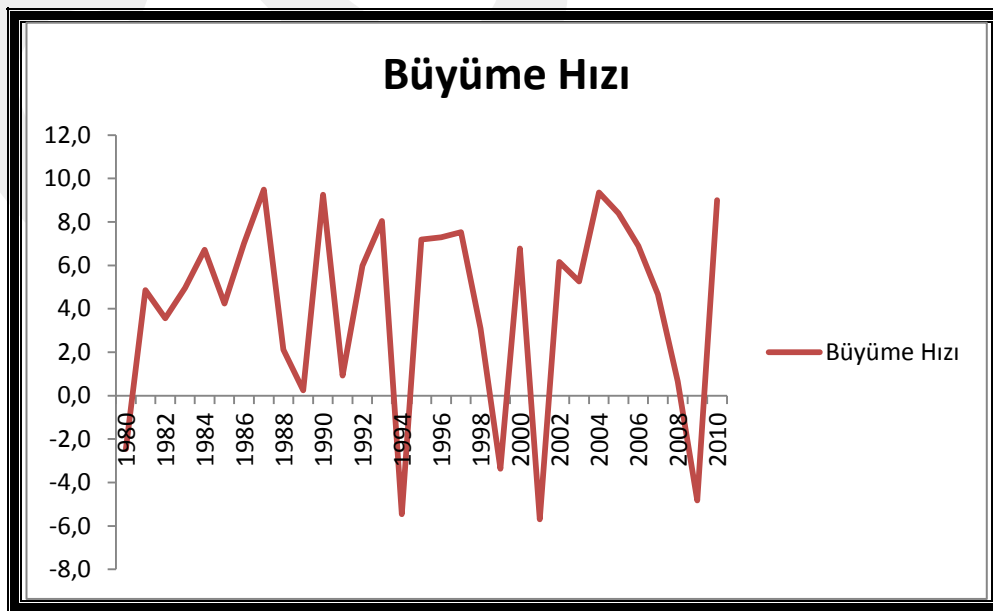
⁷²Bkz. Bilim Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (2013).

Şekil 4.2: OPEN: 1980-2010 Dönemi

Kaynak: TÜİK (1923-2010) veri seti.

1980-1990 döneminde ihracata dayalı bir büyüme sergileyen ülke, 1990 yılından itibaren sermayenin serbest dolaşımından etkilenen bir büyüme profili sergilemeye başlamıştır. 1996-2000 döneminde ihracat değerleri yükselse de ithalat rakamları ihracatın iki katına ulaşmış ve bu rakam hemen hemen aynı oranlarla artmıştır. 1996 yılı (Gümrük Birliği) ve 2001 krizi sonrası dönemlerde artışlar dikkat çekicidir.

Şekil 4.3: Büyüme Hızı: 1980-2010 Dönemi

Kaynak: TÜİK Kaynaklı olmak üzere, 1924-1947 dönemi için 1948 baz yıllık seri, 1948-1967 dönemi için 1968 baz yıllık seri, 1980-1997 dönemi için 1987 baz yıllık serisi, 1998-2010 dönemi için 1998 baz yıllık milli gelir serisi kullanılmıştır.

Şekil 4.3'den görüldüğü üzere, büyüme performansının düşük ve oynak olmasının sebebi kısa dönemli popülist makroekonomik politikalar. 1980'li yılların sonunda ve 1990'lı yıllarda yaşanan makroekonomik istikrarsızlık büyüme performansının oynak olmasına sebep olmuştur (İsmihan, 2009: 78). Buna ek olarak, 1994 ve 2001 yıllarında yaşanan ekonomik krizler ve yüksek enflasyonun büyüme üzerindeki olumsuz etkisi hissedilmiştir (İsmihan, 2009). Ülke, 1995-1997 yılları arasında kriz sonrası uyum sürecine girmiş, 1998-2000 yılları tekrar eden kriz yılları olup, bu yıllar dünya finansal krizine ve ekonomik krize tanıklık etmiştir⁷³.

Şubat 2001 finansal krizi ekonomik daralmaya yol açmış, yapılan düzenlemeler devletin mali yükümlülüklerini oldukça artırmıştır (Celasun, 2002). Ancak, “Şubat 2001 krizinden sonra uygulanan istikrar politikaları makroekonomik dengelerin düzelmesine yaramıştır” (İsmihan, 2009: 78). Şubat 2001 kriziyle darbe alan Türkiye ekonomisi, Kemal Derviş ile birlikte, 15 Nisan 2001 yılında Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı (GEGP)’ni uygulamaya koymuş ve ülke düzenleyici devlet alt yapısını oluşturmuştur. Böylelikle, 2001 sonrası dönemde, enflasyon düşmüş, makroekonomik istikrarsızlık ve belirsizlikler azalmış, yüksek büyüme rakamları elde edilmiştir (İsmihan, 2009: 78-79).

4.2.2. 2001 Sonrası Dönem

Ekonomik büyümenin yavaşladığı, enflasyonun, iç ve dış borçların hızla arttığı 90'lı yılların ardından Türkiye yeni kriz dönemine adım atmıştır. Şubat 2001 Krizi birçok iflas ve işsizlik ile sonuçlanmıştır (Ekinci, 2008: 251). 2002 yılında yapılan erken genel seçimlerinin ardından tek başına iktidar olan ve uzun süre varlığını devam ettiren Adalet ve Kalkınma Partisi (AK Parti)⁷⁴ dönemi başlamıştır. Hükümet iktidarı süresince politik söylemleri bakımından tepki toplamıştır. Parti ağırlıklı olarak özelleştirmeler, doğrudan yabancı yatırımlar, teşvikler ve küresel siyaset çerçevesinde politikalar belirlemiştir.

⁷³ Bkz. Bilim Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (2013).

⁷⁴ Adalet ve Kalkınma Partisi bazı çalışmalarda AKP olarak da kısaltılmaktadır.

Makroekonomik açıdan bakıldığında, 2001-2005 dönemi yeni bir ekonomik kriz ve kriz sonrası uyum dönemi olmuştur. 2002 yılında iktidar olan AK Parti hükümeti, krizlerin ardından, mali disiplini sağlamak, yapısal reformlar ve özelleştirmeler aracılığı ile ekonomik büyümeyi desteklemek ve enflasyonu düşürmek gibi IMF destekli yeni hedefler belirlemiştir. Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizlerinin olumsuz etkileri ekonomiye derinden intikal etmiş olsa da, ülke toparlanma sürecine girmiş, kronik makroekonomik istikrarsızlık sürecinde iyileşmeler gözlenmiştir. Ekonomik büyümede artışlar olmuş⁷⁵ ve enflasyon tek haneli rakamlara gerilemiştir⁷⁶. Diğer ülkelerdeki olumlu politik ve ekonomik gidişatın ve AB'ye üyelik gibi unsurların bu iyileşmenin sebebi olduğu düşünülmektedir (İsmihan ve Özcan, 2006). Bu gelişmelere rağmen, özel kesimden kaynaklanan dış borçların artması, dış ticaret açığı ve kronik cari açık, yüksek transfer harcamaları gibi sorunlar devam etmiştir. Yabancı kaynak kullanımının yatırımları artırması beklenirken bu etki gözlenememiştir (İsmihan, 2009: 5, dipnot 5, 10).

2007 yılında yapılan genel seçimlerin ardından AK Parti hükümeti tekrar tek başına iktidar olmuştur. İlk seçildiği yıllardan itibaren yaptığı politik ve ekonomik reformlarla toplumun büyük bir kesimini, kurum ve kuruluşları etkilediği görülmektedir. Bu dönemde, ülke önceki yıllarda yaşanan ekonomik krizlerin ardından uyum sürecine girmişken, büyük çaplı yeni küresel krizler ortaya çıkmıştır. 2006 ve sonrasında yılında petrol fiyatları yükselişe geçmiş, ABD finans ve emlak piyasalarında durgunluk ve olumsuzluklar yaşanmıştır. Amerikan piyasalarında ortaya çıkan krizin etkileri bir kaç yıl içinde, özellikle 15 Eylül 2008'de Lehman Brothers'ın iflası ile tüm dünyada görülmeye başlamıştır. Yaşanan krizlere rağmen,

⁷⁵Bu dönemde, ülkeye giren fazla sermaye girişi ve yüksek faiz aracılığı ile spekülasyon-yönlü bir büyüme elde edildiği, reel büyüme oranlarının stok artışlarından kaynaklandığı yönünde görüşler de mevcuttur (Bkz. Dikkaya ve Özyakışır, 2008: 159).

⁷⁶2005 yılında uygulanan sıkı maliye politikalarını kapsayan istikrar programı enflasyonu önemli ölçüde düşürmüştü ve Yeni Türk Lirası reformu gerçekleşmiştir (Bkz. Dikkaya ve Özyakışır, 2008: 161). Ancak, "enflasyondaki düşüşün temel dinamiğinin reel kurdaki değerlenme olduğu, kurdaki bu değerlenmenin ithalatı körüklediği, bu koşullar altında yerli üreticinin rekabet gücünün giderek azalmasının üretim ve istihdam üzerinde olumsuz etki yaptığı nihayetinde ortaya çıkan dış açığın finansmanının bir noktadan sonra mümkün olmayacağı" yönünde görüşler de vardır (Bkz. Karaçor ve Alptekin, 2006: 314).

diğer ülkelere kıyasla, Türkiye'nin 2006-2010 dönemini ekonomik açıdan daha ılımlı geçirdiği yönünde görüşler vardır (Dikkaya ve Özyakışır, 2008).

Finansal krizin olumsuz etkisi özellikle gelişmekte olan ülkelerde 2008 yılından itibaren görülmeye başlanmıştır. Türkiye, önceki dönemlerde meydana gelen krizlerin ardından, bankacılık sektörüne yönelik güçlü reformlar uygulamıştır. Böylece, 2008 yılında ortaya çıkan küresel finansal krizin olumsuz etkileri daha hafif hissedilmiştir⁷⁷. Diğer taraftan, özelleştirme politikalarının etkisiyle, 2004 yılından 2008 yılına kadar geçen sürede ülkeye yapılan uluslararası yabancı yatırımlarda artış olmuştur. Ancak, sonraki dönemde krizin etkisi ile artan güvensizlik ve risk algısı yatırımcı davranışlarını etkilemiştir. Bankalar almış oldukları önlemlerden dolayı 2008 krizinde yapısal sorunlar yaşamasalar da, kredi ve döviz borçlanmaları hem bankalar hem de ticari firmalara zarar vermiştir. Buna ek olarak, krizi yaşayan gelişmiş ülke piyasalarındaki durgunluk ve dış piyasalar da meydana gelen daralmalar dış ticareti olumsuz yönde etkilemiştir.

Özetle, 2001-2007 döneminin 2001 ekonomik krizinin ardından gelen kriz sonrası uyum dönemi olduğu görülmektedir. Bu süreçte makroekonomik istikrarsızlığın düşüşe geçmiştir (Şekil 4.1). Ancak, 2008-2009 döneminde ortaya çıkan küresel krizin ardından makroekonomik istikrarsızlıkta artışlar yaşanmıştır. IMF politikaları ve AB'ye uyum çerçevesinde ticari serbestleşme gibi adımların mutlak suretle dış ticaret üzerinde etkisi olmuştur. 2000-2001 yılında ortaya çıkan krizin ardından gelen hızlı uyum süreci yükselişe geçen büyüme rakamlarını beraberinde getirmiştir. Türkiye ekonomisinin özellikle 2002-2006 döneminde çok yüksek büyüme performansı sergilediği görülmektedir (Şekil 4.3)⁷⁸. Genel olarak bu dönemde, makroekonomik istikrarsızlıkta düşüşler yaşanmış buda ekonomik performansı olumlu yönde etkilemiştir. Buna ek olarak, yapısal ve kurumsal reformların, politik istikrarın ve AB'ye üyelik girişimlerinin bu dönemdeki büyüme performansını olumlu yönde etkilediği düşünülmektedir (İsmihan ve Özcan, 2005: 12).

⁷⁷2001'de uygulamaya konan "Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı" ile bankacılık sektörüne ilişkin reformlar yapılmıştır (Bkz İsmihan, Dinçergök ve Cilasun, 2013: 5). Diğer taraftan, ABD 'de ortaya çıkan finansal kriz, Türkiye piyasalarında olmayan finansal ürün ve hizmetlerden kaynaklanmıştır. Dolayısıyla, Türkiye piyasaları krizi daha ılımlı karşılayabilmiştir.

⁷⁸ Bu yönde bir görüş için ayrıca bkz. İsmihan ve Özcan (2005: 12)

4.3. Hukuki Yapı

4.3.1. 1980-2001 Dönemi

24 Ocak 1980 Kararları, politika ve ekonomide olduğu gibi, hukukta da dönüşüme sebep olan önemli kararlardır. Önceden de ifade edildiği gibi, bu kararlarla ekonomik hayata yönelik devlet müdahaleleri, yani devletin piyasalara yönelik görev ve yetkileri azaltılarak, serbest piyasa kurallarına göre işleyen bir ekonomi hedefi ortaya çıkmıştır. Yapısal dönüşüm politikalarını içeren bu kararların ardından gelen 1982 Anayasası, mali ve ekonomik düzenlemelere ayrıca yer verir. 1982 Anayasası'ndaki bazı düzenlemelerin 24 Ocak Kararlarına altyapı sağlar nitelikte olduğu, literatürde tartışmalı bir konu olsa da, savunulmaktadır. Bu dönemde Türkiye'de, 24 Ocak Kararları, ardından gelen 1982 Anayasası ve kararlarla ilgili diğer düzenlemeler ile ortaya çıkan bir hukuki dönüşümün olduğunu ifade etmek gerekir.

Türkiye'de özellikle 1980'lerin ilk yarısında yaşanan hukuki dönüşümler, ileriki dönemlerde ortaya çıkan hukuki, politik ve ekonomik yapının nedenleri ve temelleri olarak değerlendirilmelidir. Bu dönemde, devletin müdahalesinin regülasyonlarla sınırlı kaldığı serbest piyasa ekonomisi, ülkedeki kamu hukuku ağırlıklı yapının, özel hukuk ağırlıklı yapıya kaymasına sebep olmuştur. Özel hukuk sözleşmelerinden kaynaklı yani, akdi ilişkilerden dolayı ortaya çıkan ihtilaflar, yargı organlarının iş yükünü muhtemelen geliştirmiş ve görev alanını değiştirmiştir. Diğer taraftan, hukuk kurumunun işleyişi bakımından, yargısal hizmetlerin iyileştirilmesine dair yapılan reform mahiyetindeki kanunlar önem arz etmektedir.

24 Ocak kararlarının hukuki altyapısını finansal piyasalara yönelik düzenlemeler oluşturmaktadır. 1980 yılında faiz oranları üzerindeki devlet denetimi kalkmıştır (TCMB, 2002: 13). Böylelikle, devletin ekonomiye müdahalesinin sınırı, finansal piyasaları "düzenleyici" müdahaleler olarak belirlenmiştir. Finansal piyasalara ilişkin düzenlemeler, bankacılık sektörü ve sermaye piyasasına yöneliktir.

1980-1985 döneminde sermaye piyasasına ilişkin ilk hukuki düzenleme, 28/07/1981 tarihli ve 2499 sayılı Sermaye Piyasası Kanunu (SPKn)'dur. Madde 1'de ifade edildiği üzere: "Bu Kanunun konusu, tasarrufların menkul kıymetlere

yatırılarak halkın iktisadi kalkınmaya etkin ve yaygın bir şekilde katılmasını sağlamak amacıyla; sermaye piyasasının güven, açıklık ve kararlılık içinde çalışmasını, tasarruf sahiplerinin hak ve yararlarının korunmasını, düzenlemek ve denetlemektir. Kanunun kabulünün ardından 1982 yılında, Türkiye'nin ilk düzenleyici ve denetleyici üst kurulu, SPK kurulmuştur.

1983 yılına kadar, 11/08/1962 tarihli Resmi Gazetede yayınlanan ve 1567 sayılı Türk Parasının Kıymetini Koruma Hakkında Kanun'a dayandırılarak çıkarılan 17 sayılı Karar'ın 13. maddesinde düzenlendiği gibi Türkiye'den İhracat Dış Ticaret Rejimi esaslarına göre yapılır, ihracata tekabül eden dövizler, bu karar hükümleri dairesinde ve Maliye Bakanlığı'na tespit edilecek usule uyularak yurda getirilirdi. Buna ek olarak, madde 14'de ifade edildiği gibi, yabancı memleketlere bir defaya mahsus olsa dahi her nevi mal ihraç edenler, bu malların bedelini teşkil eden dövizleri Türkiye gümrüklerinden fiili ihraç tarihinden itibaren en geç üç ay zarfında yurda getirmeye ve her halükarda emirlerine geçtiği tarihten itibaren en geç on gün içinde Türkiye'deki yetkili bir bankaya satmaya mecburdu. Ancak, ardından gelen, 28/12/1983 tarihli ve 28 sayılı Karar'la, döviz kurunun bankalar tarafından belirlenmesine müsaade edilmiştir. Ayrıca, ihracat yapan kimselere, ihracat dövizlerinin %20'sini kullanma hakkı tanınmıştır. Dolayısıyla, bankalara verilen yetkiler ve ihracatçılara tanınan haklar daha serbest bir döviz sistemine geçişin ilk adımları olarak kabul edilmektedir. Yaklaşık bir yıl uygulanan kararın ardından, 7/07/1984 tarihli ve 30 sayılı yeni bir Karar uygulamaya girmiştir. Düzenleme, özellikle "her tür menkul kıymetin ithal ve ihracına izin vererek" finans piyasalarının serbestleşmesinin önünü açmıştır (TCMB, 2002: 11-12).

24 Ocak Kararları'nın ardından, bankacılık sektöründe, kurumlar arası rekabeti artırmak amaçlı yapılan ve finans piyasalarında serbestleşmenin ilk adımları olan düzenlemeler, 28/06/1983 tarihli Kanun Hükmünde Kararname (KHK) ve 25 Nisan 1985 tarihli ve 3182 sayılı Bankalar Kanunudur. 22/07/1983 tarihinde, Bankalar Hakkında 70 sayılı KHK ile TMSF kurulmuştur. Bankacılık sisteminin düzenlenmesine ve denetlenmesine ilişkin gerekli hukuki altyapıyı oluşturmaya yönelik 1985 tarihli ve 3182 sayılı Bankalar Kanunu, çoğunlukla kurumun yapısal işleyişine yöneliktir (TCMB, 2002: 18).

24 Ocak kararları, serbest piyasa ekonomisinin uygulaması bakımından, ekonomik alana ilişkin anayasal düzenlemeleri beraberinde getirdiği görüşü tartışmalıdır. 1982 Anayasası devletin temel amaç ve görevlerini düzenlediği gibi, kişilerin ekonomik görev ve yükümlülüklerini de düzenlemektedir. Ayrıca 1982 Anayasasının dördüncü kısmında, mali ve ekonomik hükümlerden ayrıca bahsedilmektedir. Dolayısıyla, tartışılan 1982 Anayasasının bu düzenlemelerinden yola çıkarak "bir iktisadi politika veya sistem tercihi çıkarılabilir mi?" (Tan, 2010) sorusudur. 1982 Anayasasının ekonomik düzen ile ilişkisinden söz etmek için, devletin ekonomik düzendeki görev ve yetkilerini, kişilerin ekonomik hak ve yükümlülüklerini ve bu anayasaya özgü olarak ayrı bir kısımda düzenlenmiş ekonomik hükümleri analiz etmek gerekir.

1982 Anayasası, öncelikle, devletin ekonomik düzen içerisindeki rolü ve Anayasada bir ekonomik sistem tercihinin olup olmadığı bakımından incelenmelidir (Tan, 2010). Devletin temel amacı ve görevleri 1982 Anayasasının 5. maddesinde ifade edildiği üzere, "Türk milletinin bağımsızlığını ve bütünlüğünü, ülkenin bölünmezliğini, Cumhuriyeti ve demokrasiyi korumak, kişilerin ve toplumun refah, huzur ve mutluluğunu sağlamak; kişinin temel hak ve hürriyetlerini, sosyal hukuk devleti ve adalet ilkeleriyle bağdaşmayacak surette sınırlayan siyasal, ekonomik ve sosyal engelleri kaldırmaya, insanın maddi ve manevi varlığının gelişmesi için gerekli şartları hazırlamaya çalışmaktır". Anayasa Mahkemesi almış olduğu bazı kararlarda devletin müdahaleci veya liberal politikalar izleyebileceğini ve özellikle Anayasa'nın 5., 35., 48., ve 167. maddelerine atıfta bulunarak karma bir ekonomik sistemin benimsenebileceğini ifade etmektedir (Tan, 2010).

26/06/1985 tarihli Resmi Gazetede yayınlanan ve 18793 sayılı Kararda ifade edildiği üzere, sosyal hukuk devleti, insan hak ve hürriyetlerine saygı gösteren, ferdin huzur ve refahını gerçekleştiren ve teminat altına alan, kişi ile toplum arasında denge kuran, emek ve sermaye ilişkilerini dengeli olarak düzenleyen, özel teşebbüsün güvenlik ve kararlılık içinde çalışmasını sağlayan, çalışanların insanca yaşaması ve çalışma hayatının kararlılık içinde gelişmesi için sosyal, iktisadi ve mali tedbirler olarak çalışanları koruyan, işsizliği önleyici ve milli gelirin adaletli biçimde dağılmasını sağlayıcı tedbirler alan, adaletli bir hukuk düzeni kuran ve bunu devam ettirmeye kendini yükümlü sayan, hukuka bağlı, kararlılık içinde ve gerçekçi bir

özgürlük rejimi uygulayan devlettir. Yine aynı kararda devletin ekonomiye müdahale görevi, iktidarların Anayasa'nın ilkelerine ters düşmemek koşuluyla, ekonomi alanında müdahaleci veya liberal bir politika izleyebilmeleri yönünde tanımlanmaktadır (Tan, 2010). 5/12/1985 tarihli Resmi Gazetede yayınlanan ve 18949 sayılı Kararda "Anayasa'nın liberal bir iktisat politika takibine elverişli olduğu kadar, karma bir iktisadi politika takibine de müsait" olduğu ifade edilmektedir. 1982 Anayasa'sının 162. maddesinin birinci fıkrası, devletin ekonomiye müdahalesinin sınırını "düzenleyici" devlet olarak şu şekilde ifade etmektedir "devlet, para, kredi, sermaye, mal ve hizmet piyasalarının sağlıklı ve düzenli işlemlerini sağlayıcı ve geliştirici tedbirleri alır; piyasalarda fiilî veya anlaşma sonucu doğacak tekelleşme ve kartelleşmeyi önler". Buna ek olarak, Anayasa'nın dördüncü kısmının, ikinci bölümünde yer alan ekonomik hükümlerin ilk maddesi olan 166. madde, planlı kalkınmaya ilişkin bir düzenlemedir. 166. maddenin I., II., III. ve ek fıkrasında ifade edildiği üzere ekonomik, sosyal ve kültürel kalkınmayı, özellikle sanayinin ve tarımın yurt düzeyinde dengeli ve uyumlu biçimde hızla gelişmesini, ülke kaynaklarının döküm ve değerlendirilmesini yaparak verimli şekilde kullanılmasını planlamak, bu amaçla gerekli teşkilatı kurmak Devletin görevidir. Planda milli tasarrufu ve üretimi artırıcı, fiyatlarda istikrar ve dış ödemelerde dengeyi sağlayıcı, yatırım ve istihdamı geliştirici tedbirler öngörülür; yatırımlarda toplum yararları ve gerekleri gözetilir; kaynakların verimli şekilde kullanılması hedef alınır. Kalkınma girişimleri, bu plana göre gerçekleştirilir. Kalkınma planlarının hazırlanmasına, TBMM tarafından onaylanmasına, uygulanmasına, değiştirilmesine ve bütünlüğünü bozacak değişikliklerin önlenmesine ilişkin usul ve esaslar kanunla düzenlenir. Ekonomik ve sosyal politikaların oluşturulmasında hükümete istişari nitelikte görüş bildirmek amacıyla Ekonomik ve Sosyal Konsey kurulur. Ekonomik ve Sosyal Konseyin kuruluş ve işleyişi kanunla düzenlenir.

Anayasa'nın 167. maddesi devletin piyasalar üzerindeki görevini düzenlemektedir. Devlet, para, kredi, sermaye, mal ve hizmet piyasalarının sağlıklı ve düzenli işlemlerini sağlayıcı ve geliştirici tedbirleri alır; piyasalarda fiili veya anlaşma sonucu doğacak tekelleşme ve kartelleşmeyi önler (m.167/I). Dış ticaretin ülke ekonomisinin yararına olmak üzere düzenlenmesi amacıyla ithalat, ihracat ve diğer dış ticaret işlemleri üzerine vergi ve benzeri yükümlülükler dışında ek mali

yükümlülükler koymaya ve bunları kaldırmaya kanunla Bakanlar Kurulu'na yetki verilebilir (m.167/II).

Kişilerin mülkiyet ve miras hakkı herkesin sahip olabileceği, kullanıldığında toplum yararına aykırı olmayan ve kamu yararı amacıyla kanunla sınırlanabilen bir hak olduğu 1982 Anayasasının 35. maddesinde düzenlenmektedir. Buna ek olarak Anayasa'da 41.madde ile 65.maddeler arasındaki tüm düzenlemeler kişilerin sosyal ve ekonomik hak ve ödevlerine yöneliktir. Madde 46 ve 47, devletin, kamu yararını zorunlu kıldığı hallerde, bir takım koşulları yerine getirerek özel mülkiyetleri kamulaştırma ve devletleştirme hakkını düzenler. 48.maddenin, ilk fıkrasına göre " Herkes, dilediği alanda çalışma ve sözleşme hürriyetlerine sahiptir. Özel teşebbüsler kurmak serbesttir." Ancak ikinci fıkraya göre, Devlet, özel teşebbüslerin milli ekonominin gereklerine ve sosyal amaçlara uygun yürümesini, güvenlik ve kararlılık içinde çalışmasını sağlayacak tedbirleri alır". Anayasa kişilerin bu haklarını, kamu ve toplum yararına uygun olması ve gerektiğinde devlet olarak tedbirlerin alınması koşuluyla düzenlemektedir.

Görüldüğü üzere, 1982 Anayasa'sı devletin ekonomideki düzenleyici, müdahaleci, yükümlülüklerinden bahsetmekte, serbest piyasanın işleyişi açısından gerekli görülen hukuki altyapıyı kurullarla düzenlemektedir. Anayasal düzenlemelerden ve Anayasa Mahkemesi kararlarından yola çıkarak, kesin bir iktisat politikası tercihinin ortaya koyan 1982 Anayasasından söz etmek doğru olmayabilir.

1980-1985 döneminde, mahkemelerin artan iş yükünden dolayı yargısal hizmetlerin iyileştirilmesi için gerekli tedbirlerin alınması amacıyla reform mahiyetinde kanunlar yapılmıştır. 19/12/1983 I. Özal Hükümeti Hükümet Programında "adaletin gerektiği gibi temini ve tevzii" sinin devlete olan güven, devletin sürekliliği ve bütünlüğü açısından mühim olduğu ifade edilmiştir. Dolayısıyla, yargısal hizmetlerinin hızlı bir şekilde işlemesi için gerekli tedbirler alınmasına karar verilmiştir. Yargısal hizmetlerin aksak şekilde işlemesinin sebebi hukuk kurallarının yanı sıra yargı mensupları olarak görüldüğünden 1983 yılı hükümet programına istinaden, 1985 yılında beş kanun çıkarılarak gerekli tedbirler alınmaya çalışılmıştır (T.C. Başbakanlık, 1988: 155-156).

26/02/1985 tarihli 3156 sayılı Kanunla HUMK'da değişiklikler yapılmıştır. Buna göre, davaların hızlı bir şekilde çözülmesine engel olan, tarafların davaları

uzatmalarına imkân veren hükümler değiştirilmiş, mahkemelerin görev alanları daraltılarak mahkemelerde ki yığılmalar, iş dağılımındaki dengesizlikler engellenmiş ve davalar daha hızlı karara bağlanmıştır (T.C. Başbakanlık, 1988: 157).

21/05/1985 tarihli ve 3206 sayılı Kanunla Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunda değişiklikler yapılmıştır. Cumhuriyet Savcılarının ceza muhakemesi işlemlerinde yetkileri artırılarak mahkemelerdeki iş yığılmaları engellenmiştir (T.C. Başbakanlık, 1988: 157).

6/06/1985 tarihli ve 3220 sayılı Kanunla Tebligat Kanunu değiştirilmiştir. Bu değişikliğe göre, yargı mercileri ile adalet dairelerine kendi memurları vasıtasıyla tebligat yapabilme imkânı verilmiş, davaların uzaması engellenmiştir. Ayrıca, tebligat yapan kişilerin ve sürenin kapsamı genişletilerek, yargının hızlı karar vermesinin önü açılmıştır (T.C. Başbakanlık, 1988: 157).

6/06/1985 tarihli ve 3221 Sayılı Hâkim ve Savcı Adayları Eğitim Merkezi Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun çıkarılmıştır. Yargı mercilerinin verimli olması için göreve başlayacak olan hâkimlerin staj ve hizmet içi eğitim sürecine tabi tutulması gerektiğine kanaat getirilmiştir. Dolayısıyla, 3221 sayılı Kanun, nitelikli hâkim ve savcı talebini karşılayabilmek için akademik bir eğitim merkezi kurulmasına ilişkindir (T.C. Başbakanlık, 1988: 157-158). 6/06/1985 tarihli ve 3222 sayılı Kanunla İcra ve İflas Kanununun bazı maddeleri değiştirilmiştir. Kasten icra takibini uzatma ve iflas gibi olayları engelleyecek düzenlemeler yapılmıştır (T.C. Başbakanlık, 1988: 158).

1987 yılında, 1982 Anayasasının ilk revizyonu yapılmıştır. 19464 mükerrer sayılı ve 18/05/1987 tarihli Resmi Gazetede yayınlanan 3361 sayılı kanun ile seçme, seçilme ve siyasi faaliyette bulunma hakları ile ilgili 67. madde, TBMM'nin kuruluşu hakkında düzenlenen 75.madde, Anayasanın değiştirilmesi, seçimlere ve halk oylamasına katılmaya ilişkin düzenlenen 175. madde ile Anayasanın geçici 4. maddesinde değişiklikler yapılmıştır⁷⁹.

Özelleştirme teriminin hukuk alanına ilk girişi 3291 sayılı 28/05/1986 tarihli 1211 sayılı Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Kanunu, 3182 sayılı Bankalar

⁷⁹ Bkz. Madde Gerekeçli Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, 2011, TBMM, Ankara, sf.391. Ayrıca bu kanun, 6 Eylül 1987 tarihinde yapılan halkoylaması sonucu kabul edilmiş ve buna ilişkin YSK kararı 12 Eylül 1987 tarihli ve 19572 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanmıştır.

Kanunu, 2983 Sayılı Tasarrufların Teşviki ve Kamu Yatırımlarının Hızlandırılması Hakkında Kanun, 2985 sayılı Toplu Konut Kanunu, 07/11/1985 Tarihli ve 3238 sayılı Kanun, 2499 sayılı SPKn'da Değişiklik Yapılması ve 1177 sayılı Tütün Tekeli Kanununun Bazı Maddelerinin Yürürlükten Kaldırılması ve Kamu İktisadi Teşebbüslerinin Özelleştirilmesi Hakkında Kanun ile olmuştur. Kanunun da yer alan KİT'lerin Özelleştirilmesi İle İlgili Hükümler KİT'lerin, bunlara bağlı müessese, bağlı ortaklık, işletme, işletme birimleri, varlıklar ve iştirak paylarının ne tür bir yöntem ile (satış, kiralama, hisse senedi v.b) özelleştirileceğine yönelik düzenlemeleri kapsar (Atiyas ve Oder, 2008: 5).

1986-1988 yılları arasında, yargısal hizmetlerin iyileştirilmesine dair reform mahiyetinde on dokuz kanun ve iki KHK çıkarılmıştır. 22 Ocak 1986 tarihli ve 3256 sayılı Kanunla Avukatlık Kanuna ilişkin yeni düzenlemeler yapılmıştır. Yeni düzenlemeler avukatların mesleklerini icra ederken kolaylık sağlayan, mesleki gelişime, disipline ve ahlaka yönelik tedbirlerdir (T.C. Başbakanlık, 1988: 158).

20/05/1987 tarihli ve 3368 sayılı Kanun ile Yargıtay Kanununa ilişkin düzenlemeler yapılmıştır. Temyize giden dosyaları daha hızlı karara bağlamak amacıyla yeni bir hukuk dairesi kurulmuştur (T.C. Başbakanlık, 1988: 158).

20/05/1987 tarihli ve 3369 sayılı Kanunla Türk Ceza Kanuna yeni düzenlemeler getirilmiştir. Bu düzenlemeye göre, din ayrımı gözetmeksizin başkalarının inancına yönelik yapılan tahkir, tezyif ve kınamalar ceza kapsamına girmektedir. Ayrıca 3369 sayılı Kanunda, dinen mukaddes görülen ibadet yerlerinin korunması gerektiği ifade edilmektedir (T.C. Başbakanlık, 1988: 158).

11/03/1986 tarihli ve 3267 sayılı; 26 Mart 1987 tarihli ve 3333 sayılı; 15/04/1987 tarihli ve 3355 sayılı Kanunlarla Ceza İnfazı Hakkında Kanunda değişiklikler yapılmıştır. Bu değişikliklerle iyi halli olmaları şartıyla, tutukluluğu süresince ıslah olduğuna kanaat getirilen mahkûmların infaz sürelerinin kısaltılmalarına karar verilmiştir. Böylelikle tahliyeler aşamasında, Adalet Bakanlığı devreden çıkması, savcılarının yetkisi artırılmış ve işlemler hızlandırılmıştır (T.C. Başbakanlık, 1988: 158-159).

Cezaların infazı sürecinde ortaya çıkan uluslararası problemleri ortadan kaldırmaya yönelik 26/03/1987 tarihli ve 3338 sayılı ve yine aynı tarihli 3339 sayılı

kanun çıkarılmıştır. Kanun Hükümlülerin Nakline Dair Sözleşmelerin uygunluğuna dairdir (T.C. Başbakanlık, 1988: 159).

15/04/1987 tarihli ve 3354 sayılı Kanunla Türk Ceza Kanunda yeni düzenlemeler yapılmıştır. Uyuşturucu suçunun hangi ülkede işlendiğine bakılmaksızın, bu suç Türkiye'de takip edilen suçlar arasına alınmıştır (T.C. Başbakanlık, 1988: 159).

24/02/1988 tarihli ve 3409 sayılı Kanunla 2802 Hâkimler ve Savcılar Kanunda düzenlemeler yapılmıştır. Bu değişiklikler, hâkim ve savcılarının özlük ve idari haklarına dairdir. Ayrıca aynı tarihli ve 3410 sayılı Kanunla, idare mahkemeleri ve vergi mahkemelerinin kuruluş ve görevlerine ilişkin yeni düzenlemeler getirilmiştir. Tam yargı davalarında tek hâkimin görev sınırı genişletilmiş böylece bölge idare mahkemelerinin verimi artmıştır (T.C. Başbakanlık, 1988: 160)⁸⁰.

25/02/1988 tarihli ve 3412 sayılı Kanunla Çocuk Mahkemelerinin Kuruluşu, Görev ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanunda değişiklikler yapılmıştır. Bu kanun, söz konusu mahkemelerde ki hâkim ve savcı açıklarını beş yıl gibi bir sürede ortadan kaldırılmasına, bir başkan ve iki üyeden oluşan heyetlerin ilgili davalara bakmasına ve bu mahkemelerin nüfusu yüz bini aşan ilçelere ve büyükşehir belediyesi sınırlarına dâhil olan ilçelere kurulmasına dairdir (T.C. Başbakanlık, 1988: 160).

12/05/1988 tarihli ve 3446 sayılı Kanunla, adli yargıda görevli hâkim ve savcılarının idari yargıda görev yapabilmeleri ve idari yargıda görevli hâkim ve savcılarında adli yargıda görev yapabilmelerine dair düzenleme yapılmıştır. Buna ek olarak, Adalet Bakanlığının desteği ile hukuk fakültesi öğrencilerine burs hakkı tanınmıştır. Yapılan bu düzenlemeler ile yargı hizmetlerinin verimli ve daha hızlı işlemesi için gerekli olan hâkim ve savcı açığının kapatılması hedeflenmiştir (T.C. Başbakanlık, 1988: 162).

27/05/1988 tarihli ve 3454 sayılı Kanunla, yargısal hizmetleri destekleyen Adalet Bakanlığı ve çevre teşkilatların bina, konut, araç gibi altyapısal ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik, Adalet Teşkilatını Güçlendirme Fonu kurulmuştur (T.C. Başbakanlık, 1988: 162).

---

⁸⁰3410 sayılı Kanunla birlikte, idari yargıdaki tazminat davalarının tek hâkim tarafından görülme sınırı 75.000'den 2 milyon liraya çıkarılmıştır. 2 milyon liranın üzerindeki dava dosyası heyet tarafından görülmektedir.

1988 yılında, 3490 sayılı Kanunla, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti ve Türkiye Cumhuriyeti arasında iki ülke arasındaki ekonomik ve adli ilişkilerin gelişmesi ve bu süreçlerin iyi işlemesi bakımından Hukuki Ticari ve Cezai Konularda Adli Yardımlaşma, Tanıma ve Tenfiz, Suçluların Geri Verilmesi ve Hükümlülerin Nakil Sözleşmesi onaylanmıştır (T.C. Başbakanlık, 1988: 162).

3/11/1988 tarihli ve 3493 sayılı Kanunla İş Kanunu, Orman Kanunu, Tarımda Kendi Adına ve Hesabına Çalışanlar Sosyal Sigortalar Kanunu, Karayolları Trafik Kanununda düzenlemeler yapılmıştır. Düzenleme hafif ve ağır para cezaları ile hükmedilen hafif hapis cezalarının idari para cezasına dönüştürülmesine dairdir. Bu kanunla birlikte, hapis cezalarının idari mahiyette para cezalarına dönüştürülmesi, duruşmalarda harcanan zaman kaybını ve personelin iş yükünü önlemiştir (T.C. Başbakanlık, 1988: 163).

1988 yılında, yargısal hizmetlerin iyileştirilmesine dair reform mahiyetinde, iki adet KHK çıkarılmıştır. 293 sayılı KHK ile 2992 sayılı Adalet Bakanlığı'nın Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanunda ve 2461 sayılı HSYK Kanunda değişiklikler yapılmıştır. Yapılan düzenlemeler istihdam ve tazminat miktarlarına dairdir. 293 sayılı KHK'ye ek olarak 305 sayılı KHK ile 2247 sayılı Uyuşmazlık Mahkemesinin Kuruluş ve İşleyişi Hakkında Kanunda değişiklikler yapılmıştır. Düzenleme görevli başkan, başsavcı ve savcılarının görevleri için ödenecek ödenek miktarlarına dairdir (T.C. Başbakanlık, 1988: 163).

1989 yılında gerçekleşen en önemli hukuki gelişme, Türkiye'nin ekonomik anlamda küreselleşmesinin önünü açan (Nişancı ve Çaylak, 2008: 39-40), ve sermaye hareketlerinin tam anlamıyla serbestleşmesi⁸¹ "11/08/1989 tarihli Resmi Gazetede yayınlanan, Türk Parası Kıymetini Koruma Hakkında 32 Sayılı Karar" ile olmuştur (32 sayılı Karar)⁸².

⁸¹ Sermaye hareketlerinin serbestleşmesi için 1983 ve 1984 yıllarında 28 ve 30 sayılı kararlar uygulamaya girmiştir ancak bu kararlarla sermaye hareketleri kısmen serbestleşmiştir (Bkz. TCMB, 2002: 16).

⁸² Sermaye hareketlerinin tam olarak serbestleşmesini sağlayan, 32 Sayılı Karar ile getirilen düzenlemeler şu şekildedir: Türkiye'de yerleşik kişiler, bankalar ve özel finans kurumlarından hiç bir sınırlama olmaksızın döviz alabilirler ve döviz bulundurmak için herhangi bir kısıtlamaya tâbi değildirler. Türkiye'de yerleşik kişiler, Türkiye'de yerleşik olmayan kişilere verdikleri her türlü hizmet karşılığında aldıkları döviz ülke içine getirebilirler. Yurtdışında yerleşik kişilerin İMKB'de kote edilmiş ve SPK'z izniyle çıkarılmış her türlü menkul kıymeti alma ve satmaları serbesttir. Türkiye'de yerleşik kişilerin bankalar ve özel finans kurumları vasıtasıyla yabancı borsalarda kote edilmiş menkul kıymetleri; MB tarafından alım-satımı yapılan yabancı para birimleri cinsinden hazine

1990-1994 dönemi için hazırlanan VI. Beş Yıllık Kalkınma Planı 6 Temmuz 1989 tarihli Resmi Gazetede yayınlanmış ve yürürlüğe girmiştir. Planda, AB'ye tam üyeliğin ve uyumun hızlandırılması amacıyla ekonomik, politik hedeflerin yanı sıra hukuk ve yargısal hizmetler açısından da hedefler belirlenmiştir (Ergül, 1990: 10). Hukuk alanı ve yargısal hizmetler konusunda gerçekleştirilmesi planlanan hedefler, Kalkınma Planının 1125-1130 maddeleri arasındadır. Madde 1125'e göre; "yargı sisteminin hızlı, nitelikli ve adil sonuç almaya elverişli bir düzene kavuşturulabilmesi için personel, yapı, araç ve gereç bakımından iyileştirilmesi esas olacak, kurumlar ve hukuk kuralları bu esasa göre geliştirilecektir." 1126. maddede ifade edildiği üzere; "yargı mesleğinin özendirici hale getirilerek adli ve idari yargıdaki hâkim ve savcı açığının kapatılması için meslek personelinin eğitimi ve meslekte kalıcılığın sağlanması için gerekli düzenlemeler yapılacaktır". Madde 1127'e göre ise; "genel olarak ihtilafları azaltıcı ve davaları süratle çözüme bağlayıcı yönde mevzuat iyileştirmeleri yanında, uygulamaya kolaylık sağlayacak emsal kararların bilgisayarda depolanması, uzlaşma sisteminin yaygınlaştırılarak işlerlik kazandırılması" hedeflenmektedir. Buna ek olarak; "Üst yargı organlarının iş yüklerini kendi içinde dengelemek; özellikle Yargıtay'ın bir içtihat mahkemesi halinde çalışmasını sağlamak amacıyla yasal düzenlemeler yapılacaktır (m.1128). 1129. maddeye göre ise "ceza infaz kurumlarının, hükümleri topluma yeniden kazandırıcı ve sistem dışına çıkılmasını önleyici yönde geliştirilmesi ve iyileştirilmesine önem verilecektir". 1130. madde adli sicil kayıtlarının modern usullere göre tutulması ve izlenmesinin sağlanmasına ilişkin bir düzenlemedir (Ergül, 1990: 19-20).

---

bonosu ve devlet tahvili satın alıp satmaları ve bu kıymetlerin alış bedellerini yurtdışına transfer etmeleri serbesttir. Türkiye'de yerleşik kişilerin, yurtdışında menkul kıymet çıkarmaları, piyasaya sürmeleri ve satmaları serbesttir. Türkiye'de yerleşik kişilerin yurt dışından menkul kıymet getirmeleri ve yanlarında yurt dışına çıkarmaları serbesttir. Yabancı sermayenin satışından ya da tasfiyesinden doğan gelirler bankalar ya da özel finans kurumları aracılığıyla ülke dışına transfer edilebilir. Yurtdışından döviz kredisi almak serbesttir. Türkiye'de yerleşik olmayan kişilerin Türk lirası hesap açtırmaları ve bu hesaplara ilişkin anapara ve faizleri Türk Lirası ya da döviz olarak transfer ettirmeleri serbesttir. Gayrimenkul satışları üzerindeki yasak kaldırılmıştır ve gayrimenkul satışından elde edilen gelirin transfer ettirilmesi serbesttir. Türkiye'de yerleşik olmayan kişilerin döviz almaları ve transfer ettirmeleri ve yurt dışına Türk Lirası göndermeleri serbesttir. Bankalar ve özel finans kurumları ithalat, ihracat ve görünmez transferler dışında 500.000 ABD doları ya da eşdeğeri döviz tutarını aşan transferleri bildirmekle yükümlüdürler. Türkiye'de yerleşik kişilerin yurtdışında temsilcilik ve irtibat büroları vb. açmaları serbesttir (Bkz. TCMB, 2002: 16-17).

Henüz Anayasa'da özelleştirmeye dair bir hüküm bulunmadan çıkarılmış olan ilk kanun ise 24/11/1994 tarihli ve 4046 sayılı Özelleştirme Uygulamalarının Düzenlenmesine ve Bazı Kanun ve KHK'larda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanundur⁸³. Özelleştirme Kanunu olarak kabul edilen bu kanunda "İktisadi devlet teşekkülleri, bunların müessese, bağlı ortaklık, işletme, işletme birimleri ile varlıklarının ve iştiraklerindeki kamu payları; kamu iktisadi teşebbüsleri statüsü dışında kalmakla beraber sermayesinin tamamı veya yarısından fazlası devlete ve/veya diğer kamu tüzelkişilerine ait olan ticari amaçlı kuruluşlardaki kamu payları ile bu kuruluşlara ait müessese, bağlı ortaklık, işletme, işletme birimleri ve varlıklarının, iştiraklerindeki kamu payları; Devletin diğer iştiraklerindeki kamu payları ile Hazineye ait paylar; genel ve katma bütçeli idareler ile bunlara bağlı döner sermayeli kuruluşların ve KİT'lerden kamu iktisadi kuruluşlarının gördükleri kamu hizmetleri ile doğrudan doğruya ilgili olmayan varlıkları ve iştiraklerindeki paylar; belediye ve il özel idarelerine ait ticarî amaçlı kuruluşlar ile pay oranlarına bakılmaksızın her türlü iştiraklerindeki payları; genel ve katma bütçeli idarelerle bunlara bağlı döner sermayeli kuruluşların, mal ve hizmet üretim birimleri ve varlıkları (baraj, gölet, otoyol, yataklı tedavi kurumları, limanlar ve benzeri diğer mal ve hizmet üretim birimleri) ile bu Kanunun 35. (b) maddesinde belirtilen kamu iktisadî kuruluşlarının temel kuruluş amaçlarına uygun mal ve hizmet üretim birimlerinin işletilmesi haklarının, satış, kiralama, mülkiyetin gayri ayni hakların tesisi, gelir ortaklığı modeli ve işin gereğine uygun sair hukuki tasarruf yöntemleriyle özelleştirileceği ifade edilmektedir (Atiyas ve Oder, 2008: 5-6).

18 Temmuz 1995 yılında, 1996-2000 dönemi için VII. Beş yıllık kalkınma planı onaylanmıştır. Bu dönemde, hukuk kurallarının ve teşkilatın iyileştirilmesi amacıyla, hâkim, savcı ve diğer adalet (yargı) personeli açığının ortadan kaldırılması, hukuk kurallarının ve altyapının revize edilmesi gerektiği düşünülmüştür. Yargısal hizmetlerin verimli hale getirilmesi için belirlenen amaç, ilke ve hedefler aşağıdaki gibidir⁸⁴;

⁸³ Özelleştirme Kanunu olarak kabul edilen bu kanunda Anayasa'da özelleştirmeyle ilgili hükmün bulunmamasından ötürü hukuki tartışmalara yol açmıştır. Hukuki tartışmalar 1999 yılında, 47. maddeye yapılan eklemeleri ile son bulmuştur.

⁸⁴ VII. Beş Yıllık Kalkınma Planı (1995: 121-123).

- Yargısal hizmetlerde adil, hızlı, etkin ve ekonomik sonuç almayı sağlamak üzere; teşkilat yapısında, hukuk kurallarında, hâkim, savcı ve adalet meslek personeline ilişkin politikalarda köklü düzenlemeler yapılacaktır.
- Yargıtay'ın iş yükünü azaltarak, bir içtihat mahkemesi halinde çalışmasını sağlamak amacıyla Üst Mahkemeler (İstinaf Mahkemeleri) kurulacaktır.
- Kanunların yapısından kaynaklanan gecikmeleri önlemek maksadıyla hukuk ve ceza yargılaması ile icra iflas takiplerine ilişkin kanunlar ele alınacak ve gerekli değişiklikler yapılacaktır.
- Mahkeme teşkilatlarını yeniden yapılandıran, yargılama usullerini yeni baştan düzenleyen, yargıyı tıkayan hükümleri kanunlardan ayıklayan, kanunların dilini sadeleştiren ve bir kısım uyuşmazlıkların bir kurul önünde uzlaşma yoluyla çözümlenmesi esasını getiren, TBMM gündemindeki reform paketi içinde yer alan tasarıların kanunlaştırılması halinde yargı sisteminin hızlandırılmasında önemli bir adım atılmış olacaktır.
- Ceza infaz kurumları ile tutukevlerinin kuruluş ve idaresi yeniden düzenlenecektir.
- Ceza Kanununda yer alan cürümler ve kabahatler yeni bir değerlendirmeye tabi tutularak gerekli düzenlemeler yapılacaktır.
- Halen aynı teşkilat ve personel tarafından yürütülmekte olan adli ve idari kolluk görevleri birbirinden ayrılacak; doğrudan Cumhuriyet Başsavcılığına bağlı olarak, suç delillerinin toplanması, faillerin yakalanması, adli makamlara teslim edilmesi ve bunlarla ilgili her türlü soruşturma işlemlerinin yapılmasını sağlamak üzere Adli Kolluk oluşturulacaktır.
- Devlet ile kişiler arasındaki uyuşmazlıkların uzamasını önlemek maksadıyla kamu avukatlarının yetki ve sorumlulukları yeniden düzenlenecektir.
- Yargısal hizmetlerin fiziki altyapı eksiklikleri tamamlanacak, yargı sisteminin modern araç ve gereçler ile takviye edilmesi ve bilgisayar kullanımının yaygınlaştırılması sağlanacaktır.
- Güvenlik hizmetlerinde temel ilke, hizmetin zamanında, etkili ve kaynakların etkin bir biçimde kullanılmasıyla gerçekleştirilmesidir.

- Kuruluşlarda destek hizmetlerinin ve bu hizmetlerin yönetiminin sivil personel tarafından yürütülmesi sağlanacak ve ihtisaslaşmaya önem verilecektir.
- Yönetimde gerçekçi ve yararlı bir şeffaflığın sağlanmasında en etkili unsurlardan biri olarak halkla ilişkiler konusu çok yönlü olarak geliştirilecektir.
- Hizmetle ilgili ilke ve standartların, nüfus yapısında ve yerleşim birimlerindeki değişim ile suçun ve suçlunun mobilitesinde artış göz önüne alınarak tanımlanmasını, ilgili bütün kuruluşlarda yeniden yapılanmayı ve alt yapıyı oluşturan destek hizmetlerinde ortak çalışma ve işbirliğini öngören bir master plan çalışması yapılacaktır.
- Güvenliğin korunması ve asayişin sağlanmasına yönelik istihbarat hizmetleri güçlendirilecektir.
- Yargının tam bağımsızlığını temin etme amacı ve hukukun üstünlüğü ilkesi doğrultusunda 2461 sayılı HSYK Kanunu yeniden düzenlenecektir.

Dış ekonomik ilişkiler ve rekabetçi düzenin sağlanmasına ilişkin, Anayasanın 167. maddesinde “Devlet, para, kredi, sermaye, mal ve hizmet piyasalarının sağlıklı ve düzenli işlemlerini sağlayıcı ve geliştirici tedbirleri alır; piyasalarda fiilî veya anlaşma sonucu doğacak tekelleşme ve kartelleşmeyi önler” düzenlemesi yapılmıştır. Ardından, Rekabetçi düzenin sağlanması amacıyla, 1994 yılında 4054 sayılı Rekabetin Korunması Hakkında Kanun ile RK kurulmuştur. Kuruma teşebbüsler arası rekabeti sağlama görevi yani mal ve hizmet piyasalarını düzenleme ve denetleme görevi verilmiştir.

Yargısal hizmetlerinin daha hızlı ve etkin bir şekilde sağlanması amacı ile 1998 yılında UYAP için ilk adım atılmıştır. Yargılama sürecinin, modernize edilmiş teknolojik altyapı ile kesintisiz bir şekilde sürdürülmesi hedeflenmiştir. Diğer taraftan bu proje, Adalet Bakanlığı ve Bakanlığa bağlı diğer kuruluşların yargı sistemine ilişkin yapılan tüm işlemleri aynı anda paylaşmasına imkân vermektedir. Ancak 1998 yılında imzalanmış olan UYAP, 2000'li yılların ortalarına doğru uygulamaya girmiştir.

18/06/1999 tarihli ve 23786 mükerrer sayılı Resmi Gazete'de yayınlanan 4121 sayılı kanun ile DGM ilişkin Anayasa'nın 143. maddesinde değişiklik yapılmıştır. Bu kanun ile askeri üyelerin yerine sivil yargıçların görevlendirilmesine

karar verilmiştir. 1999 yılında Anayasa'ya yapılan en önemli değişiklik "özelleştirme" nin Anayasa tarafından güvenceye alındığını gösteren 47. maddeye özgü eklemelerdir. 1982 Anayasasının yürürlükteki 47.maddesi, 4446 sayılı ve 13 Ağustos 1999 tarihli kanunla birlikte, madde kenar başlığı da “Devletleştirme ve Özelleştirme” olarak değiştirilmiştir. Yapılan eklemelere göre; Devletin KİT'lerinin ve diğer kamu tüzel kişilerinin mülkiyetinde bulunan işletme varlıklarının özelleştirilmesine ilişkin esas ve usuller kanunla gösterilir. Devlet, kamu iktisadi teşebbüsleri ve diğer kamu tüzel kişileri tarafından yürütülen yatırım ve hizmetlerden hangilerinin özel hukuk sözleşmeleri ile gerçek ve tüzel kişilere yaptırılacağı veya devredilebileceği kanunla belirlenir.

4.3.2. 2001 Sonrası Dönem

2001 yılında Anayasa'da köklü değişiklikler yapılmıştır. 17/10/2001 tarihli ve 24556 mükerrer sayılı Resmi Gazetede yayınlan 4709 Kanun ve 1/12/ 2001 tarihli 24600 sayılı Resmi Gazetede yayınlanan 4720 sayılı Kanun gereğince, Anayasanın ilgili maddelerinde değişiklikler yapılmış ve yeni hükümler eklenmiştir. Söz konusu Anayasal değişiklikler yargı "reform paketi" olarak anılmaktadır⁸⁵. Yargı reformuna ilişkin yapılan çalışmalar daha çok, yargı sisteminin bağımsızlığını ve uluslararası kriterlere uygunluğu sağlamayı hedeflemektedir. Belirlenen stratejilerin arka planında, ilk defa 1987 yılında yapılan AB üyeliği başvurularının ve 1999 yılında Türkiye'ye verilen resmi statü ile gelen kriterler olduğu görülmektedir. 2001 yılında yayınlanan “Avrupa Birliği Müktesebatı'nın Üstlenilmesine İlişkin Ulusal Rapor”da, Türk Parlamentosu'nun 2004 yılında 89 yeni kanun ve var olan 94 kanunda değişiklik yapması gerektiği belirtilmiştir (Bijonberg ve Richmand, 2003:6-7). Bu raporda çeşitli konular hakkında yapılması gereken değişikliklerden bahsedildiği gibi, yargının etkinlik ve işlevselliğinin geliştirilmesi konusuna ilişkin reformların yapılmasına da değinilmektedir.

⁸⁵Reform paketleri, genel olarak, "yargısal kurumların yapısına, işleyişine ve uygulanan maddi hukuk kurallarında değişikliğe" ilişkin düzenlemeleri içermektedir (Bkz Karakaya ve Özhabeş, 2013: 8) Yapılan değişiklikler ile "adaletin hızlandırılması ve yargılama sürelerinin kısaltılması" hedeflendiği ifade edilse de yargısal reform paketleri ağırlıklı olarak maddi hukuk kurallarına ilişkin düzenlemeleri içermektedir.

29/7/2002 tarihli, 4769 sayılı Ceza İnfaz ve Tutukevleri Personeli Eğitim Merkezleri Kanunu'nda yapılan değişiklikler ile aday memurları göreve teşvik etmek açısından bir takım düzenlemeler yapılmıştır. Adaylık sürecindeki öğrencilere hizmet öncesi eğitim dönemine ait ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik (harç vs.) düzenlemelerdir. Adayların eğitim sürecinde kendilerine sağlanan imkânlar kanun ile düzenlenip, personelin en kısa sürede görevine başlaması ve yargısal hizmetleri yerine getirmesi beklenmiştir. 23/07/2003 tarihli, 4954 sayılı Türkiye Adalet Yargı Akademisi Kanunu yargısal hizmetlerin verimliliği ve kalitesi açısından oldukça önemli bir düzenlemedir.

1982 Anayasası'nda, 31/12/2002 tarihli ve 24980 mükerrer sayılı Resmi Gazetede yayımlanan 4777 yasa ile sekizinci değişiklik yapılmıştır. Yapılan revizyonlar Anayasanın 77 maddesinde düzenlenen TBMM Seçim Dönemi ve 78.maddesinde düzenlenen, TBMM Seçimlerinin Geriye Bırakılması ve Ara Seçimlerine ilişkindir.

Türkiye, 1999 AB Helsinki Zirvesi'nde diğer aday ülkelere uygulanan kriterlerin yerine getirilmesi şartıyla, AB'ye aday üye olarak kabul edilmiştir. Ancak, tam üyelik müzakerelerine başlamak için, Kopenhag Siyasi Kriterlerini yerine getirilmesi gerekti. 17/12/2004 tarihli, AB Zirvesinde katılım müzakerelerine başlanması kararı alınmış ve 3 Ekim 2005 tarihinde, 35 fasıl çerçevesinde fiilen katılım müzakereleri başlamıştır. Adalet Bakanlığı sorumluluğunda, 35 Fasıldan 23. Fasıl olan Yargı ve Temel Haklar Faslı'nın müzakerelerinin yürütülmesine karar verilmiştir⁸⁶.

17/10/2006 tarihli ve 26322 sayılı Resmi Gazetede Yayınlanan 5551 sayılı kanun ile 1982 Anayasası'nın 76. maddesinde değişiklik yapılmıştır. 2007 yılında ise 1982 Anayasa'sına ilişkin ön üçüncü ve on dördüncü revizyonlar yapılmıştır. Bu düzenlemeler, 18/05/2007 tarihli ve 26526 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanan 5659 sayılı kanunla ve 16/06/2007 tarihli ve 26796 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanan 5678 sayılı kanunla birlikte yapılmıştır. Anayasa'ya geçici madde eklenmiş, on dördüncü revizyonda ise 77, 79, 96, 101. ve 102. maddeler yeniden düzenlenmiştir.

⁸⁶ Bkz. T.C Adalet Bakanlığı Strateji Geliştirme Bakanlığı (2012: 2).

23/02/2008 tarihli ve 26796 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanan 5735 sayılı Kanun ile Anayasa'nın 10. maddesinde düzenlenen Kanun Önünde Eşitlik İlkesi ve 42. maddesine düzenlenen Eğitim ve Öğrenim Hakkı ve Ödevi'ne ilişkin düzenlemeler yapılmıştır.

7/05/2010 tarihinde, 5982 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın Bazı Maddelerinde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun yapılmıştır. Amaç, teftiş kurulunu (HSYK ve adalet müfettişliği) yeniden yapılandırarak müfettişliğe yönelik talebi artırmak ve çok sayıda müfettiş ile daha verimli ve etkin denetimler yapabilmektir. Buna ek olarak, 24/02/1982 tarihli 2802 sayılı HSYK'daki mesleğe geçiş, yurtdışı eğitimleri, mali hak ve yükümlülükler konularında düzenleme çalışmaları devam etmektedir⁸⁷.

Özellikle, 2007 yılından sonra, Yargı Reformu Stratejisi kapsamına giren reformlar, AB müzakere çalışmaları doğrultusunda yapılmıştır⁸⁸. Bu çerçevede yapılan reformlar, tam üyelik için mevzuatın AB'ye uyumlu hale getirilmesine yöneliktir. Yargı Reformu Stratejisi, yargı sisteminin sorunlu alanlarını kapsayan geniş konu yelpazesine sahiptir. Strateji kapsamına giren genel hedefler; Yargı bağımsızlığının güçlendirilmesi, Yargının tarafsızlığının geliştirilmesi, Yargının verimlilik ve etkililiğinin artırılması, Yargıda mesleki yetkinliğin artırılması, Yargı örgütü yönetim sisteminin geliştirilmesi, Yargıya güvenin artırılması, adalete erişimin kolaylaştırılması gibi konularda planlamalar yapılmıştır.

⁸⁷ Ayrıca Bkz. T.C Başbakanlık Kanunlar ve Kararlar Genel Müdürlüğü, 2801 Sayılı "KHK" konulu belge.

⁸⁸ Türkiye'de yargı reformu politika belgeleri, kanun niteliğinde yapılan düzenlemelerin yanı sıra, i) Yargı Reformu Stratejisi (AB Müzakereleri) ve ii) Stratejik Plan (Adalet Bakanlığı'nın Kurumsal Planı) çerçevesinde hazırlanmaktadır. Bu çerçevede, 2011 yılında 9/02/2011 tarihli, 6110 sayılı "Bazı Kanunların Değiştirilmesine Yönelik Kanun" ile Yargıtay ve Danıştay daire ve üye sayılarının artırılması ve söz konusu mahkemelerin kapasitelerinin güçlendirilmesi hedeflenmiştir. Bu kararda yer alan hâkim sayısını artırmaya yönelik düzenleme ile, karar organlarının daha işler hale gelmesi, verimin artırılması ve davaların görülmesi önündeki uzun süre engelini ortadan kaldırması planlanmıştır (Bkz. T.C Başbakanlık Kanunlar ve Kararlar Genel Müdürlüğü, 2801 Sayılı "KHK" konulu belge).

BEŞİNCİ BÖLÜM

TÜRK YARGI SİSTEMİNİN PERFORMANS ETKİNLİĞİNİN ÖLÇÜMÜ: 1980-2010

5.1. Giriş

Kurumlar birey davranışlarını ve piyasaların işleyişini düzenleyerek ekonomik, politik ve sosyal yapılara zemin hazırlar. Kurumlar, düzenleyici kurallar bütünü olarak kabul edildiğinde, günlük hayatta, piyasadaki belirsizlikleri azalttıkları (artırdıkları) gibi ekonomik aktivitelerin seyrini de değiştirmektedir. Diğer bir deyişle, kurallar ve düzenlemeler, ekonomilerde güdü yaratır ve ekonominin yönünü belirlemede etkilidir (North, 1991: 97). Piyasalarda kaynakların etkin dağılımını sağlamak ve ekonomik büyümenin en temel unsurlarından biri olan rekabeti teşvik etmek için ise regülasyonlara ihtiyaç vardır. Devletin piyasaları düzenleme veya piyasa aksaklıklarına müdahale aracı ise hukuk kurallarıdır. Dolayısıyla resmi bir kurum olarak hukuk, ekonomik analizin içine yerleşiktir (*embedded in*).

Yargı sisteminin işleyişi yargı organı olan mahkemelere bağlıdır. Piyasaların fonksiyonel olarak işleyebilmesi için yargı sisteminin etkin olması gereklidir. Yargı sisteminin "karar ve performans" bakımından etkin olmayışı, sosyal maliyetleri (*social costs*) ve kurumsal maliyetleri (*institutional costs*) beraberinde getirmektedir. Söz konusu maliyetler, rekabetçi yapıyı bozmakla birlikte piyasalarda belirsizliklere yol açmaktadır. Yargı sisteminin ekonomik performans üzerindeki etkisi piyasa yapıcı yani ekonomik bir kurum olmasından kaynaklanmaktadır. Aynı zamanda, yargı kurumu kurallar aracılığıyla piyasa ilişkilerini düzenleyici niteliğe sahiptir. Dolayısıyla, yargının etkin işleyişinin ekonomik büyüme üzerindeki etkisini ortaya koyabilmek için, yargının "karar etkinliği ve performans etkinliği" ni somutlaştırmak gerekmektedir. Ancak, bu çalışma yargının performans etkinliğinin ölçümü ile sınırlıdır.

Çalışmanın bu bölümünde, yargı organlarının (mahkemelerin) performans etkinliği hakkında bilgi edinmek ve bunun ekonomik büyümeye olan etkisini ortaya koyan ampirik modelde kullanmak üzere tek, somut bir gösterge yani, yeni bir etkinlik endeksi (Yargının Performans Etkinliği Endeksi (YPEE)) oluşturulmaktadır.

Yargı sistemi performans açısından değerlendirildiğinde tanı koymak, yargı sisteminin işleyişi hakkında bilgi edinmek, sorunların çözümü için politika ve reform önerileri sunmak ve politik-ekonomik göstergeler ile yargı sistemi arasındaki ilişkiyi ortaya koyabilecek ampirik analizler yapmak mümkün hale gelmektedir.

5.2. Yargının Performans Etkinliğinin Ölçümü

Performans göstergelerini seçerken hangi kriterlerin kullanılması gerektiği konusunda bir kalıp yoktur. Metodolojik sıkıntılar çıkabilir ancak seçilen göstergeler çalışmanın hedefleri çerçevesinde belirlenebilir. Bu bağlamda, yargı performansının pratikte etkinliğini ortaya koymak, i) etkinlik ölçütlerini belirlemek açısından; ii) veri eksikliğinden ve iii) yargı sisteminin yapısından ve işleyişinden dolayı kolay değildir.

Yargı sisteminin etkinliğini ölçmek amacıyla yapılan çalışmalarda birtakım ortak (temel) etkinlik kriterlerinin kullanıldığı görülmektedir⁸⁹. Bunlar;

- Yıl içinde gelen (toplam) dosya sayısı: Ham bir veridir. Yıl içinde yeni gelen ve bir önceki yıldan devreden davaların toplamını gösteren bu veri yargı performansını ortaya koyacak göstergelerin hesaplanmasında kullanılmaktadır.
- Yıl içinde görülen (karara bağlanan) dosya sayısı: Ham bir veridir. Yıl içinde görülen dosya sayısı yüksek olduğunda, gelecek yıla devreden dosya sayısında azalmalar olur ve mahkemelerin iş yükü yoğunluğu azalır. Yıllara göre bir kıyaslama yapıldığında, bu gösterge, tek başına mahkemelerin etkin olup olmadığına ilişkin bilgi verir.
- Gelecek yıla devreden dosya sayısı: Ham bir veridir. Veri yıl içinde yargısal hizmetlere olan talebin ne oranda karşılandığı hakkında bilgi veren önemli bir göstergedir.
- Temizlenme oranı: Karara bağlanan dava sayısının gelen dava sayısına bölünmesi ile elde edilen bir orandır. Bu oran sayesinde mahkemelerin mevcut iş yükü ile başa çıkıp çıkamadıkları ölçülmüş olur. İş yükü arttıkça temizlenme oranının düşmesi yargısal hizmetlere olan talebin etkin bir şekilde karşılanmadığının göstergesidir.

⁸⁹ Bu kriterlerin kullanıldığı çalışmalara örnek olarak bkz. Dakolias (1999); Albers (2003); T.C. Adalet Bakanlığı (2012).

- Sıkışıklık oranı: Temizlenme oranının tersini ifade eden bir göstergedir. Yıl içinde gelen toplam dosya sayısının karara bağlanan dosya sayısına oranı ile hesaplanan bu gösterge, mahkemelerin ihtilafları çözme süresi hakkında bilgi vermektedir. Mahkemelerdeki yığılmalar arttıkça artması beklenen sıkışıklık oranı, mahkemelerin yıl içinde daha gerçekçi hedefler belirlemeleri ve talebi etkin bir şekilde karşılayabilmeleri açısından gerekli bir göstergedir. Buna ek olarak, sıkışıklık oranına bakılarak ek kaynağa (hâkim vd.) duyulan ihtiyaçlar tespit edilebilir ve mahkeme performansını olumsuz yönde etkileyecek durumlar ortadan kaldırılabilir.
- Hâkim başına düşen iş yükü: Gelen toplam dosyaların toplam hâkim sayısına bölünmesi ile hesaplanmaktadır. Hâkim sayısı artmadığında gelen dosya sayısının artışına bağlı olarak mahkemelerin iş yükü artmaktadır. Mahkemelerdeki yığılmalar hakkında bilgi veren bu gösterge performans değerlendirmesi bakımından oldukça önemlidir. Bu gösterge, davaları optimum sürede sonuçlandırmak amacıyla, mahkemelerin ihtiyacı olan personel sayısını (hâkim) ve bakabilecekleri dava sayısını belirlemeleri açısından önemlidir. Buna ek olarak, hâkim başına düşen iş yükü göstergesi yargısal hizmetlere olan talebin ne düzeyde karşılandığını ortaya koymaktadır.
- Mahkemelerin bütçesi: Planlanan bütçe, yıl içinde mahkemeler tarafından kaynaklara (personel vd.) ayrılacak olan miktarın belirlenmesini sağlar. Gerekli kaynaklar için tahsis edilen bütçeyle davaların görülme süresi kısalarak karara bağlanan dava sayısında artışlar olabilir. Diğer bir ifadeyle, bütçe planlaması beklenen çıktının üretilmesi için gereklidir.
- Her bir davanın ortalama görülme süresi: Her davanın çözümü için ihtiyaç duyulan süre farklılık gösterse de davaların ortalama görülme süresi belirlenebilir. Bu gösterge ile davaların mahkemeye girip kayıt altına alındığı tarihten, karara bağlandığı tarihe kadar geçen süre hesaplanmaktadır. Ancak yıl içinde davaların bir kısmı, dosyadan kaynaklanan problemlerden (delil yetersizliği) veya kurumsal problemlerden (davaya bakan hâkimin değişmesi, mahkemelerin sıkışıklık oranının yüksek olması) dolayı karara bağlanamamakta ve gelecek yıllara devretmektedir. Bu yüzden, bu göstergenin hesaplanması için kullanılacak verilerin toplanması oldukça güçtür.

- 100.000 kişi başına düşen hâkim sayısı: Nüfus başına düşen hâkim sayısı direkt olarak toplumun yargısal hizmetlere erişimi (*public access to the judicial services*) hakkında bilgi veren önemli bir göstergedir. Mahkemelerin faaliyetlerinin, yargı personeli ve mahkeme hizmetlerinin talebine (iş yükü) bağlı olduğu dolayısıyla, yetersiz hâkim sayısının mahkeme faaliyetlerinin gecikmesine ve işlerin birikmesine yol açtığı düşüncesi, yargı sistemine ilişkin problemleri dile getirirken ve çözüm sunarken, oldukça yaygın bir kanı olmuştur⁹⁰. Ancak literatürde, tam tersini ortaya koyan çalışmalarda mevcuttur. Örneğin, hâkim sayısının artması, yeni gelen dosyalar ile çözülmeyi bekleyen dosyaların yeni gelen personele devredilmesi, hali hazırda görevini ifa eden hâkimlerin performansını olumsuz yönde etkileyebilmektedir⁹¹. Personel sayısındaki eksiklik etkinsizliğe yol açabileceği gibi, ihtiyaç fazlası personel de etkinsizlik sebebi olabilir.

5.3. Kullanılan Temel Etkinlik Göstergeleri

Bu çalışmada, yargının performans etkinliğini belirleyen faktörler yargı personeli (hâkim ve savcı) ve mahkemelerin iş durumu ile sınırlıdır⁹². Yargı personelinin niceliği ve niteliği yargı sisteminin verimliliği bakımından esastır (CEPEJ, 2010) ve mahkemelerin çıktı düzeyini belirleyen "yetki"dir. Dolayısıyla, çalışmada kullanılan yargı personeli verileri ilk derece mahkemelerinde görevli hâkim ve savcı sayısı ile sınırlıdır. Özellikle yargı sisteminin arz yönünü ölçümleyen göstergeler oluşturmak istendiğinde söz konusu iki yargı personelinin hesaplamalara dâhil edilmesi oldukça önemlidir⁹³.

⁹⁰Bu görüşü tartışan çalışmalara örnek olarak bkz. Marciano ve Khalil (2012) ; Yücel (2008).

⁹¹Bkz. Grajzl vd. (2012: 19). Yazarların yapmış olduğu çalışma Slovenia'da bulunan ilk derece mahkemelerinin ürettiği çıktı (karara bağlanan dava sayısı) ile hâkimler ve işgücü arasındaki nedensellik bağıyla ilgili yapılmış bir analizdir.

⁹²Adalet personelleri hâkimler, savcılar, avukatlar, noterler, bilirkişiler, müdürler, psikologlar, zabıt kâtipleri vd. gibi çeşitli yargı faaliyetlerinde bulunan kişilerdir. Etkinlik bakımından üretimin esas olduğunu düşündüğümüzden, adalet personeli kavramını üretime direk etkisi olan yetki sahibi personel yani hâkim ve savcı ile sınırladık. Bu çalışmada, söz konusu personel ifade edilirken adalet personeli yerine yargı personeli kavramının kullanılması daha uygundur.

⁹³Genel kanı avukatların da hukuki süreçlerdeki etkisinin göz ardı edilmemesi gerektiği yönündedir. Bu görüşten yola çıkarak yapılan bir çalışma için bkz. Talekar (2011). Ancak, avukatlar kanunla düzenlenen gereklilikleri (dava açmak ve yürütmek) yerine getirmekle yükümlüdürler. Yargının performansına etki edecek yani çıktı düzeyini etkileyecek yetkileri bulunmamaktadır. Dolayısıyla, çalışmamızda oluşturduğumuz endekse avukatlar dâhil edilmemektedir.

YPEE oluşturulurken farklı temel etkinlik göstergeleri kullanılmaktadır. Öncelikle, yargı personelinin sayısı ve iş yükü kriterlerine göre alt göstergeler ve alt endeksler formüle edilmektedir. Hâkim sayısı, savcı sayısı, nüfus, mahkemelere gelen, karara bağlanan ve devreden dosya sayısı verileri kullanılarak elde edilen formüllerin ardından, alt endeksler hesaplanmaktadır. YPEE bu alt endekslerin tümü kullanılarak oluşturulmaktadır.

Çalışmamızda YPEE, HDI metodolojisi ve ölçümü kullanılarak hesaplanmaktadır. Literatürde endeks hesaplamaları ile ilgili bir çok ampirik çalışmada HDI metodolojisi ve ölçümünün benzer yönde kullanıldığı görülmektedir⁹⁴. Ancak, çok değişkenli istatistiksel analizlerde, birbiriyle ilişkili ve fazla sayıda değişkenin olması analiz yapmayı güçleştirmektedir. Ortaya çıkabilecek olan çoklu doğrusal bağlantı problemini çözmek amacıyla, HDI oluşturulurken kullanılan AO yöntemine (*unwieghted*)⁹⁵ ek olarak, PCA ile ağırlıklı ortalama hesaplanmalıdır⁹⁶. Böylece incelenen göstergeler arasındaki korelasyonu tespit etmenin daha kolay olacağı düşünülmektedir.

Hesaplamalar yapılırken, Türkiye'deki ilk derece ceza, hukuk ve idare mahkemelerinin 1980-2010 dönemine ait iş yükü ve yargı personeli (savcı ve hâkim) verilerinden faydalanılmıştır. Bu döneme ait en detaylı ve sağlıklı veriler ilk derece mahkemelerinin verileridir. Dolayısıyla, bu çalışma ilk derece mahkemelerinin performans etkinliği ile sınırlıdır. YPEE oluşturmak için kullanılan gösterge verileri TÜİK veri tabanında bulunan 1980-2010 dönemine ait verilerdir.

Çalışmamızda, mahkemelerin etkin işleyişi, i) maksimum seviyede çıktı düzeyi (yıl içinde karara bağlanan dava sayısı); ii) makul yargılama süresi (temizleme oranı) ve iii) devam eden iş yükü (devreden davalar ve yıl içinde yeni gelen davalar) çerçevesinde değerlendirilmektedir. Söz konusu üç temel etkinlik faktörüne uygun veriler toplanarak, YPEE için kullanılan alt göstergeler hesaplanmıştır.

Önceden de ifade edildiği üzere, YPEE üç alt endeks kullanılarak AO ve PCA yöntemleriyle hesaplanmıştır. Ancak, farklı minimum ve maksimum değerlere sahip

⁹⁴EGI, HPI-1, HPI-2, GDI hesaplamaları bunlara örnektir (Bkz. UNDP Human Development Report, 2001; UNDP Annual Report on Human Development, 2007; İsmihan, Olgun ve Utku-İsmihan, 2008).

⁹⁵ Benzer yönde hesaplanan endeks çalışmaları için bkz. İsmihan, Olgun ve Utku-İsmihan (2008).

⁹⁶ Benzer yönde hesaplanan endeks çalışmaları için bkz. Alesina ve Perotti (1996).

her bir temel etkinlik göstergesinin, en küçük ve en büyük değerlerini belirlemek, veri yıllar arasında etkinlik analizi yapmamızı kolaylaştırmaktadır.

Alt endekslerin hesaplanması için, üç etkinlik göstergesi belirlenmiş ve aşağıdaki gibi formüle edilmiştir.

$$X_1 = \left(\frac{\text{Hakim Sayısı} + \text{Savcı Sayısı}}{\text{Nüfus}} \right) * 100.000 \quad (5.1)$$

Burada X_1 , Türkiye genelinde 100.000 kişiye düşen hâkim ve savcı sayısını göstermektedir. Bu gösterge yargı sürecinin etkin işlerliğini değerlendirebilmek bakımından oldukça önemlidir. Zira yargı performansının etkin olması bir sonuç, 100.000 kişiye düşen hâkim ve savcı sayısı bu sonuca etki eden önemli bir faktördür. İhtilafların çözümünde karar vermede (tek) yetkili kişiler hâkimlerdir. Ancak, savcıların yargılama sürecine dâhil olabilecek davalar üzerinde etkileri bulunmaktadır⁹⁷. Örneğin, ceza davalarında söz konusu ihtilafın mahkemeye taşınıp taşınmaması hususunda savcı kararı, takipsizlik gibi, belirleyicidir. Bu tür kararlar ihtilafların mahkemelere taşınmasını önlemekte ve mahkemelerin iş yükü savcılık aşamasında bertaraf edilebilmektedir. Dolayısıyla, bu durum davanın girdi (*input*) olarak mahkeme sürecine dâhil olup olmayacağını belirlenmesi bakımından önemlidir. Hâkim kararı ise davalar yargı sürecine dâhil olduktan sonra talebin karşılanması aşamasında yani, davanın çıktıya (*output*) dönüşmesi noktasında mahkemenin iş yükünü etkilemektedir. Bu nedenle, yargı performansı değerlendirilirken hem hâkimlerin hem de savcılarının yetkileri göz önünde bulundurulmalıdır. Nüfus başına düşen hakim ve savcı sayısı arttıkça talebin optimum düzeyde karşılanma olasılığı da artmaktadır.

$$X_2 = \frac{\text{Yıl İçinde Gelen Dosyaların Toplamı}}{\text{Toplam Hakim Sayısı}} \quad (5.2)$$

Burada X_2 , hâkim başına düşen dava sayısını ifade etmektedir. Gösterge, yıl içinde gelen davaların toplamının (yıl içinde yeni açılan davalar ve geçen yıldan devreden davalar), toplam hâkim sayısına oranı ile hesaplanmaktadır. Mevcut ihtilafların çözümü aşamasında, karar vermeye tam yetkili olan hâkimdir. Hâkim tarafından verilen kararlar bireylerin ve toplumun refahını etkilediği gibi kurumsal performansı yani, çıktı (karara bağlanan dosya sayısı) düzeyini belirlemektedir. Bu süreçte hükmün oluşmasına bağlı mevcut iş yükü hâkimlerin üzerindedir dolayısıyla

⁹⁷ Savcılarının görev ve yetkileri hususunda bkz.5271 sayılı CMK, madde 161.

hâkim başına düşen dava sayısı önemli bir göstergedir. Hâkim başına düşen dava sayısında meydana gelen artış -hâkimlerin artan iş yükü- davaların karara bağlanma sürecinin uzamasına yol açan unsurlardan biridir.

$$X_3 = \left(\frac{\text{Kara Balanan Dosya Sayısı}}{\text{Yıl İçinde Gelen Dosyaların Toplamı}} \right) * 100 \quad (5.3)$$

Burada X_3 davaların veri yılda temizlenme oranını göstermektedir. Bu oran yıl içinde karara bağlanan dava sayılarının, yıl içinde gelen (geçen yıldan devreden davalar ile yıl içinde yeni gelen davaların toplamı)⁹⁸ dava sayılarına bölümü ve çıkan sonucun 100 ile çarpımından elde edilmektedir. Davaların temizlenme oranı, gelen davaların ne oranda çözüldüğünü görmek için kullanılmaktadır. Bu oran %100'e yaklaştıkça yargı performansı daha etkindir. Çünkü "temizlenme oranının %100'e yakın olması, bir mahkemenin veya yargı sisteminin belirli bir zaman dâhilinde davayı bitirme yeteneğini gösterir. Eğer açılan davalar belirtilen süre dâhilinde bitirilmezse temizlenme oranı %100'ün altına düşer ve dönem sonunda bitmemiş davaların sayısı (ve dolayısıyla dava yığılması) artar" (CEPEJ, 2010: 152).

Yukarıda açıklanan üç gösterge ile alt endeksler oluşturulmaktadır. 100.000 kişiye düşen hâkim ve savcı sayısı endeksi (I_1), hâkim başına düşen dava sayısı endeksi (I_2) ve davaların temizlenme oranı endeksi (I_3) olmak üzere üç alt endeks elde edilmektedir. Her bir alt endeks, 1980-2010 yılları için, matematiksel olarak aşağıdaki formüller uygulanarak hesaplanmaktadır⁹⁹.

$$I_{1t} = \frac{X_{1t} - \min \{X_1\}}{\max \{x_1\} - \min \{x_1\}} \quad (5.4)$$

Burada I_{1t} Türkiye'de t yılında 100.000 kişiye düşen hâkim ve savcı sayısının endeks değerini, X_{1t} Türkiye'de t yılında, ceza, hukuk, idare mahkemelerinde görev

⁹⁸HSYK, 2011 raporu temizlenme oranını hesaplarken yıl içinde gelen toplam dava sayısı yerine yıl içinde yeni gelen dava sayısını kullanmaktadır (Bkz. HSYK, 2011: 38). Yıl içinde gelen toplam dava sayısı, geçen yıldan devreden dava sayısı ile yıl içinde yeni gelen (yeni açılan dava sayısı ile bozularak gelen dava sayısının toplamı) dava sayısının toplamıdır. Ancak, davalar çözüm aşamasında, geçen yıldan devreden dava veya yeni gelen dava ayırımı yapılmaksızın karara bağlanır. Dolayısıyla, temizleme oranını karara bağlanan dava sayısının yıl içinde gelen toplam dava sayısına bölerek hesaplanması gerektiğini düşünmekteyiz.

⁹⁹ Her bir gösterge farklı en küçük (*min*) ve farklı en büyük (*max*) değerlere sahip olduğundan, eşdeğer açıklık oluşturmak gerekmektedir. Veri yılda hesaplanan oranların konumu belirleyebilmek ve diğer gösterge oranlarıyla birlikte tek bir endeks oluşturabilmek için en küçük ve en büyük değerler belirlenmelidir.

yapan toplam hâkim ve savcı sayılarının nüfusa oranını, 1980-2010 dönemindeki, Min X_1 en düşük ve Max X_1 en yüksek değeri temsil etmektedir.

$$I_{2t} = \frac{X_{2t} - \min\{X_2\}}{\max\{x_2\} - \min\{x_2\}} \quad (5.5)$$

Burada I_{2t} Türkiye'de t yılında hâkim başına düşen dava sayısının endeks değerini, X_{2t} Türkiye'de t yılında, ceza, hukuk, idare mahkemelerine gelen toplam davaların bu mahkemelerde görev yapan toplam hâkim sayısına oranını, Min X_2 ilgili dönemdeki en düşük ve Max X_2 en yüksek değeri temsil etmektedir. Hâkim başına düşen dava sayısı azaldıkça etkinliğin artması beklenmektedir. Dolayısıyla, bu alt etkinlik göstergesi " $I_{22} = 1 - I_2$ " şeklinde endekse dâhil edilebilir.

$$I_{3t} = \frac{X_{3t} - \min\{X_3\}}{\max\{x_3\} - \min\{x_3\}} \quad (5.6)$$

Burada I_{3t} Türkiye'de t yılında davaların temizlenme oranının endeks değerini, X_{3t} Türkiye'de t yılında, ceza, hukuk, idare mahkemelerinde karara bağlanan dava sayılarının yıl içinde gelen dava sayılarına oranı ve çıkan sonucun 100 ile çarpımını, Min X_3 en düşük ve Max X_3 en yüksek değeri temsil etmektedir.

YPEE oluştururken kullanılan üç gösterge farklı açıklığa (*range*) sahiptir. Bu yüzden, HDI yönteminden faydalanarak, her bir alt endekse ait gözlemler 0 ve 1 açıklığına (*ölçeğine*) dönüştürülmüştür. Böylelikle YPEE ve her bir alt performans endeksi 0 ve 1 aralığında değerlendirilerek analiz edilmektedir. 1'e yakın yıllar yüksek etkinlik düzeyini, 0'a yakın yıllar ise düşük etkinlik düzeyini ifade etmektedir. Yukarıdaki formüllerle hesaplanan, alt endekslere (I_1 , I_{22} , I_3) basit aritmetik ortalama (AO) ve PCA yöntemi uygulanarak ağırlıklı ortalama ile YPEE elde edilmiştir.

5.4. Uygulama Sonuçları

Türkiye'deki ilk derece ceza, hukuk ve idare mahkemelerinin performans etkinliğini analiz edebilmek amacıyla, 1980-2010 yılları arasındaki mevcut verilerden faydalanarak, YPEE oluşturulmuştur.

Tablo 5.1'de, yargıda faaliyette bulunan ilk derece ceza, hukuk ve idare mahkemeleri için hesaplanan temel etkinlik göstergeleri ve YPEE (AO ve PCA) değerleri sunulmaktadır ¹⁰⁰ . Ortaya çıkan bulgular ile, Türkiye'deki yargı performansının etkinliği yıllara göre karşılaştırmalı olarak değerlendirilebilmektedir. Buna ek olarak, Tablo 5.1, değişkenler (temel etkinlik göstergeleri, YPEE) arasındaki ilişki hakkında bilgi edinme olanağı sağlamaktadır.

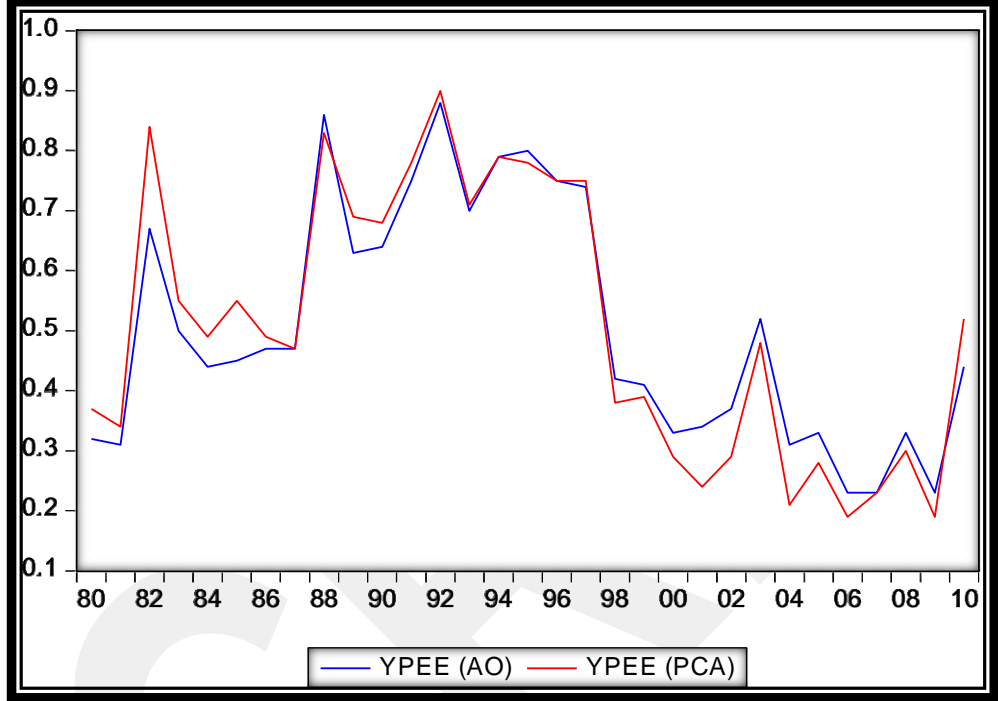
¹⁰⁰YPEE (AO) = $(I_1 + I_{22} + I_3) / 3$ şeklinde hesaplanmaktadır. YPEE (PCA) = $I_1 * 0,421318 + I_{22} * 0,421491 + I_3 * 0,157191$ şeklinde hesaplanmaktadır.

Tablo 5.1. İlk Derece Ceza, Hukuk ve İdare Mahkemeleri: Genel Sonuçlar

Yıl	X ₁	X ₂	X ₃	I ₁	I ₂	I ₂₂ *	I ₃	YPEE (AO)**	YPEE (PCA)***
1980	13,57	674,71	58,86	0,12	0,31	0,69	0,14	0,32	0,37
1981	13,24	669,88	59,51	0,04	0,30	0,70	0,21	0,31	0,34
1982	16,88	528,15	57,43	1,00	0,00	1,00	0,00	0,67	0,84
1983	15,00	675,76	60,62	0,50	0,31	0,69	0,32	0,50	0,55
1984	14,63	678,89	59,65	0,40	0,32	0,68	0,22	0,44	0,49
1985	15,23	655,66	57,86	0,56	0,27	0,73	0,04	0,45	0,55
1986	14,88	734,02	61,03	0,47	0,43	0,57	0,36	0,47	0,49
1987	14,63	741,96	61,99	0,40	0,45	0,55	0,46	0,47	0,47
1988	16,16	632,05	67,44	0,81	0,22	0,78	1,00	0,86	0,83
1989	15,28	579,18	61,74	0,58	0,11	0,89	0,43	0,63	0,69
1990	15,14	585,76	62,51	0,54	0,12	0,88	0,51	0,64	0,68
1991	15,85	583,82	63,84	0,73	0,12	0,88	0,64	0,75	0,78
1992	16,51	551,62	65,33	0,90	0,05	0,95	0,79	0,88	0,90
1993	15,37	616,37	64,45	0,60	0,19	0,81	0,70	0,70	0,71
1994	15,99	610,68	65,14	0,76	0,17	0,83	0,77	0,79	0,79
1995	15,74	607,72	66,08	0,70	0,17	0,83	0,86	0,80	0,78
1996	15,51	594,27	64,87	0,64	0,14	0,86	0,74	0,75	0,75
1997	15,53	581,39	64,29	0,64	0,11	0,89	0,69	0,74	0,75
1998	13,52	733,86	63,27	0,11	0,43	0,57	0,58	0,42	0,38
1999	14,09	777,93	62,28	0,26	0,53	0,47	0,48	0,41	0,39
2000	13,70	835,29	62,18	0,16	0,65	0,35	0,47	0,33	0,29
2001	13,83	951,08	64,63	0,19	0,89	0,11	0,72	0,34	0,24
2002	13,90	885,69	63,91	0,21	0,76	0,24	0,65	0,37	0,29
2003	14,66	779,86	64,30	0,41	0,53	0,47	0,69	0,52	0,48
2004	13,29	916,80	64,55	0,05	0,82	0,18	0,71	0,31	0,21
2005	13,57	844,31	62,77	0,12	0,67	0,33	0,53	0,33	0,28
2006	13,10	851,82	61,25	0,00	0,68	0,32	0,38	0,23	0,19
2007	14,41	948,07	59,63	0,35	0,89	0,11	0,22	0,23	0,23
2008	14,69	941,08	61,91	0,42	0,87	0,13	0,45	0,33	0,30
2009	14,26	1001,45	61,12	0,31	1,00	0,00	0,37	0,23	0,19
2010	16,55	865,40	58,66	0,91	0,71	0,29	0,12	0,44	0,52

Not: $*I_{22} = 1 - I_2$ 'yi ifade etmektedir. Çünkü hâkim başına düşen dava sayısı ile temizlenme oranı ve 100.000 kişiye düşen hâkim savcı sayıları arasında ters ilişki vardır. Diğer bir ifadeyle, 100.000 kişiye düşen hâkim ve savcı arttıkça (azaldıkça), davaların temizlenme oranı artar (azalır) ve hâkim başına düşen dosya sayısı azalır (artar). ** YPEE (AO); I_1, I_{22} ve I_3 endekslerinin aritmetik ortalaması alınarak hesaplanmıştır. ***YPEE (PCA); Temel Bileşenler Analizi yapılarak hesaplanmıştır.

Kaynak: Yazarın Kendi Hesaplamaları.

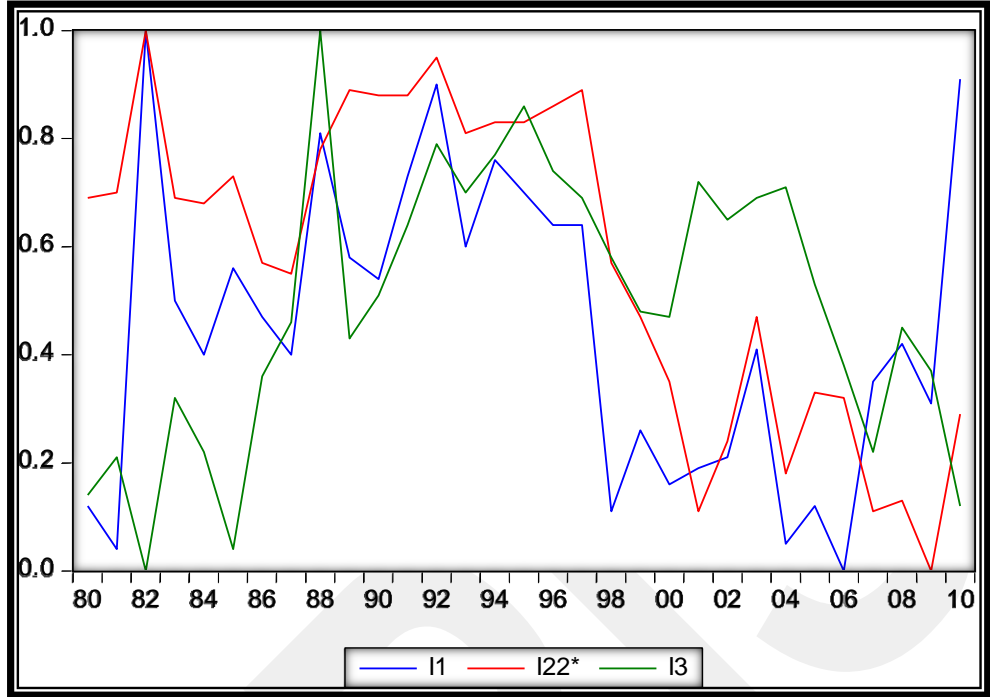
Şekil 5.1: 1980-2010 Dönemi, AO ve PCA ile YPEE

Tablo 5.1'den ve Şekil 5.1'den görüleceği üzere, tüm temel etkinlik göstergeleri kullanılarak, 1980-2010 dönemi için, tek bir gösterge elde edilmiştir. AO ve PCA yöntemleri arasındaki korelasyon çok yüksek olduğundan (0,97) tek bir yöntem ile hesaplanan endeks sonuçlarına göre analiz yapılması mümkündür.

PCA ile hesaplanmış YPEE'ye göre, ilk derece ceza, hukuk ve idare mahkemelerinin performans bakımından en etkin oldukları yıl, 0,90' lık etkinlik düzeyi ile 1992 yılıdır. Söz konusu yargı organlarının 2006 ve 2009 yıllarında, 0,19 'luk değerle, en düşük düzeyde etkinlik performansı sergiledikleri görülmektedir. Özellikle, 1988-1997 dönemi, yargı performansı bakımından daha etkindir. Şekil 5.1'den de görüleceği üzere, bu dokuz yıllık dönemde, YPEE değerleri 0,75 ve 0,83 etkinlik düzeyleri arasında değişmektedir. 1998 yılında ise etkinlik bir önceki yıla göre hızla azalmıştır ve 1998-2006 arasındaki yıllarda etkinlik seviyesi düşük düzeylerde kalmıştır. Özellikle, 2005 yılından itibaren son 5 yıllık dönemde yargının çok düşük düzeylerde performans sergilediği görülmektedir.

İhtilafli davaların en etkin şekilde karara bağlanması açısından, hâkim ve savcı sayısının optimum düzeyde olması beklenmektedir. Hizmet kalitesi, yargının hızı ve mahkemelerin iş yoğunluğu hâkim ve savcılarının nitelik ve niceliği ile ilişkilidir. Dolayısıyla 100.000 kişiye düşen hâkim ve savcı sayısının kurumsal ve toplumsal açıdan yani yargı kurumunun işleyişi ve sosyal refah bakımından değerlendirilmesi önemlidir. Tablo 5.1'den görüleceği üzere, Türkiye'de 100.000 kişiye düşen hâkim ve savcı sayısı 1982,1992 ve 2010 yıllarında maksimum 16'dır. Bu sayı 1980, 1981, 1998, 2000, 2001, 2004 ve 2006 yıllarında minimum 13 olmuştur. 1980-2010 döneminde, her 100.000 kişiye en fazla 16 hâkim ve savcı düştüğü görülmektedir. Yıllar itibariyle artması beklenen bu sayı, 13 ve 16 arasında değişmiş ve kayda değer bir artış gözlenmemiştir. Türkiye'de düzenli olarak artan nüfusa karşılık, hâkim ve savcı sayısı istikrarlı olarak artmadığı gibi bazı yıllarda bu sayının azaldığı görülmektedir. Dolayısıyla, yargısal hizmetlerin etkinliği bakımından, hâkim ve savcı sayısının yetersiz kaldığını söylemek mümkündür. Ham verilere göre, 1992 yılından itibaren ve özellikle 2006-2010 döneminde, savcı sayısında düzenli artışlar olmuştur. Ancak, görev yapan savcı sayısı özellikle 1998 ve 2006 yıllarında, önemli ölçüde azalmıştır. 1982, 1985, 1988, 1992, 1997, 2003 ve 2010 yıllarında hâkim sayısında meydana gelen artışlar dikkat çekicidir. Hâkim sayısının, bir önceki yıllara göre, özellikle 1983, 1987, 1993, 1998, 2000, 2004, 2007 ve 2009 yıllarında düştüğü görülmektedir.

Diğer taraftan, hâkim başına düşen dava sayısı yıllar itibariyle artış göstermektedir. Bu, artan dava sayısına karşılık hâkim sayısındaki artışın yetersiz kaldığı anlamına gelmektedir. Bu yüzden hâkim başına düşen en fazla dava sayısı 2009 yılında 1001,45 dava olmuştur. 1982 yılında ise, 528,15'dir ve bu rakam, yıllara göre kıyaslandığında, bir hâkime en az düşen dava sayısıdır. Sonuçlara göre, yıl içinde gelen davaların maksimum %67'sinin temizlendiği görülmektedir.

Şekil 5.2: 1980-2010 Dönemi, Türkiye'deki İlk Derece Ceza, Hukuk ve İdare Mahkemelerine ait Alt Endeks Değerleri

Şekil 5.2 100.000 kişiye düşen hâkim ve savcı sayısı, hâkim başına düşen dava sayısı ve davaların temizlenme oranı alt endekslerini göstermektedir. 100.000 kişiye düşen hâkim ve savcı sayısında artışların gözlemlendiği yıllarda, hâkim başına daha az dava düştüğü ve davaların temizlenme oranının arttığı görülmektedir.

100.000 kişi başına düşen hakim ve savcı sayısı ile bir hakime düşen dava sayısı arasında yüksek oranda (0,60) pozitif bir korelasyon vardır¹⁰¹. Buna ek olarak, hakim başına düşen dosya sayısı ile davaların temizlenme oranı arasında düşük oranda negatif bir korelasyon olduğu görülmektedir. 100.000 kişiye düşen hakim ve savcı sayısı ile temizlenme oranı arasında 0,12'lik pozitif bir korelasyon bulunmaktadır.

5.5. Genel Değerlendirme

Nicel bir değerlendirme yapmak için kullandığımız istatistikî göstergelere ait formüller AB ülkelerinde faaliyette bulunan mahkemelerin performans ölçümlerinde ve farklı ülkeleri konu ve analiz eden akademik çalışmalarda kullanılmıştır. Ancak

¹⁰¹ Hakim başına düşen dava sayısı endeksi $I_{22}(1 - I_2)$ olduğunda pozitif bir korelasyon, I_2 olduğunda negatif bir korelasyon ortaya çıkmaktadır.

literatürde söz konusu istatistiki göstergelerden faydalanarak oluşturulan bir endeks bulunmamaktadır. Yargı sisteminin üretim birimleri olan mahkemelerin performans etkinliğini ortaya koyabilmek amacıyla oluşturduğumuz endeks temelde yargısal hizmetlerin arzına ilişkin analizler yapmayı mümkün hale getirmektedir. Buna ek olarak, farklı istatistiki göstergelerin kullanılmasıyla hesaplanan tek bir gösterge sayesinde ekonometrik bir modelin kurulması ve farklı analizlerin yapılması kolaylaşmaktadır.

Uygulamanın genel sonuçlarına bakıldığında, 1980-2010 döneminde Türkiye'de, yargı sisteminin etkinliğinde dalgalanmalar olduğu görülmektedir. Bu dalgalanmalar "ekonomik" veya "politik" gerekçelerle açıklanabilir.

Ekonomik açıdan değerlendirildiğinde, mahkemelerdeki çıktının yargısal hizmetlere olan talebi karşılayamayacak düzeyde olduğu durumlarda kurumsal etkinsizlik ortaya çıkmaktadır. Gerekli olan kaynakların (hâkim ve savcı sayısı) etkin tahsisi ile talebin karşılanması mümkün hale gelebilir. Örneğin, mahkemeye gelen toplam dava sayısı bir önceki yıldan devreden ve o yıl içinde yeni gelen dava sayısı hakkında bilgi vermektedir. Bir önceki yıldan devreden dava sayısının fazla olması, veri yıldaki toplam dava sayısını artırmakta ve sistemin etkinsizliğine sebep olmaktadır. Diğer bir ifadeyle, yıl içinde fazla dava çözüme kavuşturulduğunda - talep karşılandığında- bir sonraki yıla devredecek olan davaların sayısı azalmaktadır. Aksi takdirde davaların görülme süresi (gecikme süresi) hakkında bilgi veren davaların temizlenme oranında düşüşler veya mahkemelerin sıkışıklık durumlarında artışlar gözlenir. Buna ek olarak, yıl içinde yeni gelen dava sayıları o yıl içerisinde yargısal hizmetlere olan talebin önemli bir göstergesidir.

Yargısal hizmetlerin arzında ortaya çıkan değişimler politik kurumlardaki değişikliklerden de yani siyasi hedeflerin ve bürokratik süreçlerin farklılaşmasından da kaynaklanmaktadır. Dönemin politik karakterini yansıtan siyasi meseleler ve yargısal reformlar yargının işleyişi bakımından oldukça önemlidir. Yargı sisteminin etkinliğine ilişkin yapılan spesifik reformların yanı sıra "özünde siyasi bir işlem" olarak adlandırılan afların mahkemelerin ürettikleri çıktı üzerinde etkisi olduğunu söylemek mümkündür. Aflar niteliği itibariyle genel, özel ve mali (vergi) aflar olarak

tasnif edilmiştir¹⁰². Özel afa, dava karara bağlandıktan sonra, infaz süresini kısılması veya infazın çektirilmesinin tamamen ortadan kaldırılması söz konusu olduğundan, mahkemenin iş yükü bundan etkilenmez. Genel af ise, kamu davası görülürken veya yine özel afa olduğu gibi, mahkûmiyetten sonra çıkabilir. Kamu davası görülürken çıkarılan genel afa birlikte kamu davası düşer (TCK m. 65/I; CMK m.223/VIII), af mahkûmiyetten sonra çıkarılmışsa cezalar tamamen ortadan kalkar (TCK m.65/I; Toroslu, 2005: 300-301). Bu sebeple sadece kamu davası görülürken çıkan genel af mahkemenin iş yükünü azaltabilir.

1980-2010 döneminde Türkiye'deki ilk derece ceza, hukuk ve idare mahkemelerinin performans etkinliğinin inişli çıkışlı bir trende sahip olduğu görülmektedir. 1992 yılı, yargı performansının en etkin olduğu yıl iken (0,90), 2006 ve 2009 yıllarında etkinliğin tüm yıllara göre en düşük düzeyde olduğu görülmektedir (0,19). 1982, 1988, 1992, 2002, 2003 ve 2010 yılında etkinlikte meydana gelen ani çıkışlar ve 1993, 1998, 2001, 2004, 2006 ve 2009 yılında meydana gelen ani inişler dikkat çekicidir. Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi, bu dalgalanmalar yargısal hizmetlerin arzını etkileyen ekonomik ve politik nedenlere bağlıdır. Bu unsurlara bağlı değişimler aşağıdaki gibi açıklanabilir;

- 1982: Bu yılda yıl içinde gelen toplam davalar arasından karara bağlanan dava sayısının yüksek, bir sonraki yıla devreden dava sayısının düşük olduğu görülmektedir. Diğer taraftan, 1981 yılından 1982 yılına devreden dava sayısının düşük olduğu görülmektedir. Dolayısıyla, önceki yıllardan devreden davalar mahkemelerin yıl içindeki iş yükünü daha az etkilemiştir. Yıl içinde yeni gelen davalara bakıldığında yargısal hizmetlere olan talebin, önceki iki yıla kıyasla, 1982 yılında arttığı görülmektedir. 1981 yılından itibaren (6 yıl boyunca) yıl içinde yeni gelen dava sayısı düzenli olarak artmıştır. 12 Eylül 1980 askeri darbe dönemi mahkemelerin iş yükünü uzun vadede artıran önemli bir politik neden olarak görülmelidir¹⁰³. Bu yılda etkinlik düzeyinin yüksek olması talebin mahkemeler

¹⁰²Detaylı bilgi için bkz. Açar (2005).

¹⁰³12 Eylül 1980 döneminde birçok kamu görevlisine (1402'likler: akademik personel, devlet memuru gibi kamu çalışanları) darbe dolayısıyla yargı yolu kapanmıştır. Ancak sıkıyönetimin ardından bu kişiler tarafından yitirdikleri hakları geri almak üzere birçok dava açılmıştır. Bkz. 10/12/2010 tarih ve 334 sayılı 1971 ve 1980 darbe dönemleri ve 28 Şubat 1997 Süreçlerinde Yargı Denetiminde Kapalı Yüksek Askeri Şura Kararları ile Silahlı Kuvvetlerden Re'sen Emekli Edilen Subay, Astsubay ve Askeri Memurun Özlük Haklarını Yeniden Düzenleyen Kanun Teklifi.

tarafından yüksek ölçüde karşılandığı anlamına gelmektedir. Buna ek olarak 1980 yılında ateşli silahlara ilişkin çıkarılan af kanunu ile 1981 ve 1982 yıllarında çıkan mali aflar önceki yıllardan devreden dava sayısının azalmasında etkili olmuştur¹⁰⁴. Ayrıca 1980-1985 döneminde, 24 Ocak kararlarının etkisiyle, yargı özel hukuk ağırlıklı bir yapıya dönüşmüştür. Örneğin, 1982 yılında ilk düzenleyici otorite SPK'nın kurulması ile finansal işlemlerin hacmi artmaya başlamıştır. Finansal hizmetlerin piyasa ekonomisine açılmasıyla gerçek ve tüzel kişiler arasında sözleşmelerden doğan ihtilaflar mahkemelerin iş yükünü ve görev alanını değiştirmiştir.

- 1988: Bu yılda mahkemelere gelen davaların temizlenme oranında önceki yıllara göre hızlı bir artış olduğu görülmektedir. Temizlenme oranındaki bu artışın nedeni, mevcut yılda yargısal hizmetlere olan talep göz önünde bulundurulduğunda, yıl içinde yeni gelen dava sayısının düşük olmasıdır. Buna ek olarak, bir önceki yıldan bu yıla devreden dava sayısı düşük olduğundan, yıl içinde meydana gelen yığılmalar daha az olmuştur. Diğer taraftan, talebin karşılanmasında önemli rol oynayan hâkim sayısının 1988 yılında hızlı bir şekilde arttığı görülmektedir. 1983-88 yılları arasında yapılan hâkim atamalarının bu sayının artışında etkisi olmuştur¹⁰⁵. Dolayısıyla, yıl içinde hâkim başına düşen dosya sayısı düşük düzeydedir. Bu dönemde gözlenen etkinlik düzeyindeki sıçramanın, politik bir sebep olan, kurumsal reformlardan kaynaklanması da mümkündür. 1985-1988 yılları arasında yargısal hizmetlere ilişkin birçok düzenleme yürürlüğe girmiştir¹⁰⁶. Bu düzenlemelerin net etkileri uzun vadede ortaya çıkmaktadır. Reformların ortak amacı davaların daha hızlı karara bağlanmasını sağlamak, yığılmaların önüne geçmek, mahkemelerin iş yükünü hafifletmek, lüzumsuz ve kasti dava açmanın veya uzatmanın önüne geçmek

¹⁰⁴25 Eylül 1980 yılında çıkan Ateşli Silahlar Konusunda Af Kanunu, 20/03/1981 Tarih ve 2431 Sayılı Tahsilatın Hızlandırılması Hakkında Kanun ve 2/03/1982 yılında 2431 sayılı yasaya ek olarak çıkarılan af kanunu.

(23 Mayıs 2014 tarihinde <http://www.atonet.org.tr/yeni/index.php?p=198&l=1> adresinden alınmıştır).

¹⁰⁵Mesleğe kabul çerçevesinde yapılan hâkim atamaları; M. Necat Eldem: 13/12/1983 - 17/10/1986 dönemi, M. Oltan Sungurlu: 17/10/1986 - 16/09/1987, Halil Ertem: 16/09/1987 - 21/12/1987, M. Oltan Sungurlu 21/12/1987 - 26/06/1988 ve Mehmet Topbaş 26/6/1988 - 31/03/1984 dönemlerinde yapılmıştır (Bkz. 18.10.2010 tarih ve 26108 sayılı soru önergesine Adalet Bakanlığı tarafından verilen 27/12/2010 tarih ve 5676 sayılı cevabi yazı. (28 Nisan 2013 Tarihinde http://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/yazili_sozlu_soru_gd.onerge_bilgileri?kanunlar_sira_no=86431 adresinden alınmıştır).

¹⁰⁶ Bu reformlar hakkındaki detaylı bilgi için bkz. Dördüncü Bölüm.

olmuştur. 1986-1988 döneminde yargı etkinliğinde meydana gelen ani artışın bir sebebinin de 3/11/1988 tarihli ve 2493 sayılı Kanunla getirilen düzenleme olduğu düşünülmektedir. Bu düzenlemeye göre hükmedilen hafif hapis cezaları idari mahiyette para cezalarına dönüştürülerek duruşmalarda harcanan zaman kaybının önüne geçilmiş ve personelin iş yükü hafifletilmiştir. Diğer taraftan, 1983, 1985 ve 1988 yıllarında çıkan mali aflar önceki yıllardan devreden ve yıl içinde yeni gelen dava sayılarının artışını engelleyen nedenlerdir¹⁰⁷.

- 1992: Bu yılda yargının performans etkinliğinde bir önceki yıla göre önemli düzeyde bir sıçrama olmuştur ve 1 puana yakın bir etkinlik düzeyi gözlenmiştir. Bir önceki yıldan devreden dava sayısı ile yıl içinde yeni gelen dava sayısının düşük olması hâkimlerin iş yükünü olumlu etkilemiştir. 1989 ve 1991 yılları arasında yapılan hâkim atamalarının da yargısal hizmetlerin arzı bakımından etkili olduğu düşünülmelidir¹⁰⁸. Buna ek olarak, AB'ye tam üyeliğin ve uyumun hızlandırılması çerçevesinde, 1990-1994 dönemi için hazırlanmış ve 6/07/1989 tarihli Resmi Gazetede yayınlanmış ve yürürlüğe girmiş VI. Beş Yıllık Kalkınma Planında hukuk ve adalet hizmetlerinin iyileştirilmesine ilişkin hedefler belirlenmiştir. 1992 yılında yargı kurumunun performans bakımından etkin olması kurumun iş yükünün aflardan dolayı azalması ile de ilişkilidir. 1992 yılında çıkan sicil affı ve 1989,1990 ve 1992 yıllarında çıkan mali aflar iş yükünü hafifletmeye yardımcı olmuştur¹⁰⁹.
- 1993: Yargının performans etkinliği bir önceki yıla göre yaklaşık 0,20 oranında düşmüştür. Yıl içinde yeni gelen dosya sayısındaki ve bir önceki yıldan gelen dava sayısında ki artışa rağmen hâkim sayısı değişmediğinden dolayı¹¹⁰ hâkim

¹⁰⁷22/02/1983 Tarih ve 2801 Sayılı Bazı Kamu Alacaklarının Özel Uzlaşma Yolu İle Tahsili Hakkında Kanun, 11/12/1985 Tarih ve 3239 sayılı Kanun, 5.4. 10/12/1988 Tarih ve 3505 sayılı Kanun.

¹⁰⁸ Mesleğe kabul çerçevesinde yapılan hâkim atamaları M. Oltan Sungurlu: 31/03/1989 - 23/06/1991, Suat Bilge: 29/08/1981 - 20/11/1991, M. Seyfi Oktay 20/11/1991 - 27/07/1994 (Bkz. Adalet Bakanlığı, 5676 sayılı cevabi yazı).

¹⁰⁹ 20/06/1989 Tarih ve 3571 Sayılı Kanun, 20/12/1990 Tarih ve 3689 Sayılı 213 sayılı Vergi Usul Kanunu 193 sayılı Gelir Vergisi Kanunu 5422 sayılı Kurumlar Vergisi Kanunu 488 sayılı Damga Vergisi Kanunu ile 492 sayılı Harçlar Kanunu'nda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun, 21/03/1992 Tarih ve 3787 sayılı Bazı Kamu Alacaklarının Tahsilatının Hızlandırılması ve Matrah Artırımı Hakkında Kanun.

¹¹⁰1991-1994 yılları arasında hâkim atamaları yapılmasına rağmen TUIK verilerine göre, 1991-1994 döneminde görev yapan hâkim sayısının değişmediği görülmektedir. Bunun sebebi bu dönem içinde görevi sona eren (emeklilik ve meslekten çıkarılma) hâkim sayısı ile göreve başlayan hâkim sayısının eşit olması olabilir. Diğer taraftan önemle belirtmek gerekir ki, hâkim atamalarının dönemsel olarak

başına düşen dosya sayısında artış olduğu gözlenmiştir. Yargısal hizmetlerin arzından kaynaklanan sorundan dolayı talep bir önceki yıla göre daha düşük oranda karşılanmıştır.

- 1998: Bu yıl içinde yeni gelen dava sayısının ve önceki yıldan devreden dava sayısının yüksek olduğu görülmektedir. 1995-1998 yılları arasında yapılan hakim atamalarına rağmen, yargısal hizmetlere olan talebin yüksek olmasından dolayı iş yükü optimum düzeyde azaltılamamıştır. Bir sonraki yıla devreden davaların devir oranının yüksek olması bunun bir göstergesidir. 18 Temmuz 1995 yılında, 1996-2000 dönemi için onaylanan VII. Beş yıllık kalkınma planıyla, hukuk kurallarının ve teşkilatın iyileştirilmesi amacıyla, hâkim, savcı ve diğer adalet personeli açığının ortadan kaldırılması, hukuk kurallarının ve altyapının revize edilmesi böylece yargısal hizmetlerin daha verimli hale getirilmesine karar verilmiştir. Ancak, yapılan hâkim atamalarına¹¹¹ rağmen, hâkim başına düşen dava sayısı artmıştır. Bu durum politik bakımdan 28 Şubat süreciyle açıklanabilir. Bu süreçte başlayan siyasi davalıların ve devlet dairelerinden çıkarılanların açtığı idari davaların yoğunluğu mahkemelerin iş yükünü artırmıştır¹¹².
- 2001: 2000 yılında ülkede dövize olan talep artmış ve faizlerin de artması ile birlikte bankacılık sistemi zarar görmeye başlamıştır. Şubat 2001 krizi işsizlik ve iflaslarla sonuçlanırken ABD dolarının TL karşısında aşırı değerlenmesinden kaynaklanan mağduriyetler ortaya çıkmıştır (Ekinci, 2008: 251). Bu yılki makroekonomik koşullar mahkemelerin iş yükünü artırmıştır¹¹³. Hâkim sayısındaki

---

açıklandığı kaynak Adalet Bakanlığı'na ait cevabi belgedir. Çalışmada kullanılan tüm veriler, yine Adalet Bakanlığı çıkışı olan, TUİK veri tabanından alınmıştır. Kurumsal kaynağı aynı olmasına rağmen bu iki kaynaktaki rakamsal farklılıklar dikkat çekicidir.

¹¹¹ 1996-2000 döneminde yapılan hâkim atamaları için bkz. Adalet Bakanlığı, 5676 sayılı cevabi yazı.

¹¹² Bu dönemde irticai örgüt üyesi olmaktan dönemin DGM ve ağır ceza mahkemelerinde yargılananların yanı sıra, 1997-2003 tarihleri arasında kılık-kıyafet vb. nedenlerle meslekten çıkarma, memurluktan çıkarma gibi cezalara maruz kalmış ve birçok kişi soruşturma geçirmiştir. (Bkz. Rakamlarla 28 Şubat Raporu, 12 Temmuz 2014 Tarihinde <http://www.memursen.org.tr/yayin/rakamlarla-28-subat-raporu/> adresinden alınmıştır). Ancak, bu dönemde birçok askeri personel için idari yargı yolunun kapalı olduğu ifade edilmektedir (Bkz. 10/12/2010 tarih ve 334 sayılı 1971 ve 1980 darbe dönemleri ve 28 Şubat 1997 süreçlerinde yargı denetiminde kapalı yüksek askeri şura kararları ile silahlı kuvvetlerden re'sen emekli edilen subay, astsubay ve askeri memurun özlük haklarını yeniden düzenleyen kanun teklifi, Kanun Teklifi).

¹¹³ Kural olarak, borçlar hukukunda sözleşmenin tarafları arasında sözleşmeye bağlılık veya diğer adıyla ahde vefa (*Pacta Sunt Servanda*) ilkesi geçerlidir. Bu ilkeye göre, taraflar arasındaki sözleşme yapıldığı andaki gibi aynen uygulanmalıdır. Yani, "sözleşme koşulları borçlu için sonradan ağırlaşmış, edimler dengesi sonradan çıkan olaylar nedeni ile değişmiş olsa bile, borçlu sözleşmedeki edimini aynen ifa etmelidir" (Bkz. Yargıtay Hukuk Genel Kurulu'nun E. 2003/ 13-332, K. 2003/340 sayılı

artışa rağmen¹¹⁴ bir önceki yıldan devreden ve yeni gelen dava sayısının yüksek olması talebin optimum düzeyde karşılanmasını engellemiştir. Ancak, 2000 yılında UYAP'ın uygulamaya girmesiyle birlikte yargısal hizmetlere ilişkin veriler daha sağlıklı kayıt altına alınmaya ve yargı süreci daha sistematik bir şekilde işlemeye başlamıştır¹¹⁵. Ayrıca 2001 yılında yargı reform paketi adı altında yapılan Anayasal değişikliklerle, yargının uluslararası kriterlere uygunluğu sağlanarak, etkinliğinin ve işlevselliğinin geliştirilmesi konusunda adımlar atılmıştır.

- 2002-2003: Yargının performans etkinliği çok yüksek olmasa da, bir önceki yıla göre artmıştır. Ayrıca, bu dönemde, hâkim başına düşen dosya sayısı azalmış, bir sonraki yıla devreden davaların oranı bir önceki yıla göre oldukça düşmüştür. Bir önceki yıldan devreden dava sayısının düşük olması hâkimlerin iş yükünü olumlu yönde etkilemiştir. Buna karşılık, 2002 yılında hâkim sayısında dikkate değer bir azalma olduğu görülmektedir. Bu eksikliği gidermek amacıyla, 2002 yılı adli tatilinin ardından yeni hâkim atamaları yapılmış, 2003 yılında hâkim sayısında artışlar olmuştur¹¹⁶. 2003 yılında yeni gelen dava sayısının düşük olmasından ve hâkim sayısındaki artıştan dolayı daha fazla dava karara bağlanmıştır. Ayrıca, 29/7/2002 tarihli, 4769 sayılı Kanun'da değişiklikler yapılarak aday memurları göreve teşvik etmek için bir takım düzenlemeler getirilmiştir. Hizmet öncesi eğitim dönemine ait ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik (harç vs.) düzenlemelerle personelin en kısa sürede görevine başlaması ve yargısal hizmetleri yerine getirmesi sağlanmıştır. Yargısal hizmetlerin verimliliği ve kalitesini artırmak

---

Kararı). Ancak, ekonomik kriz dönemlerinde sözleşme şartlarının değişmesi nedeniyle taraflardan edimlerini aynen ifa etmelerini beklemek hakkaniyete ve sözleşme adaletine uygun olmayabilir. Bu gibi durumlarda, sözleşmenin değişen şartlara uyarlanması (*Clausula Rebus Sic Stantibus*) ilkesi geçerlilik kazanmaktadır. Dolayısıyla, koşulların olağanüstü şekilde değişmesi ile birlikte, sözleşmenin yeniden düzenlenip değişen şartlara uyarlanması söz konusu olmaktadır. Bundan ötürü, 2001 krizi sonrasında dövizle borçlanan gerçek ve tüzel kişiler tarafından sözleşmenin değişen şartlara uyarlanması gerekçesiyle birçok dava açılmıştır. Bu bağlamda, 2001 yılı Şubat ayında yaşanan ekonomik kriz nedeniyle açılan uyarlama davasının bir örneği için bkz. Yargıtay Hukuk Genel Kurulu'nun E. 2003/ 13-332, K. 2003/340 sayılı Kararı. Konu hakkında ayrıntılı bilgi için ayrıca bkz. 13. Hukuk Dairesi'nin E. 2002/9911, K. 2002/14153 sayılı Kararı. Ayrıca bkz. Yılmaz, 2010.

¹¹⁴ 1999-2002 döneminde yapılan hâkim atamaları için bkz. Adalet Bakanlığı, 5676 sayılı cevabi yazı.

¹¹⁵ Özellikle 2000 yılından önce yargı sisteminin performans etkinliğinde çok fazla kırılma noktası vardır (Bkz. Beşinci bölüm, Şekil 5.1 ve 5.2). UYAP'ın uygulamaya girmesiyle birlikte sonraki yıllara ait endeks hareketlerinin daha istikrarlı olduğu görülmektedir. 2000 yılından sonra UYAP'ın uygulamaya girmesiyle birlikte yargısal hizmetlere ilişkin veriler daha sağlıklı şekilde kayıt altına alınmaya başlamıştır. Dolayısıyla, 2000 öncesi döneme kıyasla 2000 yılından sonra verilerin daha sağlıklı şekilde oluşturulduğunu söylemek mümkündür.

¹¹⁶ 2002-2007 döneminde yapılan hâkim atamaları için bkz. Adalet Bakanlığı, 5676 sayılı cevabi yazı.

için 23/07/2003 tarihinde, 4954 sayılı Türkiye Adalet Yargı Akademisi Kanunu çıkarılmıştır. 2002 yılında Şartla Salıverilmeye ve Dava ve Cezaların Ertelenmesine Dair Kanun'da değişiklik yapan düzenlemeyle, 2003 yılında 25/02/2003 tarih ve 4811 sayılı Vergi Barışı Kanunu'yla mali af çıkarılmıştır.

- 2004: Hâkim sayısında artış olmasına rağmen yargısal hizmetlere olan talebin fazla oluşu, etkinliği olumsuz yönde etkilemiştir. Bu yıl içinde, hâkim başına düşen dava sayısının yüksek olması karara bağlanan dava sayısının düşük olmasına sebep olmuştur.
- 2006-2009: Yargının performans etkinliğinin en düşük olduğu yıllardır. Her iki yılda da, yıl içinde yeni gelen dava sayısı oldukça artmış, özellikle 2009 yılında bir önceki yıldan çok sayıda dava devretmiştir. 2006 yılında farklı nedenlerden kaynaklandığını düşündüğümüz hâkim sayısındaki azalma, 2007-2009 döneminde yapılan yeni hâkim atamalarıyla telafi edilmeye çalışılmıştır¹¹⁷. Ancak, 2009 yılında gelen toplam davaların bir sonraki yıla yüksek oranda devrettiği görülmektedir. 2007 yılından sonra, AB müzakere çalışmaları doğrultusunda Yargı Reformu Stratejisi kapsamına giren reformlar yapılmıştır. Ancak, yargı sisteminin sorunlu alanlarına ilişkin yapılan bu reformların net etkisi orta ve uzun vade de görülebilir.
- 2010: Bir önceki yıldan devreden dava sayısının yüksekliğine rağmen, daha az sayıda yeni dava gelmiştir. Yıl içinde mahkemelere olan düşük talep, tek bir hâkim başına düşen iş yükünün azalmasını sağlamış, yıl içindeki talebin karşılanmasını kolaylaştırmıştır.

---

¹¹⁷2007-2009 döneminde yapılan hâkim atamaları için bkz. Adalet Bakanlığı, 5676 sayılı cevabi yazı.

ALTINCI BÖLÜM

TÜRKİYE'DE YARGININ PERFORMANS ETKİNLİĞİ VE EKONOMİK BÜYÜME İLE İLİŞKİSİ: ÜRETİM FONKSİYONU YAKLAŞIMI, 1980-2010

6.1. Giriş

Ülkelerin kurumsal yapılarındaki farklılıkların, her ülkenin farklı büyüme performansı sergilemesine yol açtığı görüşü yaygındır. Yargı sisteminin karar ve performans bakımından etkin olması mülkiyet hakları, sözleşmeler ve kurumsal işleyiş kanallarıyla piyasalardaki belirsizliği ve işlem maliyetlerini azaltarak yatırımları ve verimliliği artırmaktadır. Öte yandan, Rodrik (2003: 32)'e göre hukuk kurumu piyasa yapıcı (*market creating*) bir özelliğe sahiptir. Ancak, kurum olarak hukuk, sadece mülkiyet haklarının tahsisi, korunması ve aynı zamanda sözleşmelerin icrasından (*enforcement*), yani maddi hukuktan ibaret değildir. Yargısal hizmetlerin etkin sunumunun hizmete olan talebi artırdığı düşünüldüğünde, piyasaların iyi veya kötü performansını belirleyen asıl piyasa yapıcı özellik yargısal hizmetlerin performans etkinliği ile ortaya çıkmaktadır. Örneğin, mülkiyet hakkı tam etkin şekilde tahsis edilmese dahi, yargısal hizmetlerin sunumu etkin olduğunda toplum bu hizmeti alarak maddi hukuk kurallarından doğan etkinsizliğe adapte olmak suretiyle onu minimize edebilir. Buna karşılık pratikte toplumun yargısal hizmetlerin performansından kaynaklanan etkinsizliğe uyum sağlaması oldukça güçtür.

Büyüme performansındaki farklılıkların, politik ve ekonomik kurumların iyi veya kötü işleyişi (performansı) ile ilgili olduğu kabul edildiğinde bu yaklaşımın ampirik bulgularla desteklenmesi gerekmektedir. Dolayısıyla, çalışmanın bu bölümünde Türkiye'nin büyüme sürecini etkilediği düşünülen kurumsal faktörün (yargı sistemi) etkileri ölçülmektedir.

6.2. Model: Yargı Sisteminin Performans Etkinliği ile Genişletilmiş Üretim Fonksiyonu Yaklaşımı

Bu çalışmada, piyasaların sağlıklı bir şekilde işleyebilmesinde özellikle yargı kurumunun önemli bir rolü olduğundan, yargı sisteminin etkinliği üretim fonksiyonuna dahil edilerek ampirik bir model geliştirilmektedir.

Bu kısımda, İsmihan (2009)'ın Cobb-Douglass türü üretim fonksiyonunu geliştirmek suretiyle elde ettiği model takip edilerek yargının performans etkinliğinin fonksiyona dâhil edildiği bir model kurulmuştur. Böylece, yargının performans etkinliğinin reel büyümeye etkisi olup olmadığı incelenmiştir. Temel olarak aşağıdaki üretim fonksiyonu modeli kullanılmıştır:

$$Y_t = Z_{At} K_t^\alpha H_t^\beta \quad (6.1)$$

Burada Y_t reel GSYH (çıktı)'yı; K_t fiziki sermaye stokunu; H_t beşeri sermayeyi α ve β parametreleri ise çıktının fiziki ve beşeri sermayeye göre olan esnekliğini; Z_A TFV'yi temsil etmektedir¹¹⁸.

Aşağıda görüleceği üzere, İsmihan (2009)'ın çalışmasında TFV'yi yalnızca makroekonomik istikrarsızlık (MII) ve dışa açıklık (OPEN) etkilemektedir:

$$Z_A = e^{\vartheta_0 + \vartheta_1 MII + \vartheta_2 OPEN} \quad (6.2)$$

Yargının performans etkinliği Cobb-Douglas üretim fonksiyonuna, aşağıdaki gibi dâhil edilebilir:

$$Y_t = e^{\vartheta_0 + \vartheta_1 YPEE + \vartheta_2 MII + \vartheta_3 OPEN} K_t^\alpha H_t^\beta \quad (6.3)$$

Burada, Z_A ($Z_A = e^{\vartheta_0 + \vartheta_1 YPEE + \vartheta_2 MII + \vartheta_3 OPEN}$) genişletilmiş TFV'yi temsil etmektedir. Yani, denklem 6.2 YPEE ile genişletilmiş bir üretim fonksiyonu haline gelmiştir ve üretim fonksiyonu denklem 6.3'deki şeklini almıştır. Çalışmanın beşinci bölümünde detaylı bir şekilde anlatıldığı üzere, tarafımızca geliştirilen ve üretim fonksiyonuna dâhil edilen YPEE, farklı kanallarla ekonomik büyümeye etki etmektedir. Performans etkinliği, yargı sisteminin hızı ve kalitesi için önemlidir. Son tahlilde, etkin olan sistemin belirsizlikleri ve işlem maliyetlerini azaltarak verimlilik kanalıyla ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkilemesi beklenmektedir¹¹⁹.

Yukarıdaki diğer değişkenlerle ilgili teorik beklentiler aşağıdaki gibidir:

- Makroekonomik istikrarsızlık (MII), geliştirdiğimiz üretim fonksiyonunda yer alan önemli bir değişkendir. Kronik makroekonomik istikrarsızlık, özellikle gelişmekte olan ülke piyasalarında belirsizlik yaratarak yatırımları ve verimliliği olumsuz yönde etkilemektedir. Belirsizlik fiyat mekanizmasının etkinliğini azaltarak

¹¹⁸ Beşeri sermayenin eğitim unsurunun etkisi altında olduğu kabul edildiğinden $H=h.l$ şeklinde hesaplanmaktadır. Burada h çalışan başına eğitim düzeyini; L ise istihdam edilen işgücünü ifade etmektedir. Çalışan başına eğitim düzeyi $h = e^{rs}$ şeklinde hesaplanmaktadır. Burada, r eğitimin ortalama süresini (15 yaş üzeri) ifade etmektedir (İsmihan ve Özcan, 2006).

¹¹⁹ Bkz. Üçüncü Bölüm, Şekil 3.1.

verimliliği düşürmektedir. Buna ek olarak, potansiyel yatırımcı beklenen karını öngöremediği müddetçe yatırımı risk olarak görmektedir. Belirsizliğin sebep olduğu sermaye kaçışları, sermaye birikimini olumsuz yönde etkilemektedir. Ayrıca, makroekonomik istikrarsızlıkların yol açtığı mali sorunlar kamu yatırımlarını da engellemektedir. Zira enflasyondaki artış veya borç birikimi kamusal kaynakları (vergi gelirle) olumsuz etkilemektedir (İsmihan ve Özcan, 2011). Sonuç itibariyle, makroekonomik istikrarsızlık ekonomik performansı etkilemektedir ve bu etkinin negatif yönde olması beklenmektedir.

- Dış ticaretin GSYH'ya oranı ile elde edilen dışa açıklık oranı (OPEN), ülkelerin dışa açıklık derecesini ortaya koyan bir göstergedir. Genel olarak, dışa açıklık seviyesi veya dış ticaret hacmi yüksek olan bir ülkenin ekonomik performansının da iyi olması beklenmektedir. Ancak literatürde bunun aksini gösteren ampirik bulgular da mevcuttur¹²⁰. Ampirik çalışmaların çoğunda dışa açıklık ve büyüme arasında pozitif ilişki olduğu görülse de bu konu oldukça tartışmalıdır. Ricardocu görüşe göre, ülkeler karşılaştırmalı üstünlüklerini (*comparative advantage*) korudukları ve etkin oldukları müddetçe, yaptıkları ticari faaliyetler ekonomik büyümeye katkı sağlayacaktır. Buna karşılık, Prebisch (1950), Singer (1950) gibi pesimist yapısalcılara göre dışa açıklık gelişmiş ülkelerde uzun vadede kayıplara sebep olmaktadır. Çünkü bu ülkeler uzun vadede, kendilerinin de ihtiyacı olan, ana malları (*primary goods*) ihraç etmeye başlamaktadır (Ahmed, 2012; Rodrik, 2012).

- Literatürde, uzun bir dönem, fiziki sermaye ekonomik büyümenin kilit unsuru olarak kabul edilirken, beşeri sermayenin etkisi göz önünde bulundurulmamıştır. 1960'lardan sonra, beşeri sermaye kişi başına düşen geliri yani bireyin yaşam standardını ve toplumun refahını artıran bir unsur olarak görülmüştür. Schultz (1960) ve Becker (1962) gibi yazarların yapmış olduğu çalışmalarda, beşeri sermayenin ekonomik büyümedeki sistematik rolü üzerine değerlendirmeler yapılmaktadır (Savvides ve Stengos, 2008: 5). Böylelikle, beşeri sermaye stokunun milli geliri artırdığı, beşeri sermayeye yapılan yatırımların gelir dağılımının büyük bir bölümünü etkilediği kabul edilmektedir. Dolayısıyla, fiziki ve beşeri sermaye

¹²⁰ Bu yönde yapılan çalışmalar için bkz. Nourzad ve Powell (2003); Pulido (2012).

artışının ekonomik büyümeye olumlu yönde etki etmesi ve teorik beklentiyle uyumlu olarak modelde yer alan beşeri (H) ve fiziki (K) sermayenin çıktığı (Y) aynı yönde etkilemesi beklenmektedir.

6.3. Ampirik Model

Ölçeğe göre sabit getiri varsayımı altında ($\alpha + \beta = 1$) denklem 6.3'teki üretim fonksiyonu aşağıdaki log-doğrusal modele dönüştürülebilir.

$$\ln \left(\frac{Y}{H} \right)_t = \vartheta_0 + \vartheta_1 YPEE_t + \vartheta_2 MII_t + \vartheta_3 OPEN_t + \alpha \ln \left(\frac{K}{H} \right)_t + u_t \quad (6.4)$$

Burada $\left(\frac{Y}{H} \right)_t$ beşeri sermaye başına (etkin çalışan başına) düşen çıktı miktarını; $\left(\frac{K}{H} \right)_t$ beşeri sermaye başına (etkin çalışan başına) düşen fiziki sermaye stokunu; MII_t makroekonomik istikrarsızlık endeksini; $YPEE_t$ yargının performans etkinliği endeksini; $OPEN_t$ dışa açıklığı; $\ln$ ilgili değişkenin doğal logaritmasını ifade etmektedir. $\vartheta_1 * 100$, $\vartheta_2 * 100$ ve $\vartheta_3 * 100$ sırasıyla çıktının $YPEE_t$ 'ye, MII_t 'ye ve $OPEN_t$ 'a göre olan yarı esneklikleri, α parametresi ise çıktının $\left(\frac{K}{H} \right)_t$ 'a göre olan esnekliğini ifade etmektedir. Ayrıca, u_t ampirik modeldeki hata terimini temsil etmektedir ve denklem 6.3'teki modeli stokastik hale getirmek için eklenmiştir.

Değişkenlerin büyüme ile ilişkisinin teorik beklentilerle uyumlu olması için¹²¹;

- $YPEE$: $\vartheta_1 > 0$; Yargının Performans etkinliği endeksinin etkin çalışan başına çıktı $\left(\frac{Y}{H} \right)_t$ üzerinde pozitif etkisinin olması,
- MII : $\vartheta_2 < 0$; Makroekonomik istikrarsızlık endeksinin etkin çalışan başına çıktı $\left(\frac{Y}{H} \right)_t$ üzerinde negatif etkisinin olması,
- $OPEN$: $\vartheta_3 > 0$ veya $\vartheta_3 < 0$; Dışa açıklığın etkin çalışan başına çıktı $\left(\frac{Y}{H} \right)_t$ üzerinde pozitif veya negatif etkisinin olması,
- $\ln \left(\frac{K}{H} \right)_t$: $0 < \alpha < 1$; Etkin çalışan başına düşen fiziki sermaye stokunun etkin çalışan başına çıktı $\left(\frac{Y}{H} \right)_t$ üzerinde pozitif etkisinin olması beklenmektedir.

¹²¹ Bkz. Altıncı Bölüm, 6.2.

6.4. Veriler ve Yöntem

Bu çalışmada 1980-2010 döneminde Türkiye'ye ait reel GSYH (Y), beşeri sermaye (H), fiziki sermaye stoku (K), MII¹²² ve YPEE verileri kullanılmaktadır. Çalışmamızda makroekonomik göstergelerin (Y, K, H, MII, OPEN) veri kaynağı olarak İsmihan (2012)'ın 1980-2010 dönemi için oluşturduğu veri seti kullanılmaktadır. YPEE verileri 1980-2010 TÜİK adalet verileri dikkate alınarak hesaplanmıştır¹²³.

Zaman serileri ile yapılan regresyon analizlerinde ortaya çıkabilecek olan düzmece regresyon (*spurious regression*)¹²⁴ sorununu engellemek amacıyla değişkenlerin durağan olup olmadıkları kontrol edilmelidir ve eş bütünleşme analizi yapılmalıdır. Dolayısıyla, Granger'ın ifade ettiği gibi, "bir eş bütünleşme sınaması, düzmece regresyondan sakınmak için bir ön sınama olarak düşünülebilir" (Granger, 1986: 226; Gujarati, 2009: 726). Birim kök testi yapılan bir zaman serisi, eğer birim kök boş hipotezi reddedilmiyorsa, örneğin d defa farkı alınır ve seri durağan hale gelir ve bu serinin d 'inci $I(d)$ dereceden entegre olduğu ifade edilir. Mevcut değişkenler ile yapılan regresyon sonucunda elde edilen kalıntıların durağan olması halinde bu serilerin eş bütünleşik olduklarından söz edilebilir ve regresyon bulguları gerçek sonuçları yansıtır (Asteriou ve Hall, 2007: 319-321).

İkiden fazla değişkenin olması durumunda kullanılacak en iyi eş bütünleşme metodu Johansen yöntemidir (Asteriou ve Hall, 2007: 319). Bu çalışmada kurulan ampirik modelde ikiden fazla değişken olduğundan, eş bütünleşme sınaması Johansen tekniği ile yapılmaktadır¹²⁵. Aynı zamanda ampirik model, veriler arasındaki içselliği ve serilerdeki birim kökü göz önünde bulunduran FM-OLS tekniği kullanılarak tahmin edilmektedir (Phillips ve Hansen, 1990; Johansen, 1995).

¹²²Bu çalışmada MII verileri yerine, yazar tarafından güncellenen (bkz. İsmihan, 2009) ve MII'nın benzer bir varyantı olarak genişletilen makroekonomik istikrarsızlık endeksi (INSW) verileri kullanılmaktadır.

¹²³ EK-1'de veri tanım ve kaynakları ile ilgili detaylı bilgi verilmiştir.

¹²⁴ Zaman serileri ile yapılan regresyon analizleri sonucunda elde edilen şüpheli bulgulardır ve bulgular gerçek ilişkiyi yansıtmaz. Detaylı bilgi için bkz. Gujarati (2009: 724-725).

¹²⁵ Benzer yönde çalışmalar için ayrıca bkz. İsmihan (2009); Cavanagh, Elliot ve Stock (1995); Hjalmarsson ve Österholm, (2007).

6.5. Ampirik Sonuçlar

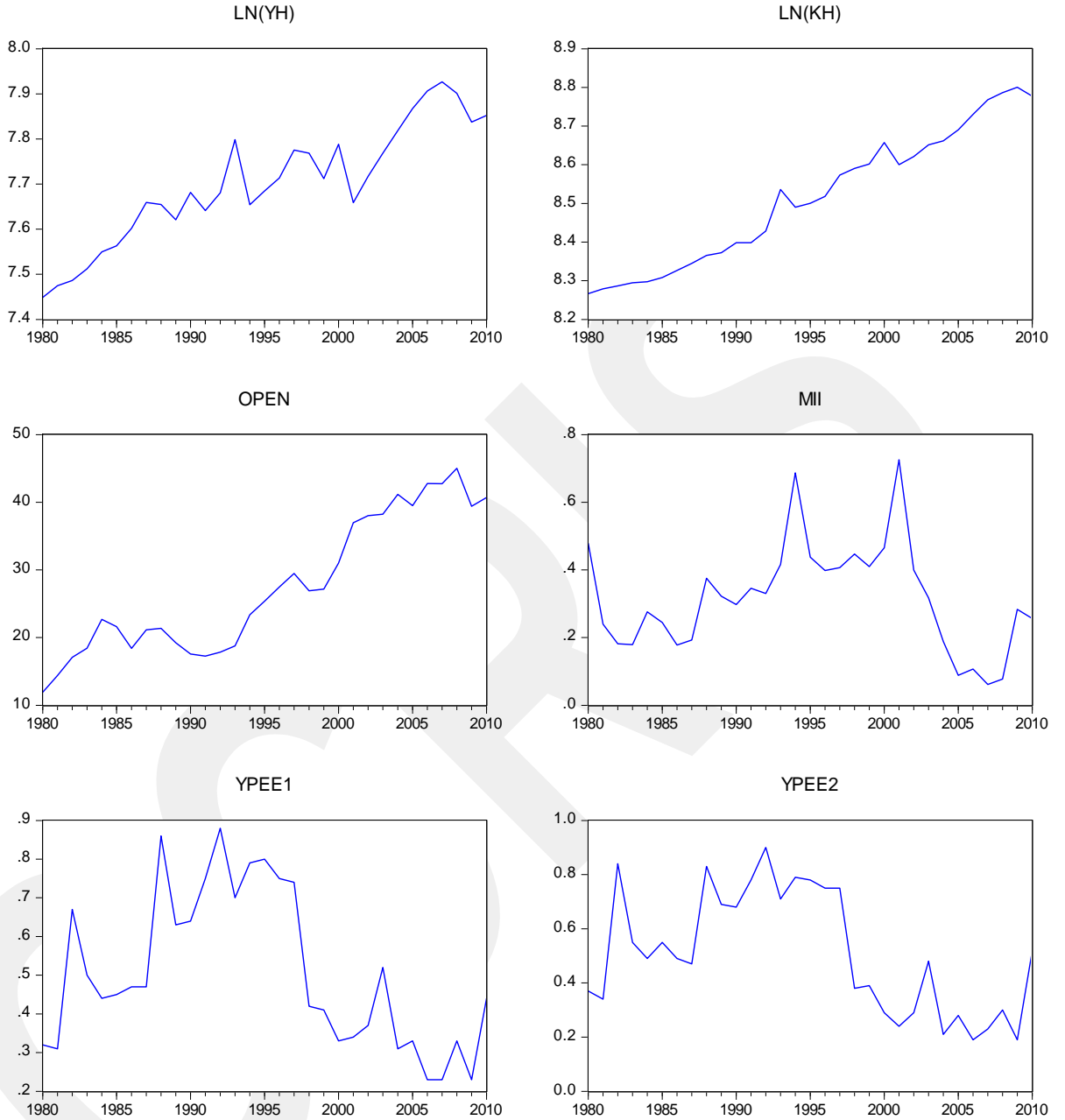
6.5.1. Birim Kök Testleri

1980-2010 dönemine ait yıllık veriler kullanılarak tahmin edilecek Cobb Douglas retim fonksiyonu modelinden önce, serilerin durağan olup olmadıkları kontrol edilmelidir. Regresyon analizleri zaman serilerinin durağan olduğu varsayımına dayanarak yapılır ve serilerin durağan olup olmadığını kontrol etmek için kullanılan birden fazla yöntem vardır (Asteriou ve Hall, 2007; Gujarati, 2009). Bu çalışmada, serilerin durağanlıklarını test etmek için Genişletilmiş Birim Kök Test (ADF) kullanılmaktadır¹²⁶.

Birim kök test sonuçlarından önce, Şekil 6.1'de yer alan zaman serilerinin tarihsel seyirlerine göre durağanlıkları hakkında bilgi edinilebilir.

---

¹²⁶Tm serilerin güvenle durağanlıklarını test edebilmek amacıyla alışmamızda Genişletilmiş Birim Kök Test (ADF) yanı sıra Phillips- Perron Birim Kök Test (PP) ve The Elliott-Rothenberg-Stock Birim Kök Test (DF-GLS) hesaplamaları da yapılmıştır ve benzer sonuçlar elde edilmiştir.

Şekil 6.1: 1980-2010 Dönemi, $\ln(Y/H)$, $\ln(K/H)$, OPEN, MII, YPEE₁ [YPEE(AO)] ve YPEE₂ [YPEE (PCA)]

Şekil 6.1'den görüleceği üzere $\ln(Y/H)$ ve $\ln(K/H)$ değişkenleri genel olarak yukarı yönlü bir trendde sahiptir. Ancak, özellikle kriz yıllarında düşüşe geçtikleri görülmektedir. MII ve YPEE'nin tarihsel seyrine göre, makro istikrarsızlık seviyesi ve yargının performans etkinliği düzeyi genelde inişli çıkışlı bir eğilim sergilemektedir. Örneğin, istikrarsızlığın en yüksek olduğu yılın 2001 kriz dönemine denk geldiği görülmektedir. Kriz sonrasında, "2002-2006 döneminde izlenen

makroekonomik politikalar ekonomik istikrarsızlığı önemli ölçüde azaltmıştır" (İsmihan, 2009: 84) . Ticari dışa açıklık (OPEN) ise 1980 politikalarının etkisiyle artış eğiliminde olmuştur. Buna ek olarak, 1996 yılında yürürlüğe giren Gümrük Birliği Kararları da dışa açıklığı olumlu yönde etkilemiştir. YPEE'nin tarihsel seyri etkinliğin inişli çıkışlı bir eğilim içinde olduğunu göstermektedir. YPEE siyasi hedefler ve brokratik süreçlerin etkisi altında olduğu gibi, optimal düzeyde karşılanamayan yargısal hizmet talebine de bağlı olarak değişiklik göstermiştir¹²⁷ .

Şekil 6.1'de yer alan serilerin tarihsel seyrine bakılarak, serilerin durağan olmadıkları söylenebilir. Ancak, Tablo 6.1'de serilerin durağan olup olmağını tespit etmek amacıyla yapılan ADF birim kök test sonuçları sunulmaktadır.

---

¹²⁷ YPEE'de meydana gelen dönemsel değişiklikler hakkında detaylı bilgi için bkz. Beşinci Bölüm. Ayrıca, MII, OPEN ve büyüme ile ilgili tasviri analiz için bkz. Dördüncü Bölüm.

Tablo 6.1: Birim Kök Test Sonuçları: ADF

Değişkenler	Genişletilmiş Dickey-Fuller Birim Kök Test (Augmented Dickey-Fuller Test; ADF)		
	Düzye		Birinci Fark
	Trendsiz	Trendli	Trendsiz
Ln (Y/H)	-1.601981 ^a [0.4688] ^b	-3.600259 [0.0468]	-7.366876 [0.0000]
Ln (K/H)	-0.039492 [0.9471]	-3.845637 [0.0277]	-6.774340 [0.0000]
YPEE₁	-1.672375 [0.4342]	----- ^c	-7.229163 [0.0000]
YPEE₂	-1.617863 [0.4610]	----- ^c	-7.431907 [0.0000]
MII	-2.549736 [0.1144]	----- ^c	-6.194091 [0.0000]
OPEN	-0.948785 [0.7581]	----- ^c	-5.159369 [0.0002]

^a Uygun (optimal) gecikme uzunluğu Akaike Bilgi Kriterine göre maksimum 2 olarak belirlenmiştir.

^b Parantez içindeki rakamlar olasılık değerleridir (p-values).

^c YPEE_{1,2}, MII ve OPEN deterministik bir trende sahip değildir. Bu değişkenler için ADF testi sadece trendsiz model kullanılarak verilmiştir.

Tablo 6.1'den görüldüğü üzere, ADF birim kök test sonuçlarına göre Ln (Y/H), Ln (K/H), YPEE_{1,2}, MII ve OPEN serileri birinci dereceden entegre [I(1)]'dir. Diğer bir ifadeyle, seriler düzey (*level*) halde iken birim kök boş hipotezi reddedilmemekte, farkları alındığında ise reddedilmekte, yani her bir seri birim kök içermektedir. Ln (Y/H) ve Ln (K/H) zaman serileri için birim kök testi trendli model kullanılarak yapıldığında %5 ve %10 anlamlılık düzeyinde birim kök boş

hipotezinin reddedildiğini göstermektedir. Ancak, trendli modelde %1 anlamlılık düzeyinde birim kök boş hipotezi reddedilmemektedir. Sonuç olarak tüm seriler %1 anlamlılık düzeyinde birinci dereceden entegredir ancak bazı serilerde trend durağan olma ihtimali bulunmaktadır.

6.5.2. Eş Bütünleşme Testi ve Sonuçları

Ekonomik büyüme (çıktı) ile yargının performans etkinliği arasındaki uzun dönemli ilişkiyi incelemek amacıyla kurulan eş bütünleşik VAR model için en uygun gecikme uzunluğunun “1” olduğu tespit edilmiştir¹²⁸.

---

¹²⁸Eş bütünleşme sınaması yapılırken, birim kök test sonuçları göz önünde bulundurularak, bazı değişkenlerin deterministik trende sahip olma ihtimali dikkate alınmıştır. Modelin gecikme uzunlukları ise Akaike Bilgi kriteri dikkate alınarak "1" olarak belirlenmiştir.

Tablo 6.2: Johansen Eş Bütünleşme Analizi (YP EE₁)

Eş bütünleşme rank(r) Testi					
Öz değerler	0.702995	0.502749	0.356748	0.228961	0.0011366
Boş Hipotez	$r = 0$	$r \leq 1$	$r \leq 2$	$r \leq 3$	$r \leq 4$
İz İstatistiği	75.84275* ^a	40.63658	20.37546	7.580105	0.039630
%5 Kritik Değer	68.52	47.21	29.68	15.41	3.76
Max İstatistiği	35.20617*	20.26113	12.79535	7.540475	0.039630
%5 Kritik Değer	33.46	27.07	20.97	14.07	3.76

^a * boş hipotezin %5 anlamlılık düzeyinde reddildiğini göstermektedir.

Tablo 6.3. Johansen Eş bütünleşme Analizi (YPEE₂)

Eş bütünleşme rank(r) Testi					
Öz değerler	0.687136	0.499247	0.351170	0.222120	0.000107
Boş Hipotez	r = 0	r ≤ 1	r ≤ 2	r ≤ 3	r ≤ 4
İz İstatistiği	73.58758* ^a	39.88995	19.83232	7.287387	0.003093
%5 Kritik Değer	68.52	47.21	29.68	15.41	3.76
Max İstatistiği	33.69763*	20.05763	12.54493	7.284294	0.003093
%5 Kritik Değer	33.46	27.07	20.97	14.07	3.76

^a * boş hipotezin %5 anlamlılık düzeyinde reddildiğini göstermektedir.

Tablo 6.2 ve 6.3'de yer alan, YPEE₁ ve YPEE₂ için yapmış olduğumuz Johansen eş bütünleşme testi sonuçları (iz istatistiğine ve max istatistiğine göre) değişkenler arasında sadece bir tane eş bütünleşme vektörü olduğunu ifade etmektedir. Dolayısıyla, değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişkinin varlığından söz edilebilir. Ancak, Johansen eş bütünleşme tahmin sonuçlarına göre değişkenlerin işaretleri (rapor edilmemiştir) beklenenin tersi yönündedir. Bu yüzden, uzun dönem üretim fonksiyonunu tahmin etmek için FM-OLS tekniği kullanılmıştır.

Çalışmada kullanılan model (denklem 6.4) FM-OLS tekniği ile aşağıdaki gibi tahmin edilmektedir¹²⁹.

$$\begin{aligned} \ln(Y/H)_t = & 0.8390 + 0.113 YPEE_{2t} - 0.166 MII - 0.001 OPEN + 0.809 \ln(K/H)_t \quad (6.5) \\ & (0.853483)^{130} \quad (2.233444) \quad (-3.012226) \quad (-0.559307) \quad (6.567523) \\ & [0.4015]^{131} \quad [0.0347] \quad [0.0059] \quad [0.5809] \quad [0.0000] \end{aligned}$$

Denklem (6.5)'deki değişkenlerden YPEE'nin, MII'nın ve $\ln(K/H)$ 'ın p-değerleri bu değişkenlerin istatistiksel olarak anlamlı olduğunu göstermektedir. Ancak, OPEN'a ait p-değeri oldukça yüksek çıktığından değişken istatistiksel olarak anlamlı değildir. Dolayısıyla, OPEN değişkeni modelden çıkartılarak dört değişkenli yeni bir model, FM-OLS tekniği ile aşağıdaki gibi tahmin edilmektedir.

$$\begin{aligned} \ln(Y/H)_t = & 1.252 + 0.134 YPEE_{2t} - 0.170 MII + 0.755 \ln(K/H)_t \quad (6.6) \\ & (2.336693) \quad (2.797269) \quad (-3.024251) \quad (12.29393) \\ & [0.0274] \quad [0.0096] \quad [0.0055] \quad [0.0000] \end{aligned}$$

Yukarıdaki regresyon analizlerine göre (denklem 6.5 ve 6.6), p-değerlerine bakıldığında, tüm değişkenlerin (OPEN dışında) istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir. Her iki modelde yer alan katsayı tahminleri birbirine yakındır ve işaretler değişmemiştir. Etkin çalışan başına düşen çıktı miktarı etkin çalışan başına düşen fiziki sermaye stokundan pozitif yönde, yargının performans etkinliğinden pozitif yönde ve makroekonomik istikrarsızlıktan negatif yönde etkilenmektedir. Değişkenlerin işaretleri teorik beklentilerle uyumludur. Dolayısıyla, yargının performans etkinliğinin, 1980-2010 döneminde, Türkiye ekonomisi üzerinde olumlu etkisi olduğunu söylemek mümkündür.

¹²⁹ YPEE₁ ve YPEE₂ aynı verilerin farklı yöntemlerle hesaplanması ile (AO ve PCA) elde edilen endekslerdir ve aralarında çok yüksek korelasyon bulunmaktadır. Tahmin edileceği üzere regresyon sonuçları çok benzer çıkmıştır ve bu yüzden sadece YPEE₂ ile ilgili sonuçlar verilmiştir. Dolayısıyla, FM-OLS tekniği için endekslerden sadece birinin (YPEE₂) kullanılması yeterlidir.

¹³⁰ t-değerleridir.

¹³¹ p-değerleridir.

Denklem 6.6'ya göre, etkin çalışan başına düşen fiziki sermaye stokunda meydana gelen %1'lik artış, etkin çalışan başına düşen çıktı miktarını % 0.76 oranında artırmaktadır. Yargının performans etkinliğinde (YPEE) meydana gelen 0.1 puanlık bir artış ise etkin çalışan başına düşen çıktı miktarını % 1.3 oranında artırmaktadır. Makroekonomik istikrarsızlıkta (MII) meydana gelen 0.1 puanlık artış ise etkin çalışan başına düşen çıktı miktarını olumsuz yönde etkileyerek % 1.7 oranında düşüşe sebep olmaktadır.

Çalışmanın temel amacı tek ve somut bir gösterge elde ederek (endeks aracılığıyla) bütüncül olarak yargı kurumunun etkinliğini analiz etmek ve bunun ekonomik büyümeye olan etkisini ortaya koymaktır. Ancak, büyümenin endeks içinde yer alan alt göstergelerden ne yönde ve ne kadar etkilendiği de tespit edilebilir.

Söz konusu kanalların etkisi FM-OLS tekniği ile aşağıdaki gibi tahmin edilmektedir¹³²;

$$\begin{aligned} \ln(Y/H)_t = & 3.506 + 0.082 I_{1t} - 0.279MII + 0.606 \ln(K/H)_t & (6.7) \\ & (11.23171) \quad (2.337355) \quad (-5.352330) \quad (19.88299) \\ & [0.0000] \quad [0.0277] \quad [0.0000] \quad [0.0000] \end{aligned}$$

$$\begin{aligned} \ln(Y/H)_t = & 3.314 - 0.062 I_{2t} - 0.273MII + 0.632 \ln(K/H)_t & (6.8) \\ & (8.604274) \quad (-1.466110) \quad (-5.133581) \quad (15.75101) \\ & [0.0000] \quad [0.1551] \quad [0.0000] \quad [0.0000] \end{aligned}$$

¹³²Modelde yer alan I_1 , I_2 ve I_3 değişkenleri için yapılan ADF birim kök test sonuçları bu serielerin birim köke sahip olduklarını göstermektedir. Modelde yer alan tüm değişkenler Johansen Eş Bütünleşme testlerine göre eş bütünleşiktir. OPEN değişkeni istatistiksel olarak anlamsız çıktığı için sonuçlarda rapor edilmemiştir.

$$\ln \left(\frac{Y}{H} \right)_t = 3.947 + 0.087 I_{3t} - 0.319 MII + 0.562 \ln \left(\frac{K}{H} \right)_t \quad (6.9)$$

(15.44425) (2.433975) (-6.061158) (21.82232)
 [0.0000] [0.0224] [0.0000] [0.0000]

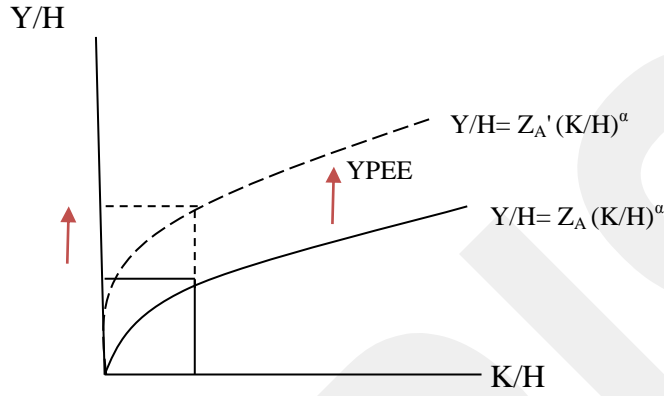
Denklem 6.7, 6.8 ve 6.9'da yer alan I_1 , I_2 , I_3 sırasıyla YPEE alt göstergelerinden nüfus başına düşen hâkim ve savcı sayısı, hâkim başına düşen dosya sayısı ve davaların temizlenme oranını ifade eden alt endekslerdir. Yukarıdaki analizlere göre, nüfus başına düşen hâkim ve savcı sayısı endeksinde meydana gelen 0.1 puanlık bir artış etkin çalışan başına düşen çıktı miktarını %0.82 oranında artırmaktadır. Hâkim başına düşen dosya sayısı değişkeninin p-değeri yüksek çıkmıştır. Dolayısıyla, bu modele ilişkin analiz istatistiksel olarak anlamlı değildir. Temizlenme oranında meydana gelen 0.1 puanlık artış etkin çalışan başına düşen çıktı miktarında %0.87'lik artışa yol açmaktadır¹³³. Buna ek olarak, analizlere göre, etkin çalışan başına düşen çıktı miktarının makroekonomik istikrarsızlıktan negatif yönde, nüfus başına düşen hâkim ve savcı sayısından pozitif yönde, davaların temizlenme oranından pozitif yönde ve etkin çalışan başına düşen fiziki sermaye stokundan pozitif yönde etkilendiği görülmektedir. Tüm değişken işaretleri beklenen yöndedir. Neticede, yargının performans etkinliğini oluşturan alt kanallara bakıldığında, nüfus başına düşen hâkim ve savcı sayısı endeksi ve davaların temizlenme oranı endeksi aracılığıyla ekonomik büyümenin pozitif yönde etkilendiğini söylemek mümkündür.

6.6. Genel Değerlendirme

Bu çalışmada, yargının performans etkinliğini ortaya koyan ve tarafımızca oluşturulan endeks (YPEE) kullanılarak, bu değişkenin büyümeye olan etkisini analiz eden bir model geliştirilmiştir. Kurumların uzun dönemli ekonomik büyümede bir rolü olduğu görüşünü araştırmaya imkân tanıyan bu modelden elde ettiğimiz en temel bulgu, yargının performans bakımından etkinliğinin ekonomik büyümeyi, piyasadaki belirsizliği ve işlem maliyetlerini azaltarak, olumlu yönde etkilediğidir.

¹³³ I_2 'nin anlamlı çıkmamasından ötürü sadece diğer iki alt endeksin yer aldığı yeni bir endeks yapılabilir. Ancak, yaptığımız çalışmada bu gösterge tek başına temel bir etkinlik göstergesi olduğundan endeks hesaplamalarına dâhil edilmiştir. YPEE bütünüyle model içerisinde istatistiksel ve iktisadi bakımdan anlamlıdır. İleriki dönem çalışmalarda farklı göstergeler hesaplanarak yeni endeksler oluşturulabilir.

Sonuç itibariyle, yargının performans etkinliğinin üretim fonksiyonunu üzerindeki etkisi aşağıdaki gibidir.

Şekil 6.2: YPEE ve Üretim Fonksiyonu

Şekil 6.2 teorik beklentilerin ampirik bulgularla desteklendiğini ortaya koyan bir grafikdir. Buna göre, YPEE'deki bir artış (azalış) üretim fonksiyonunun yukarı (aşağı) doğru kaymasını sağlayacak ve veri bir çalışan başına sermaye düzeyinde çalışan başına düşen çıktıyı artıracaktır (azaltacaktır). Netice itibariyle, refah seviyesi yargının performans etkinliği aracılığıyla artmış (azalmış) olacaktır.

SONUÇ

Çalışmanın bu bölümünde, altı bölümden elde ettiğimiz teorik ve ampirik bulguları özetleyerek, politika çıkarımlarında ve ileriye yönelik önerilerde bulunmaktayız.

Yargı sisteminin etkin işleyişinden ne anlaşılması gerektiğini ortaya koymak için yargısal hizmetler piyasa aksaklıkları ve yeni kurumsal iktisat kuramları temelinde açıklanmıştır. Piyasa aksaklıkları kuramı çerçevesinde değerlendirildiğinde, yargısal hizmetlerin piyasa aksaklığı türü olarak kamusal hizmet olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Etkinliğin tahsis edilebilmesi bakımından, zamanımızda bu hizmet devlet tarafından sunulmaktadır. Bu hizmetlerin, özel hizmet niteliğine dönüşebilmesi ve piyasa tarafından kısmen de olsa sunulabilmesi için, piyasa aksaklıklarından (dışlanamazlık ve bedavacılık) kaynaklanan dışsal maliyetlerin azalması gerekmektedir. Esas itibarıyla, yargısal hizmetin devlet veya piyasa tarafından üretilmesine bakılmaksızın, hizmetin üretiminde ve tahsisinde ekonomik etkinliğin tesis edilip edilmediği önem arz etmektedir. Sosyal refahın artırılması amacına ancak bu şekilde ulaşılabilir. Böylelikle, Kaplow ve Shavell (2000)'in ifade ettiği gibi, refah ekonomisi ilkelerinin adaleti sağlaması mümkün hale gelmektedir.

Yeni kurumsal iktisat kuramı yargı sisteminin ekonomik davranış ve performans üzerindeki etkisini incelemektedir. Hukuk kurallarının fiyat mekanizması işlevi görmesi hukuk ile ekonomi arasındaki ilişkinin önemli bir boyutu olsa da, bu ilişkinin bir diğer görünümü, yargının ekonomi ile olan kurumsal ilişkisidir. Ekonomik bir kurum olan yargı kurumu mülkiyet haklarının iyi bir şekilde tanımlanması, tahsisi, korunması ve sözleşmelerin icrası ile işlem maliyetlerini ve belirsizliği minimize ederek piyasadaki etkinliği artırmaktadır. Bu durum işlem maliyetlerinin minimize edilmesini sağlayarak yatırımcının önünü açmaktadır. Aynı ekonomik etki performans bakımından etkin olan bir yargı sistemi var olduğunda da ortaya çıkmaktadır. Hatta yargı sisteminin karardan ziyade performans bakımından etkin olması görece daha önemlidir. Hatırlatmak gerekirse, çıktı düzeyi üretimde kullanılan girdi miktarını artırarak ve/veya kullanılan girdiler aracılığı ile verimliliği

artırarak yükselebilir. Bu noktada, yargı sisteminin etkinliği çıktı üretimindeki etkinliği (verimliliği) artıran bir faktördür.

Yargı sisteminin organizasyonel yapısı ve işleyişi de kurumun etkinliği bakımından önemlidir. Hukuk literatürüne göre, Türk yargı sisteminin işleyişi şekli bakımından ve maddi bakımdan incelenmektedir. Şekli anlamda yargısal faaliyetler, "fiili kurumsal işlemler"i yani faaliyette bulunan yargı organı makamını (mahkemeler) ifade etmektedir. Maddi anlamda yargı ise "karara ilişkin hukuki işlemler"dir. Türkiye'deki yargı sistemi organizasyonel açıdan değerlendirildiğinde, bu yapının karmaşık olduğunu söylemek güçtür. Ancak, günlük hayattaki işleyiş mahkemelerin iş yükünden dolayı sistematik değildir. Bu durum mahkemelerin karar ve performans bakımından etkin olmayışı ile alakalı olup, yargısal hizmeti talep edenlerin davranışlarını etkilemektedir. Örneğin, ilk derece mahkemelerinin verdiği kararın ardından çok sayıda davanın temyiz sürecine dâhil olması ve bu sürece dâhil olan davaların bozulması ilk derece mahkemelerinin performans veya karar bakımından etkin olmadığı ve tarafların da bu görüşte olduğunu bir göstergesidir. Buna ek olarak, uzmanlık bilgisi gerektiren ekonomik alanlara yönelik mahkemelerin olmadığı görülmektedir. Genel mahkemelerdeki hâkimlerin uzmanlık bilgisine sahip olmayışı iş yükünü artırmakla birlikte etkin karar vermeyi engellemektedir.

Türkiye'de 1980-2010 döneminde yaşanan, politik, ekonomik ve hukuki dönüşümlerin incelendiğinde, ülkede politik istikrarsızlığın yaşandığı dönemlerde ekonomik istikrarsızlıkların da ortaya çıktığı görülmektedir. Bununla birlikte hukuki dönüşümlerin politik süreçlerle olan ilişkisi dikkat çekicidir.

Oluşturduğumuz yeni endeks (YPEE) sayesinde, yargı organlarının performans etkinliği hakkında bilgi verebilecek tek ve somut bir gösterge elde ettiğimizden, yargı sisteminin işleyişi hakkında bilgi edinmek, sorunların çözümü için politika ve reform önerileri sunmak ve politik-ekonomik göstergeler ile yargı sistemi arasındaki ilişkiyi ortaya koyabilecek ampirik analizler yapmak mümkün hale gelmiştir. Buna ek olarak, endeks hesaplamasında kullanılan sade yöntem ve göstergeler tüm ülkelerin yargı sistemine rahatlıkla uygulanabilir niteliktedir. Yargı performansının pratikte etkinliğini ortaya koymak, i) etkinlik ölçütlerini belirlemek açısından; ii) veri eksikliğinden ve iii) yargı sisteminin yapısından ve işleyişinden

dolayı kolay olmamıştır. Türkiye'deki ilk derece ceza, hukuk ve idare mahkemelerinin 1980-2010 yıllarına ait iş yükü ve adalet personeli (savcı ve hâkim) verileri kullanılarak HDI metodolojisi ve ölçümüne göre hesaplanan endekste, yargı personelinin sayısı ve iş yükü kriterlerine göre alt göstergeler ve alt endeksler formüle edilmiştir. YPEE sonuçlarına göre, 1980-2010 dönemi Türkiye'de yargı sisteminin performansı bakımından etkinliğin inişli çıkışlı olduğu dönemdir. Bu dalgalanmaların, yargısal hizmetlerin arzını etkileyen ekonomik ve politik nedenlerden kaynaklandığı görülmüştür.

Yargı sisteminin etkinliği ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi analiz etmek için üretim fonksiyonunu yaklaşımı temelinde geliştirilmiş ampirik model, 1980-2010 dönemi için Türkiye'ye uygulanmıştır. Model, uzun dönemli ekonomik büyümeye etki etmesi beklenen, fiziki sermaye, beşeri sermaye, dışa açıklık, makroekonomik istikrarsızlık ve yargının performans etkinliği değişkenleriyle sınırlanmıştır. Çalışmanın bu kısmında, ADF birim kök testi, Johansen eş bütünleşme analizi gibi zaman serileri analizleri kullanılmış, FM-OLS tekniği ile model tahmin edilmiştir. Geliştirdiğimiz ampirik modelden elde ettiğimiz en temel bulgu, yargının performans bakımından etkinliğinin ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkilediğidir. Buna ek olarak yapmış olduğumuz çalışma ekonomik büyümeye etki eden yargı sisteminin alt kanallarını da tespit etmemizi sağlamıştır. Hâkim başına düşen iş yükü değişkeni istatistiksel olarak anlamsız çıkmıştır ancak nüfus başına düşen hâkim ve savcı sayısı ile davaların temizlenme oranının ekonomik büyümeye pozitif yönde etki ettiği görülmüştür.

Türkiye üzerine yaptığımız bu çalışmanın genel bulgularından hareketle birkaç önemli politika çıkarımında bulunmak gerekmektedir. Mahkemelerin performans bakımından daha etkin işleyebilmesi için çalışmada ifade ettiğimiz ekonomik öngörülere uygun yapılanmalara ihtiyaç vardır. Örneğin, ekonomik değeri düşük ticari davalarda ve bağımsız düzenleyici otoriteler tarafından verilen kararlar kapsamında ortaya çıkan uyuşmazlıklarda tarafların yargı yerine alternatif çözüm yollarına başvurmalarını sağlayacak veya tarafları kanalize edebilecek yargısal reformlara ihtiyaç vardır. Böylelikle, ciddi ekonomik değeri olmayan davaların mahkemelerin iş yükünü artırmamasının önüne geçilirken diğer davaların çözümü kolaylaşabilir. Ancak, yeterli ve gerekli verilerin bulunması halinde ileriki dönem

çalışmalarda ekonomik sonuçlar doğuran davalara bakan mahkemelerin (ticaret mahkemeleri, üst kurulların kararına bakan ticaret mahkemeleri ile ilgili danıştay dairesi gibi) performans bakımından değerlendirilmesi sorunların spesifik tespiti ve çözümü bakımından daha faydalı olacaktır. Buna ek olarak, politika yapıcıları, yargı sisteminin etkinliğinin ülkenin ekonomisi için önemli bir unsur olduğunun farkında olmalıdır. Yargı sisteminin performans etkinliğinin uzun dönemli ekonomik büyümeyi pozitif yönde etkilemeye devam etmesi için, öncelikle yargı sistemini özellikle performans bakımından iyileştirmeye yönelik, yeterli sayıda ve nitelikte reformların yapılması bir gerekliliktir fakat yargı sistemindeki mevcut performansın değerlendirilmesi ve sorunların tespit edilmesi önceliklidir. Bu noktada, yargının performans etkinliği endeksinin, belirli dönemlerde ve mahkemeler özelinde, ilgili kurumlar tarafından uygulanmasının faydalı olacağı düşünölmektedir.

Çalışmada oluşturduğumuz endeks ve kurduğumuz model, her ülkenin kendi yargı sistemi için uygulanabilir niteliktedir ve bazı kısıtlar altında hazırlanmıştır. Türkiye'ye özgü yapılması planlanan veya diğer ölkeler özelinde yapılacak olan herhangi bir ampirik çalışmada, yargının performans etkinliği endeksi mahkeme teşkilatında yer alan farklı mahkeme türlerine ayrı ayrı uygulanabilir. . Buna ek olarak, ölkelerarası analizlerde kullanılmaya uygun nitelikte bir çalışmadır. Ancak, Türkiye'de yargı sistemine ilişkin, özellikle 1980 öncesi döneme ait, veri kısıtı olduğunu ifade etmek gerekmektedir. Yargının performans etkinliği ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi analiz eden model üretim fonksiyonu yaklaşımı çerçevesinde kurulmuş ve belli faktörler ile sınırlanmıştır. Model geliştirmeye açık olduğu gibi, üretim fonksiyonu yaklaşımından farklı ekonomik teoriler ve uyguladığımız ekonometrik yöntemlerden farklı yöntemler ile de test edilebilir.

KAYNAKÇA

ACEMOĞLU, D., JOHNSON, S. ve ROBINSON, J.A. (2005). Institutions as a Fundamental Cause of Long Run Growth. P. Aghion ve S. N. Durlauf (Edt), *Handbook of Economic Growth* içinde (s.385–472) . North-Holland: Amsterdam ve San Diego Elsevier.

ACORN, A. E. (1993). "Valuing Virtue: Morality and Productivity in Posner's Theory of Wealth Maximization". *Val. UL Rev.*, 28, 167.

AĞAR, S. (2005). "Adil Yargılanma Hakkı Perspektifinden 4811 Sayılı Vergi Barışı Yasası". *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 59, 327-358.

AHMED, M. (2012). *Openness, Institutions, and Economic Growth: Empirical Evidence from Panel Estimation*. North Carolina State University.

AKTAŞ, S. (2001). *Hayek'in Hukuk ve Adalet Teorisi*. Ankara: Liberte Yayınları.

AKYOL, L. A. (2011). "Anayasa Mahkemesinin 14/01/2010 Tarihli Kararı Çerçevesinde Yargı Harçlarına İlişkin Bazı Sorunlar ve Güncel Gelişmeler", *Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi*, 32-52.

ALBERS, P. (2003). *Evaluating Judicial Systems 'A Balance Between Variety and Generalisation*. Strasbourg: CEPEJ.

ALCHIAN, A. (1977). Some Economics of Property Rights. *Economic Forces At Work* içinde. Indianapolis: Liberty Press.

ALCHIAN, A. (1989). Property Rights. J. Eatwell, M. Migate ve P. Newman (Edt), *The Invisible Hand* içinde New York: W W Norton.

ALDASHEV, G. (2009). "Legal Institutions, Political Economy and Development". *Oxford Review of Economic Policy, Special Issue*.

ALESINA, A. ve PEROTTI, R. (1996). "Income Distribution, Political Instability, and Investment." *European Economic Review*, 40(6), 1203-1228.

ALİ, F., ALMAND. S., BROOK K. vd. (2007). *The ONS Productivity Handbook*. New York: Palgrave Macmillan.

ARROW, K. (1962). Economic Welfare and The Allocation Of Resources For Invention. *The rate and direction of inventive activity: Economic and Social Factors* (içinde). Nber, 609-626.

ARSLAN, Ü. (2007). *Kurumların İktisadi Büyüme Üzerindeki Etkisi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, T.C. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı.

ASTERIOU, D. ve HALL, S. G. (2007). *Applied Econometrics*. New York: Palgrave Macmillan.

ATYAS, İ. ve ODER, B. (2008). *Türkiye'de Özelleştirmenin Hukuk ve Ekonomisi*. Ankara: Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı.

AVRUPA ADALETİN ETKİNLİĞİ KOMİSYONU (CEPEJ). (2010). "Avrupa Yargı Sistemleri Adaletin Etkinliği ve Kalitesi", 12.

BALL, G.G., ve KESAN J.P. (2010). "Judges, Courts and Economic Development: The Impact of Judicial Human Capital on the Efficiency and Accuracy of the Court System". *Champaign: University of Illinois*, 1-36.

BARRO (1999). "Human Capital and Growth in Cross-Country Growth Regressions". *Swedish Economic Policy Review*, 6 (2), 237-277.

BARZEL, Y. (1997). *Economic Analysis of Property Rights*. Cambridge University Press.

BATOR, F. M. (1958). "The Anatomy of Market Failure". *Quarterly Journal of Economics*, 72 (3), 369-371.

BECKER, G. S. (1957). "The Economics Of Discrimination". *Southern Economical Journal*, 24(4), 494 -496.

BECKER, G. S. (1962). "Investment in Human Capital: A Theoretical Analysis". *Journal of Political Economy*, 70(5), 9-49.

BECKER, G. S. (1968). "Crime and Punishment: An Economic Approach". *The Journal of Political Economy*, 76 (2), 169-217.

BECKER, G. S. (1971). *Economic Theory*. USA: Alfred A. Knopf, Inc.

BECKER, G. S. (1976). *The Economic Approach To Human Behavior*. University of Chicago Press.

BENLİ, E. (2010). "Ekonomik Zarar". *Galatasaray Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 1, 1055-1089.

BERMAN, H. J. (1947). "Commercial Contracts in Soviet Law". *California Law Review*, 35 (2), 191-234.

BİLİM, SANAYİ ve TEKNOLOJİ BAKANLIĞI VERİMLİLİK GENEL MÜDÜRLÜĞÜ. (2013). Verimlilik Stratejisi ve Eylem Planı 5, 2014-2017. 21 Mart 2014 Tarihinde <http://www.ydd.org.tr/uploads/files/VSEP-Komisyonlar.pdf> adresinden alınmıştır.

BJORNBERG, K. ve RICHMAND, P. (2003). *Türkiye Cumhuriyetinde Yargı Sisteminin İşleyişi*. Brüksel: AB Komisyonu.

BLOMSTROM, M., ROBERT, E. ve ZEJAN, M. (1996). "Is Fixed Investment the Key to Economic Growth". *The Quarterly Journal of Economics*, 111 (1), 269-276.

BRUNETTI, A., KISUNKO, G. ve WEDER, B. (1998). "Credibility of Rules and Economic Growth: Evidence From a Worldwide Survey of the Private Sector." *The World Bank Economic Review*, 12 (3), 353-384.

BUCHANAN, J. M. (1974). "Good Economics Bad Law". *Virginia Law Review*, 60 (3), 483-492.

BUCHANAN, J. M. (1975). "Public Finance and Public Choice". *National Tax Journal*, 28 (4), 383-394.

BUSCAGLIA, E. (1998). "Law and Economics of Development". *Encyclopedia of Law and Economics*, 1, 562-602.

CALABRESI, G. (1970). *The Cost of Accidents: A Legal and Economic Analysis*. New Haven: Yale University Press.

CAPLAN, B. ve STRINGHAM, E.P. (2008). "Privatizing the Adjudication of Disputes". *Theoretical Inquiries in Law*, 9 (2), 503-528.

CAPORASO, J. A. ve LEVINE D. (1992). *Theories of Political Economy*. USA: Cambridge University Press.

CARLTON, D.W. ve PERLOFF, J.M. (2005). *Modern Industrial Organization*. USA.

CASE, K. E. ve FAIR R. C. (2004). *Principles Of Economics*. New Jersey: Pearson Prentice Hall.

CAVANAGH, C. , ELLIOT, G. ve STOCK, J. (1995). "Inference in Models with Nearly Integrated Regressors," *Econometric Theory*, 11(5), 1131–1147.

CELASUN, M. (2002). "2001 Krizi, Öncesi ve Sonrası." ERC/METU IV. International Conference in Economics, Ankara.

CHARLES, C. ve DOUGLAS P. H. (1928). "A Theory of Production". *American Review*, 18, 139-156.

CHRISTENSEN, R. K. ve SZMER, J. (2012). "Examining the efficiency of the U.S Courts of Appeals: Pathologies and Prescriptions". *International Review of Law and Economics*, 32, 30-37.

COASE, R. (1937). " The Nature of The Firm". *Economica*, 4(3), 386-405.

COASE, R. (1960). "The Problem of Social Cost". *The Journal of Law and Economics*, 3, 1-44.

COLE, D. H. ve GROSSMAN, P.Z. (2004). *Principles of Law and Economics*. New Jersey: Pearson Prentice Hall.

COMMONS, J. R. (1931). "Institutional Economics". *American Economic Review*, 21, 648-657.

COOTER, R. ve ULEN, T. (2008). *Law & Economics*. USA: Pearson Prentice Hall.

DAKOLIAS, M. (1999) "Court Performance Around the World: A Comparative Perspective". *Yale Human Rights and Development Journal*, 2 (1).

DENISON, F. (1985). *Trends in The American Growth, 1929-1982*. Brookings Institution Press.

DEYNELİ, F. (2010). *Türkiye'de Adalet Ekonomisinin Karşılaştırmalı Analizi*. Ankara: T.C. Maliye Strateji Geliştirme Başkanlığı.

DHANESHWAR, G. (1997). "Private Investment and Endogenous Growth Evidence from Cameroon". International Monetary Fund.

DIXIT, A. K. (2007). *Lawlessness and Economics: Alternative Modes Of Governance*. USA: Princeton University Press.

DİKKAYA, M. ve ÖZYAKIŞIR, D. (2008). Türkiye Ekonomisinde Radikal Dönüşüm: 1980-2007 Dönemi. M. Dikkaya, D. Özyakışır ve A. Üzümcü (Edt), *Türkiye'nin Ekonomi Politikası: 1923-2007 içinde* (s.139-168). Ankara: BRC Basım Yayın Dağıtım.

DJANKOV, S., LA PORTA R., LOPEZ DE SILANES, F. ve SHLEIFER, A. (2001). "Legal Structure and Judicial Efficiency: The Lex Mundi Project". *World Bank, Harvard University, Yale University, Harvard University*.

EISENBERG, T. ve HUANG, K. C. (2009). "The Effect of Rules Shifting Supreme Court Jurisdiction from Mandatory to Discretionary: An Empirical Lesson from Taiwan". *Cornell Legal Studies Research*.

EKİNCİ, B. M. (2008). Türkiye'de 1923-2006 Döneminde İktisadi Krizler ve İstatistikler İtibariyle Sektörel Analizler. M. Dikkaya, D. Özyakışır ve A. Üzümcü (Edt), *Türkiye'nin Ekonomi Politikası: 1923-2007 içinde* (s.239-280). Ankara: BRC Basım Yayın Dağıtım.

ERGÜL, T. (1990). "Adalet Hizmetleri Açısından VI. Beş Yıllık Kalkınma Planı". *Ankara Barosu Dergisi*, 47(1), 10-21.

ESENER, T. ve GÜVEN, K. (2008). *Eşya Hukuku*. Ankara: Yetkin Basım Yayın Dağıtım.

EYZAGUIRRE, H. (1996). *Institutions and Economic Development: Judicial Reform in Latin America*. Inter-American Development Bank, Strategic Planning and Operational Policy Department.

FRIEDMAN, M. (1984). "Two Faces of Law". *Wisconsin Law Review*, 1, 13-33.

GHURA, D. (1997). "Private Investment and Endogenous Growth: Evidence from Cameroon" *IMF Working Paper*, No. 97/165.

GÖZLER, K. (2000). *Türk Anayasa Hukuku*. Bursa: Ekin Kitabevi Yayınları.

GRAJZL, V. A., GRAJZL, P., SUSTERSIC, J. ve ZAJC, K. (2012). "Court Output, Judicial Staffing, And The Demand for Court Services: Evidence From Slovenian Courts of First Instance". *International Review of Law and Economics*, 32, 19– 29.

GRANGER, C. W. (1986). "Developments in The Study of Cointegrated Economic Variables". *Oxford Bulletin Of Economics And Statistics* 48.(3), 213-228.

GUJARATI, D. N. (2009). *Temel Ekonometri* (Ü, Şenesen, ve G. G. Şenesen, Çeviri). İstanbul: Literatür Yayıncılık Dağıtım Pazarlama (İlk Baskı 1978).

HÂKİMLER ve SAVCILAR YÜKSEK KURULU GELİŞTİRME BÜROSU. (2011). 2011 Yılı Faaliyet Raporu.

HAY, J. R., SHLEİFER, A. ve VİSHNY, R. W. (1996). "Toward a Theory of Legal Reform". *European Economic Review*, 40 (3-5), 559-567.

HICKS, J.R. (1939). "The Foundation of Welfare Economics". *Economic Journal*. 49 (196), 696-712.

HJALMARSSON, E. ve ÖSTERHOLM, P. (2007). *Residual-Based Tests of Cointegration for Near-UnitRoot Variables*. Manuscript, Board of Governors of the Federal Reserve System.

HOLCOMBE, R. (2006). *Public Sector Economics: The Role of Government in American Economy*. New Jersey: Pearson Prentice Hall.

İSMİHAN, M. (2003). "The Role Of Politics and Instability on Public Spending Dynamics And Macroeconomic Performance: Theory And Evidence From Turkey" PhD thesis. Middle East Technical University, Ankara.

İSMİHAN, M. (2009). "Chronic Instability and Potential Growth Rate: The Turkish Experience, 1960-2006". *Dokuz Eylül University Journal of Faculty of Economics and Administrative Sciences*, 24 (1), 73 -91.

İSMİHAN, M. OLGUN, H. ve UTKU, F. M. (2008). "Globalization of National Economies, 1975-2005". *International Research Journal of Finance and Economics*, 1, 68-81.

İSMİHAN, M. ve ÖZCAN, K. (2006). "Türkiye Ekonomisinde Büyümenin Kaynakları, 1960-2004". *İktisat İşletme ve Finans*, 241, 74-86.

İSMİHAN, M. ve ÖZKAN, F. G. (2011). "The Political Economy of Public Spending Decisions and Macroeconomic Performance". *International Journal of Economic Perspectives*, 5(2), 163-174.

İSMİHAN, M., DİNÇERGÖK B. ve CİLASUN, S. M. (2013). "Finance, Instability, Debt and Growth: The Turkish Case, 1980-2010". EY International Congress on Economics I, 271.

JOHANSEN, S. (1988). "Statistical Analysis of Cointegration Vectors". *Journal of Economic Dynamics and Control*, 12, 231-254.

KAPLOW, L. ve SHAVELL, S. (2000). "Fairness Versus Welfare". *Harv. L. Rev.* 114, 961.

KAPLOW, L. ve SHAVELL, S. (2001). "Any Non-welfarist Method of Policy Assessment Violates the Pareto Principle". *Journal of Political Economy*, 109 (2), 281-286.

KAPLOW, L. ve SHAVELL, S. (2002). Economic Analysis of Law. *Handbook of Public Economics* 3 içinde (s.1661-1784).

KARAÇOR, Z. ve ALPTEKİN, V. (2006). "1980 Sonrası İstikrar Politikaları Işığında Türkiye Ekonomisinin Trend Analizi Yardımıyla Değerlendirilmesi". *Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 6 (11), 307-342.

KARAKAYA, N. ve ÖZHABEŞ, H. (2013). *Yargı Paketleri: Hak ve Özgürlükler Açısından Bir Değerlendirme*. İstanbul: TESEV Yayınları.

KAUFMAN, D., KRAAY, A. ve MASTRUZZI, M. (2007). "Governance Matters VIII: Governance Indicators for 1996-2006". *World Bank Policy Research Working Paper*, 4280.

KİBRİTÇİOĞLU, A. (2001). "Türkiye'de Ekonomik Krizler ve Hükümetler: 1969-2001". *Yeni Türkiye Dergisi. Ekonomik Kriz Özel Sayısı*, 7 (41), 174-182.

KİBRİTÇİOĞLU, A. (1998). "İktisadi Büyümenin Belirleyicileri ve Yeni Büyüme Modellerinde Beşeri Sermayenin Yeri". *AÜ Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 1-4, 207-230.

KİRMANOĞLU, H. (2011). *Kamu Ekonomisi Analizi*. İstanbul: Beta Yayıncılık.

KNACK, S. ve KEEFER, P. (1995). "Institutions And Economic Performance: Institutional Measures Cross-Country Tests Using Alternative". *Economics and Politics*, 7 (3), 207-227.

KORMENDI, R.C. ve MEGUIRE, P. G. (1985). "Macroeconomic Determinants of Growth". *Journal of Monetary Economics* 16, pp. 141-193, North Holland.

KURU, B., ARSLAN, R. ve YILMAZ, E. (2005). *Medeni Usul Hukuku*. Ankara: Yetkin Basım ve Dağıtım.

LIMMAM, Y. R. ve MILLER, S. M. (2004). "Explaining Economic Growth: Factor Accumulation, Total Factor Productivity Growth, and Production Efficiency Improvement". *Economics Working Paper*, University of Connecticut.

LOPEZ, V. R. (2008). "Economics of Court Performance: An Empirical Analysis". *European Journal of Law and Economics*, 25, 231-251.

LUCAS, R. (1988). "On The Mechanics of Economic Development". *Journal of Monetary Economics*, 22, 3-42.

MANKIW, N. G., ROMER G. ve WEIL, D. N. (1992). "A Contribution to The Empirics of Economic Growth". *Quarterly Journal of Economics*, 107, 407-437.

MARCIANO, A. (2012). "Guido Calabresi's Economic Analysis of Law, Coase and the Coase Theorem". *International Review of Law and Economics*, 32 (1), 10-118.

MARCIANO, A. ve KHALIL, E. L. (2012). "Optimization Path Dependence and the Law: Can Judges Promote Efficiency?". *International Review of Law and Economics*, 32, 72-82.

MERCURO, N. ve MEDEMA, S.G. (2006). *Economics and the Law*. USA: Princeton University Press.

MOE, T. (1990). "Political Institutions: The Neglected Size of the Story". *Journal of Law, Economics and Organization*, 6, 213-253.

NİŞANCI, Ş. ve ÇAYLAK, M. (2008). Osmanlı'da Siyaset-Ekonomi Dengesi ve Cumhuriyete Kalan İktisadi Miras. M. Dikkaya, D. Özyakışır ve A. Üzümcü (Edt), *Türkiye'nin Ekonomi-Politiği 1923-2007 içinde* (s. 1-51). Ankara: BRC Basım Yayın Dağıtım.

NORTH, D. C. (1981). *Growth and Structural Change*. New York: Norton.

NORTH, D. C. (1986). "The New Institutional Economics". *Journal of Institutional and Theoretical Economics*, 142, 230-23.

NORTH, D. C. (1990). *Institutions, Institutional Change and Economic Performance*. Cambridge: Cambridge University Press.

NORTH, D. C. (1991). "Institutions". *The Journal of Economic Perspectives*, 5 (1), 97-112.

NORTH, D. C. (1994). "Economic Performance Through Time". *The American Economic Review*, 359-368.

NORTH, D. C. ve THOMAS, R. P. (1973). *The Rise of the Western World. A new Economic History*. Cambridge. Cambridge University Press.

NOURZAD, F. ve POWELL, J. J. (2003). "Openness, Growth, and Development: Evidence From a Panel of Developing Countries". *Scientific Journal of Administrative Development*.

- O'DONELL, R. (1990). *Adam Smith's Theory of Value and Distribution*. New York
- OECD. (2006). *Compendium of Productivity Indicators 2006*. Organization for Economic Cooperation and Development: Paris.
- OĞUZ, F. (2003). *Bilgi, Regülasyon ve Rekabet: Bir Piyasa Süreci Yaklaşımı*. 2. Ulusal Bilgi, Ekonomi ve Yönetim Kongresi, İzmit.
- OĞUZ, F. (2010). "Rekabetçi Bir Süreç Olarak Hukuk". *Liberal Düşünce*, 59-60, 231-248.
- OĞUZ, F. (2011). *Devlet ve Piyasa: Regülasyon Ekonomisine Giriş*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- OĞUZMAN, B. (2011). *Medeni Hukuk*. İstanbul: Arıkan Basım Yayım Dağıtım.
- OĞUZMAN, M. K. ve ÖZ, T. (2010). *Borçlar Hukuku: Genel Hükümler*. İstanbul: Vedat Yayıncılık.
- OĞUZMAN, M. K., SELİÇİ, O. ve OKTAY-ÖZDEMİR, S. (2013). *Eşya Hukuku*. İstanbul: Filiz Kitabevi.
- ÖZBEK, M. (1999). "Alternatif Uyuşmazlık Çözüm Yolları ve Temel Çözüm Türleri Nelerdir?". *Ankara Barosu Dergisi*, 2-3, 187-204.
- PEKCANITEZ, H., ATALAY, O. ve ÖZEKES, M. (2005). *Medeni Usul Hukuku*. Ankara: Yetkin Basım ve Dağıtım.
- PIGOU, A. C. (1938). *The Economics of Welfare*. London: McMillan and CO.

PINHEIRO, A. C. (1996). *Judicial System Performance and Economic Development*. Rio de Janeiro: BNDES.

POSNER, R. A. (1972). "A Theory of Negligance". *The Journal of Legal Studies*, 1(1), 29-96.

POSNER, R. A. (1975). "Economic Approach to Law." *Texas Law Review*. 53, 757-782.

POSNER, R. A. (1993). "What Do Judges And Justices Maximize? (The Same Thing Everybody Else Does)." *Supreme Court Economic Review*, 1-41.

POSNER, R. A. (2000). "Is The Ninth Circuit Too Large? A Statistical Study Of Judicial Quality." *The Journal of Legal Studies*, 29 (2), 711-719.

PREBISCH, R. (1950). *The Economic Development of Latin America and Its Principal Problems*. USA: United Nations Publications.

PRIEST, G. (1977). "Common Law Process and the Selection of Efficient Rules". *J. Legal Studies*, 6, 65-82.

PRILLAMAN, W. D. (2000). *The Judiciary and Democratic Decay in Latin America: Declining Confidence in Rule of Law*. USA: Greenwood Publishing.

PROCHNIAK, M. (2013). "To What Extent Is the Institutional Environment Responsible for Worldwide Differences in Economic Development". *Contemporary Economics*, 7 (3), 17-38.

PULIDO, J. A. (2012). *The Role of Macroeconomic Instability and Economic Growth: The Case of Colombia, 1950-2009*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı.

RAMELLO, G. B. ve VOIGT, S. (2012). "The Economics of Efficiency and The Judicial System". *International Review of Law and Economics*, 32, 1-2.

RAMSEYER, J. M. (2012). "Talent Matters: Judicial Productivity And Speed In Japan". *International Review of Law and Economics*, 32, 38-48.

REDEK, T. ve SUSJAN, A. (2005). "The Impact of Institutions on Economic Growth: The Case of Transition Economies". *Journal of Economic Issues*. xxxix (4).

RICHTER, R. (2008). "The Role of Law in the New Institutional Economics". *Journal of Law and Policy*, 26(13), 13-36.

RODRIK, D. (2000). "Institutions For High-Quality Growth: What They Are And How To Acquire Them". NBER Working paper 7540.

RODRIK, D. ve SUBRAMANIAN, A. (2003). The Primacy of Institutions and What This Does and Does Not Mean". *Finance and Development*, 40 (2), 31-34.

RODRIK, D. (2012). *The Globalization Paradox: Democracy and The Future of The World Economy*. New York: WW. Norton.

ROMER, P. M. (1986). "Increasing Returns and Long-run Growth". *The Journal of Political Economy*, 1002-1037.

ROTHBARD, N. (2009). "İnsan, İktisat ve Devlet" (A., Uzun, ve A. M. Uzun, Çeviri). Ankara: Liberte Yayınları (İlk Baskı 1962).

SACHS, J. D. (2003). "Institutions Matter, but Not for Everything The Role of Geography and Resource Endowments in Development Shouldn't Be Underestimated". *Finance and Development*, 40 (2), 38-4.

SAMUELSON, P.A. (1954). "The Pure Theory of Public Expenditure". *The Review of Economics and Statistics*, 36 (4), 387-389.

SANLI, K. C. (2007). *Haksız Fiil Hukukunun Ekonomik Analizi Hukuk ve Ekonomi Öğretisi*. İstanbul: Arıkan Basım Yayım Dağıtım.

SAVVIDES, A. ve STENGOS, T. (2008). *Human Capital And Economic Growth*. Stanford University Press.

SCHAFER, H. B. ve OTT, C. (2004). *The Economic Analysis of Civil Law*. London: Edvard Elgar.

SCHULTZ, T. W. (1960). "Capital Formation by Education". *Journal of Political Economy*, 68(6), 571-583.

SCULLY, G. W. (1988). "The Institutional Framework and Economic Development." *Journal of Political Economy*, 96(3), 652-662.

SCULLY, G. W. (1992). *Constitutional Environments and Economic Growth*. Princeton: Princeton University Press.

SHAVELL, S. (2000). "Economic Analysis of Law". *Harvard Law School John M. Olin Center for Law, Economics and Business Discussion Paper Series*, 283.

SIRMEN, A. L.(2013). *Eşya Hukuku*. Ankara: Yetkin Yayınları.

SKOUSEN, M. (2009) . *Mikro İktisat: Ekonomik Mantık* (A. Yayla, Çeviri). Ankara: Adres Yayınları.

SMITH, A. (2006). *Milletlerin Zenginliği* (H. Derin, Çeviri). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları (İlk Baskı 1776).

SMULOVITZ, C. (2010). Law and Courts' Impact on Development and Democratization. P. Cane ve Kritzer. H.M (Edt), *The Oxford Handbook of Empirical Legal Research* içinde (s. 739-752). Oxford University Press.

SMYTH, R. (2005). "Do Judges Behave As Homo Economicus, and If So, Can We Measure Their Performance? An Antipodean Perspective On A Tournament Of Judges". *Florida State University Law Review*, 32, 1299-1329.

SOLOW, R. M. (1956). "A Contribution to the Theory of Economic Growth". *The Quarterly Journal of Economics*, 70 (1), 65-94.

SOLOW, R. M. (1957). "Technical Change and the Aggregate Production Function". *The Review of Economics and Statistics*, 39 (3), 312-320.

STAATS, J. L., BOWLER, S. ve HISKEY, J.T. (2005). " Measuring Judicial Performance in Latin America". *Latin American Politics and Society*, 47 (4), 77-106.

STIGLITZ, J. E. (2000). *Economics of The Public Sector*. NY: Norton & Company.

ŞENALP, M. G. (2007). Dünden Bugüne Kurumsal İktisat. E. Özveren (Edt), *Kurumsal İktisat* içinde (s. 45-91). Ankara: İmge Yayıncılık.

TALEKAR, P. (2011). *Economics of Justice Delivery Demand, Supply and Costs*. CCS Working Paper, No: 250.

TEBALDI, E. ve MOHAN, R. (2011). "Institutions-Augmented Solow Model and Income Clubs". *A Economia em Revista-AERE*, 17(2), 5-14.

T.C ADALET BAKANLIĞI STRATEJİ GELİŞTİRME BAŞKANLIĞI. (2012). Yargı Reformu Strateji Taslağı Amaç ve Hedefler. 10 Aralık 2013 tarihinde

http://www.sgb.adalet.gov.tr/Yargi_reformu_stratejisi_taslagi.pdf adresinden alınmıştır.

T.C. BAŞBAKANLIK. (1988). Adalet Hizmetlerinin İyileştirilmesine Dair Reform Mahiyetindeki Kanunlar, *Reform Mahiyetindeki Kanuni Düzenlemeler* içinde (s. 151-153). Ankara.

TAN, T. (2010). *Ekonomik Kamu Hukuku Dersleri*. Ankara: Turhan Kitabevi.

TANDOĞAN, H. (2010). *Mesuliyet Hukuku Akit Dışı ve Akdi Mesuliyet*. İstanbul: Vedat Yayıncılık.

TCMB (2002). Küreselleşmenin Türkiye Ekonomisine Etkileri, Ankara: Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası Yayını.

TOROSLU, N. (2005). *Ceza Hukuku*. Ankara: Savaş Yayınevi.

TÜRKİYE İSTATİSTİK KURUMU. (2012). "İstatistiki Göstergeler: 1923-2011", 3057.

ULEN, T. S. (2010). *The Role of Law in Economic Growth and Development*. Bann Law & Economics Workshop.

ULUBASOĞLU, M. A. ve DOUCOULIAGOS, C. (2004). "Institutions and Economic Growth: A systems Approach". *Econometric Society Australasian Meetings*, 63, 1-33.

ULVEDAL, P. B. ve MEHLUM, H. (2013). "Macroeconomic Stability and Economic Growth in Developing Countries". University of Connecticut, Department of Economics, Working Paper, 20.

UNITED NATIONS DEVELOPMENT PROGRAMME. (2001). Human Development Report. USA: Oxford University Press.

UNITED NATIONS DEVELOPMENT PROGRAMME. (2007). Annual Human Development Report. USA: Oxford University Press.

UZAWA, H. (1962). "Production Functions With Constant Elasticities of Substitution". *The Review of Economic Studies*, 291-299.

ÜZÜMCÜ, A. (2008). Türkiye Ekonomisinde Büyüme ve Kalkınma Dinamikleri. M. Dikkaya, D. Özyakışır ve A. Üzümcü (Edt), *Türkiye'nin Ekonomi Politikası: 1923-2007 içinde* (s.281-313). Ankara: BRC Basım Yayın Dağıtım.

VEBLEN, T. (1898). *The Theory of Leisure Class: An Economic Study of Institutions*. NJ: Transaction Publishers.

VELİDEDEOĞLU, H. V. (1959). *Türk Medeni Hukuku Umumi Esaslar*. İstanbul: Nur Ofset Matbaa.

MISES, L. von. (2008). *İnsan Eylemi* (İ, Aktar Çeviri). Ankara: Liberte Yayınları (İlk Baskı 1981).

WILLIAMSON, O. E. (1985). *The Economic Institutions of Capitalism Firms, Markets Relational Contracting*. New York: The Free Press.

WILLIAMSON, O. E. (2005). *Transaction Cost Economics*. USA: Springer.

YILMAZ, S. (2010). "Dövizle Endeksli Tüketici Kredilerinde Uyarılma Sorunu Ve Yargıtay'ın Bakışı". *AUHFD* 59 (1), 131-172.

YÜCEL, M. T. (2008). *Türkiye'de Yargının Etkinliği*. Ankara: TBB Yayınları.

EKLER

EK-1 Veri Tanım ve Kaynakları

Y: Reel GSYH (1998 fiyatlarıyla, 1000 TL).

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) ve Kalkınma Bakanlığı.

K: Fiziki sermaye stoku (1998 fiyatlarıyla, 1000 TL). İsmihan (2012) çalışmasında seriler aralıksız envanter yöntemi ile (perpetual inventory method) hesaplanmıştır.

Kaynak: İsmihan, M. (2012).

H: Beşeri sermaye stoku. $H_t = h_t L_t$ şeklinde ifade edilmektedir. L istihdam edilen işgücünü, h eğitim değişkenini (çalışan başına eğitim düzeyi) temsil etmektedir. Eğitim değişkeni $h = e^{rs}$ ($s = 15$ yaş ve üzeri yetişkin nüfusun ortalama eğitim süresi; $r =$ eğitim getirisi) şeklinde hesaplanmıştır.

Kaynak: İsmihan, M. (2012).

YP EE: Yargının Performans Etkinliği Endeksi.

YP EE, Türkiye'deki ilk derece ceza, hukuk ve idare mahkemelerinin 1980-2010 yıllarına ait iş yükü ve adalet personeli (savcı ve hâkim) verileri kullanılarak HDI metodolojisi ile hesaplanmıştır. Endeks hesaplanırken, üç temel gösterge kullanılmıştır. Bunlar, Türkiye genelinde 100.000 kişiye düşen hâkim ve savcı sayısı, hâkim başına düşen dava sayısı ve davaların temizlenme oranıdır. YP EE'yi iki farklı şekilde hesaplanmıştır: 1) üç alt endeksin aritmetik ortalaması alınarak (AO) [YP EE₁ veya YP EE (AO) olarak kısaltılmıştır] ve 2) Temel Bileşenler Analizi (PCA) kullanılarak elde edilen ağırlıklar kullanılarak ağırlıklı ortalama hesaplanarak oluşturulmuştur [YP EE₂ veya YP EE (PCA) olarak kısaltılmıştır]. Yargı sisteminin etkinliğini ölçen YP EE 0 ve 1 aralığında değerler almaktadır. Daha detaylı bilgi için bkz. Bölüm beş.

Kaynak: TÜİK ve Adalet Bakanlığı Adli Sicil ve İstatistik Genel Müdürlüğü veri tabanı

III: Makroekonomik İstikrarsızlık Endeksi (*macroeconomic insatibility index, INSW*). İsmihan (2003, 2012) tarafından geliştirilen bu endeks makroekonomik istikrarsızlık düzeyini ölçmek amacıyla, beşeri gelişme endeksi (HDI) yöntemi kullanılarak oluşturulmuştur. Bu çalışmada kullanılan revize edilmiş endeks (INSW)

oluşturulurken enflasyon oranı, kamu açığının milli gelire oranı, dvız kurundaki değişim ve cari dengenin milli gelire oranını ifade eden dört gösterge kullanılmıştır. Dört alt endeksin ağırlıklı ortalaması alınarak hesaplanan MII 0 ve 1 aralığında değerler almaktadır.

Kaynak: İsmihan, M. (2012).

OPEN: Dışa açıklık oranı. Dış ticaretin (ithalat + ihracat) GSYH'ya oranıdır.

Kaynak: TÜİK ve Kalkınma Bakanlığı

ÖZET

EMİN BENLİ, Hande. Yargı Sisteminin Etkin İşleyişi ve Ekonomik Büyüme: Türkiye Örneği, 1980-2010, Doktora Tezi, Ankara 2015.

Bu çalışmada, ülkelerin ekonomik performanslarındaki farklılıkların kurumsal faktörlerden kaynaklandığı görüşü takip edilerek, yargı sisteminin etkinliğinin ekonomik büyüme üzerindeki etkisi incelenmiştir. Literatürde, yargı sisteminin performans etkinliği ve ekonomik büyüme ile ilişkisi konusunda yapılan çalışmalar hem kuramsal hem de ampirik bakımdan eksiktir. Çalışmanın temel amacı, literatürdeki boşlukları dikkate alarak, yargının performans etkinliğinin ekonomik büyüme üzerindeki etkisini araştırmaktır.

Yargı sisteminin sadece maddi hukukun uygulanması yönüne vurgu yapan çalışmaların aksine, bu çalışmada, yargı sisteminin etkinliğinin karar ve performans unsurlarından oluştuğu ifade edilmiştir. Dolayısıyla, yargı sisteminin etkinliğinin karar ve performans ayrımı dikkate alınarak analiz edilmesinin önemi vurgulanmıştır. Ancak, bu çalışmanın ampirik bölümleri yargının performans etkinliği ile sınırlıdır. Yargı sisteminin performans etkinliği, Türkiye için 1980-2010 dönemi yıllık verileri kullanılarak, yeni bir endeks oluşturulmak suretiyle ölçülmüştür. Ayrıca, performans etkinliğinin ekonomik büyüme ile ilişkisini ortaya koyan ampirik bir model oluşturulmuş ve zaman serisi teknikleri kullanılarak sınanmıştır.

Tasviri bulgulara göre, 1980-2010 dönemi boyunca yargı sisteminin performans etkinliğinin istikrarlı olmadığı görülmektedir. Başka bir deyişle, endeks Türkiye’de belirli dönemlerde yaşanan ekonomik ve politik gelişmelere hassasiyet göstermiştir. Ampirik model, yargı sisteminin performans etkinliğinin üretim fonksiyonu yaklaşımına dâhil edilmesiyle oluşturulmuştur. Ampirik sonuçlara göre, Türkiye’de yargı sisteminin performans etkinliğinin ekonomik büyüme üzerinde pozitif etkisi olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Bu etkinin, özellikle nüfus başına düşen hâkim ve savcı sayısı ile davaların temizlenme oranı kanallarıyla ortaya çıktığı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Yargı Sistemi, Ekonomik Büyüme, Performans Etkinliği, Karar Etkinliği, Üretim Fonksiyonu Yaklaşımı, Türkiye.

ABSTRACT

EMİN BENLİ, Hande. The Efficiency of Judicial System and Economic Growth: The Turkish Case, 1980-2010, PhD Thesis, Ankara 2015.

In this thesis, the impact of the efficiency of judicial system on economic growth is investigated by considering the view that differences between countries' economic performance result from the institutional factors. There are both theoretical and empirical gaps in the literature, particularly, in those studies which mainly focus on the efficiency of judicial performance and its effects on economic growth. The main aim of this study is to investigate the role of the performance efficiency of judiciary on economic growth by considering the gaps in the literature.

Contrary to the studies that focus on the substantive law enforcement of the judicial system, it is argued that the efficiency of judicial system consists of judgment and performance factors. Therefore, the importance of analyzing the efficiency of judicial system in accordance with the judgment and performance classification is emphasized. However, empirical parts of this thesis are limited to the performance efficiency of judicial system. The performance efficiency of judicial system in Turkey is measured, with annual data for the period of 1980-2010, by creating new index. In addition to this, by developing new empirical model, the relationship between performance efficiency of judicial system and economic growth is analyzed with times series techniques.

Descriptive findings show that, performance efficiency of judicial system is not stable during the period of 1980-2010. In other words, the index has shown sensitivity to some political and economic developments in Turkey. Empirical model is developed by augmenting the production function approach by including the performance efficiency of judicial system. It is finding that the performance efficiency of judicial system has a positive effect on economic growth in Turkey. This effect especially worked through the channels represented by the number of judges and prosecutors per capita and the clearance rate of cases.

Keywords: Judicial System, Economic Growth, Performance Efficiency, Judgment Efficiency, Production Function Approach, Turkey.